

*Pedagogické pokusy v druhej polovici
19. storočia na území Slovenska*

Zborník príspevkov z vedeckej konferencie konanej
pri príležitosti 155. výročia založenia Slovenského evanjelického
a. v. gymnázia – Prvého slovenského gymnázia
v Revúcej 11. septembra 2017

Múzeum Prvého slovenského gymnázia
Prvé slovenské literárne gymnázium
Revúca 2017

OBSAH

ÚVOD	6
MARCELA DOMENOVÁ	8
<i>Slovenské učebnice v historických knižniciach mesta Prešov (knižné vydania do roku 1875)</i>	
KAMILA FIRČÁKOVÁ	38
<i>Slovenské pedagogické periodiká z druhej polovice 19. storočia</i>	
VERONIKA MURGAŠOVÁ	58
<i>Knižnice ako fenomén podpory vzdelávania na Prvom slovenskom gymnázii v Revúcej</i>	
RADIM PAČMÁR	71
<i>Cirkevno-politické pozadie vzniku Slovenského evanjelického a. v. gymnázia vo Veľkej Revúcej</i>	
JÚLIUS LOMENČÍK	93
<i>Pedagogické prístupy vo vyučovaní slovenskej reči na Prvom slovenskom evanjelickom a. v. patronátnom gymnázii v Revúcej</i>	
LUCIA KOREŇOVÁ	110
<i>Filozofické aspekty v diele Samuela Ormisa</i>	

MARTINA KOČÍ	132
---------------------------	------------

Revúcki discipuli. Zo života študentov gymnázia

JÁN JAKUBEJ	141
--------------------------	------------

*Každodenný život na Prvom slovenskom gymnáziu v rokoch
1862 – 1864 (vo svetle slovacikálnych dokumentov uložených
v archíve Gemerského seniorátu v Revúcej)*

ÚVOD

Lež na jedno slabú pamäť má ľud náš: zapomína prechovávať živšiu a trvanlivejšiu pamiatku na hrdinov a dobrodinov, pôsobivších na celý národ a na budúcnosť. Či snáď nemal takých, čo by boli jeho blahu život zasvätili i zaň umierali? Vybájené povesti, zdá sa, vyplňajú u nás túto medzeru prebuditeľšieho národného ducha.

Kedy príde ten čas, keď národ náš, opustiac báje, živú bude prechovávať pamiatku skutočných z lona jeho povstálych hrdinov a dobrodinov ľudstva?!

Pavol Dobšinský

Mýlil sa Pavol Dobšinský? Či naozaj už v terajšej spoločnosti niet miesta pre uctenie si pamiatky tých, ktorí tu boli pred nami a vykonali činy zapísané zlatými písmenami do histórie celého slovenského národa? Som presvedčená, že nie.

Gemer je z hľadiska kultúrneho dedičstva jednou z najvýznamnejších oblastí Slovenska. Nespočetné množstvo vzácných osobností nášho kultúrneho a spoločenského života, ktoré sa tu narodili, či pôsobili, je toho dôkazom. Preto niet divu, že sa im v roku 1862 podarilo aj v podmienkach maďarizačného útlaku presadiť a uviesť do života prvú slovenskú strednú školu, Prvé slovenské ev. a. v. gymnázium. Výročie jeho založenia si pravidelne pripomínajú nielen obyvatelia Revúcej, ale aj najvyšší kultúrni a politickí predstavitelia Slovenska.

Jedným z prejavov úcty k našim predchodcom bola aj celoslovenská vedecká konferencia, ktorá sa konala 11. septembra 2017, ako spomienka na 155. výročie založenia Prvého slovenského gymnázia. Organizátormi boli Múzeum Prvého slovenského gymnázia a Prvé slovenské literárne gym-

názium v spolupráci s Mestom Revúca a Maticou slovenskou v Martine.

Na konferencii, ktorej účastníkov privítalo príjemné prostredie podkrovia Múzea Prvého slovenského gymnázia, odznelo sedem referátov, z ktorých sa prítomní dozvedeli čosi viac o pozadí vzniku, fungovania a zatvorenia gymnázia, ale aj o živote študentov, ktorý sa občas nevelmi líšil od života dnešných študentov. Konferencia bola dôkazom toho, že aj malý národ môže mať veľké dejiny, že tak, ako nám radil kedysi Ján Kollár, „netreba sa uzerat' v cudzom zrkadle“, ale treba si vážiť zem, na ktorej sme vyrástli a jej históriu...

A predsa je najkrajší domov iba tam, kde sa človek narodil. Kto nemá úctu k domovu, k tým, čo ho vychovali, k tým, čo sa mu v detstve pribovárali a okrikovali ho, málo má úcty aj k vlastným deťom. Pestuje v nich ľahostajnosť, s ktorou sa jedného dňa poberú a pôjdu hľadat' inde. Pôjdu hľadat', a nenájdu. Domov je kúsok obyčajnej, prepotenej zeme, udýchanej vlastným detským dychom. A človek sám musí vedieť, kde má vlastne korene.

Vincent Šíkula

...a tak teda pootvorte brány do histórie jednej malej veľkej školy.

Za zostavovateľov zborníka
Mgr. Ľuboslava Lacjaková

Slovenské učebnice v historických knižniciach mesta Prešov (knižné vydania do roku 1875)

Mgr. Marcela **DOMENOVÁ**, PhD.

Štátna vedecká knižnica Prešov

Resumé

Štúdiá sa venuje prezentovaniu fyzicky zachovaných učebníc v slovenskom jazyku vydaných do roku 1875, t. j. z obdobia formovania moderného slovenského národa, ktoré sa evidujú v historických knižniciach mesta Prešov, resp. vo fondoch pamäťových inštitúcií. Ide o staré tlače z fondu Štátnej vedeckej knižnice v Prešove, Univerzitnej knižnice v Prešove a Kolegiálnej knižnice v Prešove. Analýza sa viaže na ich autorov, obsah (humanitné, spoločenské a prírodné vedy), jazyk, tlačiarov a vydavateľov, provenienciu a niekdajších vlastníkov. Ide výnimočne aj o diela späté s východným Slovenskom a mestom Revúca.

Výskumu dejín školstva, škôl, osobností na nich pôsobiacich, ako aj úspešných pedagógov a absolventov nadregionálneho charakteru v kontexte výskumu dejín samotného Prešova a literárneho života sa už venovala parciálna pozornosť či už historikov, literárnych historikov, bibliografov, didaktikov alebo jazykovedcov. Obdobie slovenského národného obrodenia, resp. obdobie formovania moderného slovenského národa bolo prepojené aj na komparáciu s inými lokalitami východného Slovenska. Príkladom

sú práce D. Rapanta, I. Sedláka, v lokalite D. Vasiľovej, F. Frankovej, či J. Žilku, J. Repčáka a iných. Časť z nich načrtla vývoj spolkovéj činnosti či budovanie školských a spolkových knižníc. No problematike dokumentovania a predstavenia zachovaných samotných učebníc, resp. školských kníh, príručiek z pohľadu ako pamiatok knižnej kultúry, písaných v slovenskom jazyku (resp. vo vývojovej fáze slovenčiny), ako aplikácie kodifikačných snáh do praxe z obdobia 18. – 19. Storočia, sa dostatočná pozornosť nevenovala.

Školy aj v sledovanom období predstavovali dôležité a základné inštitúcie, ktoré boli nevyhnutné už pre elementárne vzdelávanie, výchovu študentov, ako aj zvyšovanie rozhradu, kultúrnej úrovne, ale aj budovania národného povedomia. Ich vznik, resp. zriadenie, podobu, rozdelenie i organizačnú štruktúru a materiálne zabezpečenie, vybavenie i personálne obsadenie ovplyvňovali nielen politické, hospodárske či konfesijné pomery. Významnú úlohu zohrali školské reformy. V rámci školského systému bolo potrebné riešiť zavedenie povinnej školskej dochádzky, ucelený systém vzdelania, počnúc oblasťou ľudového školstva, kde sa vzdelanie zameriavalo aj na získavanie praktických a využiteľných poznatkov v bežnom občianskom živote.¹

Prvé učebnice slovanských jazykov v Uhorsku sú doložené už koncom 70. rokov 18. storočia a sprostredkované sa opierali o práce Johanna Ignaza Felbigera (1724 – 1877), ako o záväznú autoritu.² Samotné slovenské učebnice, ktoré vyšli tlačou, sú doložené k roku 1779. Do polovice 80. rokov sa podľa starších výskumov na slovenských školách malo používať 12 slovenských učebníc a tabuliek pre potreby ľudových škôl na dedinách aj v mestách. Vydávanie učebníc však nebolo bežné, vyšpecifikovali si ich

1 Viac o dejinách školstva a školských reformách MÁTEJ, Jozef. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976. 501 s.; KOWALSKÁ, Eva. *Štátne ľudové školstvo na Slovensku na prelome 18. a 19. stor.* Bratislava : Veda, 1987. 123 s.

2 KOWALSKÁ, Eva. *Osvietenské školstvo (1771 – 1815): Nástroj vzdelávania a disciplinizácie*. Bratislava : HÚ SAV, 2014, s. 30, 39 a n. ISBN 978-80-971540-3-5.

oprávnení vydavateľa.³ V praxi dochádzalo k zhabaniu nepredpísaných, resp. chybných učebníc, pokiaľ bolo možné v celom náklade s uložením pokút, dokonca aj ku konfiškácii zastaraných kníh.

Predmetom nášho výskumu bolo prioritné zdokumentovanie učebníc v slovenskom – materinskom jazyku (materčina),⁴ a ktoré boli v podstate v našom prostredí priekopnícke,⁵ pokiaľ sme ich vedeli fyzicky doložiť v troch historických knižniciach mesta Prešov. Išlo o knižné vydania do roku 1875, ako starých tlačí z pohľadu knižnej kultúry, ich čiastočnú analýzu z pohľadu dobových recipientov – používanie v praxi na školách (ľudové školy, gymnáziá⁶), dostupnosti, pôvodných a terajších vlastníkov, ako aj pouká-

3 Bližšie o vydávaní učebníc, o postavení univerzitnej tlačiarne v Budíne (1779) a jej trnavskej filiálke, učebniciach v národných jazykoch KOWALSKÁ, Eva. Štátne ľudové školstvo na Slovensku na prelome 18. a 19. stor. Bratislava : Veda, 1987, s. 59-63.

4 Do vyučovania sa popri latinčine v tereziánskom, resp. jozefínskom období dostávala nemčina – vyučovanie nemčiny a v nemčine, po r. 1791 – 1792 a následne 1805 – 1806 už len maďarčina. Na ľudových školách sa odrazilo maďarizačné úsilie už po r. 1790 (zákony z r. 1791 a 1792). V r. 1851 sa na školách zaviedla tzv. Kollárova staroslovenčina. V r. 1855 – 1859 mala na gymnáziách dominujúce postavenie nemčina. Vyučovala sa ako hlavný predmet, ale v školách, v ktorých bola väčšina žiakov s inou materinskou rečou, sa mala nemčina vyučovať ako povinný predmet vo všetkých triedach. Bližšie aj RAPANT, Daniel. *K počiatkom maďarizácie 2*. Bratislava : ČSZM, 1931, s. 92 a n.; RAPANT, Daniel. *Ilegálna maďarizácia 1790 – 1840*. Martin : Matica slovenská, 1947, s. 3 a n.; Matej uvádza, že v jazykovej otázke realizuje nové Ratio educationis na vyšších školách ustanovenie zák. čl. XVI/1792, a to na širšom základe, nielen ako povinný predmet, ale odporúča, aby sa maďarčina používala aj pri výklade iných predmetov. Na národných školách bola vyučovacíou rečou materčina, ale aj tu sa odporúčalo venovať starostlivosť maďarskému jazyku. MÁTEJ, Jozef. *Dějiny české a slovenské pedagogiky*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 188-194, 212-213, 240-242 (Mátej uvádza namiesto termínu staroslovenčina termín staroslovenčina). Autor uvádza aj katolícke a evanjelické gymnáziá, s doložením vyučovacej reči – slovenčina alebo alternatívou slovenčina – nemčina. Staroslovenčina a jej zavedenie po r. 1849 pozri *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava : Obzor, 1993, s. 421. ISBN 80-215-0250-9.

5 DOMENOVÁ, Marcela. Učebnice a školské knihy v historikom fonde ŠVK Prešov a Univerzitnej knižnici PU v Prešove. In: DOMENOVÁ, Marcela a kol. *Fragmenty knižnej kultúry z obdobia slovenského národného vývinu (1780 – 1875) vo fondoch historických knižníc mesta Prešov I*. Prešov : ŠVK PO, 2016, s. 155-188. ISBN 978-80-89614-34-9; DOMENOVÁ, Marcela. Práce vybraných osobností z obdobia formovania moderného slovenského národa v historickej Kolegiálnej knižnici v Prešove. In: *Osobnosti v knižnej kultúre a historických prameňoch: Ad honorem Jozef Repčák*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : ŠVK Prešov, 2017, v tlači.

6 Napr. začiatkom 50. rokov 19. storočia bolo na Slovensku 27 gymnázií, no slovenčina (Kollárom zavedená staroslovenčina) sa ako vyučovací jazyk uplatnila len na 8 gymnáziách. Medzi ne patrilo napr.

zanie na ich význam v celkovom historickom kontexte. Viaceré učebnice pochádzali z pera samotných učiteľov ako autorov, resp. zostavovateľov, vychádzali z ich vlastnej praxe a potrieb a často aj na ich náklady, o čom sa ešte zmienime.

Aktuálne však prezentujeme prehľadovo len časť výskumu⁷ zameranú na dokumenty – učebnice⁸ zachované v historickej Kolegiálnej knižnici (ďalej ako Ev. kol.)⁹ v Prešove a dvoch historických fondoch, ktoré sa evidujú v rámci Štátnej vedeckej knižnice v Prešove (ďalej ako ŠVK)¹⁰ a Univerzitetnej knižnice Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej ako UK PU).¹¹ Výber témy a počet dostupných tlačí k nej patriacich z časti determinoval možné zovšeobecňujúce závery, ktoré by si pri výskume problematiky v lokalite Prešov vyžadovali ešte ďalší výskum.

Nateraz možno v sledovanej problematike zaradiť celkovo 37 titulov (jednotiek, jd.) zachovaných aj vo viacerých exemplároch alebo vydaniach (tab. 1). Išlo spravidla o pôvodnú tvorbu a zostavovateľstvo slovenských pedagógov, osobností z radov evanjelickej i katolíckej inteligencie, duchovných

gymnázium v Banskej Bystrici. GALLO, Ján – ŠKODA, Kamil. *Dejiny pedagogiky dospelých*. Bratislava : SPN, 1986, s. 158, 160. O stave gymnázií a vyučovanom jazyku v 40. r. 19. storočia pozri MÁTEJ, Jozef. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 202 a n.

7 Mimo okruhu záujmu ostala historická Eparchiálna knižnica, historická Knižnica rk. f. úradu v Prešove alebo osobitne školské a spolkové knižnice, ktoré sa stali neskôr súčasťou iných väčších celkov, fondov či knižníc – práve napr. v ŠVK Prešov, Kolegiálna knižnica v Prešove, kde sa realizuje výskum. Pre vymedzený priestor sa bližšie nevenujeme hlbšej analýze textovej časti tlačí, ktorá bude uverejnená v samostatnej štúdií.

8 Inde sme už venovali pozornosť napr. výskumu jazykovedných prác, osvetovej a ľudovýchovnej literatúre, príležitostných tlačí z daného obdobia v slovenskom jazyku.

9 Vznik knižnice (1673) sa spája s činnosťou evanjelického kolégia v Prešove (*1667). Historický fond je uzavretý a nebuduje sa. Odhaduje na vyše 60 000 zv., vrátane dokumentov vydaných aj po r. 1918. Sprístupňuje sa v študovni starých tlačí OHKF ŠVK Prešov.

10 ŠVKPO (*1952) eviduje vo svojom fonde vyše 16 000 zv. starých a vzácných tlačí, rukopisov s vročením do r. 1918. Historický fond sa vyčlenil a priebežne sa v rámci akvizície buduje.

11 Vznik knižnice je spojený so zriadením Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave – pobočka v Košiciach (*1949) a jej právnymi nástupcami, ktorým je dnes Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove (UK PU). K r. 2016 sa odhadoval historický fond na cca 4 390 zv. s vročením do r. 1918.

osôb či osvetových a ľudovýchovných pracovníkov. Viacerí z nich čerpali pri ich písaní a zostavovaní nielen z vlastných poznatkov a praxe, ale vzorom im boli aj iné, cudzojazyčné práce. Malá časť učebníc predstavuje preklady do slovenčiny, spravidla z nemeckého jazyka.

Medzi najstaršie nateraz doložené tituly v jednotlivých knižniciach patrili práce L. Bartolomeidesa *Geografie aneb...* Banská Bystrica 1798 v ŠVK Prešov, preklad diela F. G. Seilera *Nábožensnj Malých dítek...* Prešov 1782 v Kolegiálnej knižnici a P. Michalka *Fyzika...* Budín 1819 v UK PU.

Tabuľka 1: *Prehľad zachovaných učebníc, učebných textov a príručiek v troch knižniciach¹²*

Fond	Počet titulov	Autor/zostavovateľ
Ev. kol.	10 jd.	Ladislav Bartolomeides, Anton Bernolák, Emil Černý, Martin Čulen, Ján Fízel, Martin Hattala,
ŠVK	21 jd.	Alojz Chobodický, Ján Kadavý, Jozef Karol Kadavý, Gustáv Kordoš, Ján Kožehuba, Ján Kr-
UK PU	8	man, Jozef Lós, Vincent Andrej Málík, František Otto Matzenauer, Pavol Michalko, František Mráz, Samuel Ormis, Juraj Palkovič, Andrej Ľudovít Radlinský, František Vít'azoslav Sasinek (vo vydání Andreja Ľudovíta Radlinského), Pavol Jozef Šafárik, August Horislav Škultéty, Ján Šulek, Jozef Karol Viktorin, Jozef Zelliger.
		Preklady z: P. Gönczy, F. G. Seiler, W. Redenbacher

V sonde možno ešte spomenúť aj samotných tlačiarov, vydavateľov či nakladateľov, ktorí vyprodukovali aj nami skúmané učebnice. V rámci Slovenska išlo o typografov v Banskej Bystrici ako Ján Štefáni (1796 – 1822), vdova Zuzana Štefániová (1822 – 1829), Filip Machold II. (1838 – 1864); v Banskej Štiavnici František Lorber (1837 – 1862); v Bratislave Ján Michal Landerer (1750 – 1795), dedičia J. A. Belnaya (Ján a Ľudovít), Ernest Harms, Anton Schmid (1833 – 1838); v Levoči – Jozef Karol Mayer (1803 – 1815),

¹² Ide o stav výskumu k septembru 2017.

Ján Werthmüller a syn (1844 – 1895); v Prešove – Augustín Henrich Pape (1780 – 1801); v Skalici Jozef Škarnicel (1828 – 1879), synovia Františka Xavera Škarnicela; v Turčianskom sv. Martine – Kníhtlačiarsky účastinársky spolok (1870 – 1949) a aktivity Matice slovenskej. Tlače v slovenskom jazyku vychádzali aj v Čechách, napr. v Prahe u Kateřiny Jeřábkovéj (1807 – 1867), nakl. Calveovho kníhkupectva; v Maďarsku, a to napríklad v Pešti, kde pôsobil Viktor Hornyánsky (Hornánský) a Träger, Jozef Gyurián a Martin Bagó, Vilmos Lauffer; resp. v Budíne, kde sa zachovali tituly z produkcie – Martin Bagó alebo Jan Gyurian a Martin Bagó, Kráľovská univerzitná tlačiareň, Anna Landererová, či v Községu – Karol Reichard a synovia; z rakúskych oficií možno uviesť tie vo Viedni, ako kongregácia mechitaristov (1773, 1811 – 2000), Karol Gorišek (Gorišek), či Vilhelm Lauffer, ale aj Martin Bagó.

Kolegiálna knižnica v Prešove

V historickej Kolegiálnej knižnici, ktorá bola budovaná od 18. storočia a bola spojená s evanjelickou konfesiou a. v., bol výskyt slovacikálnych dokumentov – z pohľadu jazyka sledovaných učebníc s vročením do roku 1875 až prekvapivo nízky.¹³ Vyšší ukazovateľ bol predpokladaný aj na základe historického významu a samotných dejín kolégia, školstva a spolkovej činnosti, ktorá sa spájala s významnými osobnosťami evanjelickej konfesie v sledovanom období.

V prípade nájdených dokumentov ide nateraz o učebnice pre školy nižšieho stupňa v počte 10, z rokov 1782 – 1870 (tab. 2). Tlače vyšli na Slovensku – Bratislava, Banská Bystrica, Levoča a Prešov, ale aj v Maďarsku – Budín, Pešť.

13 Heuristika fondu bola realizovaná na základe klasického lístkového katalógu a relevantnej práce KODZIEJSKÝ, Ladislav. *Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1948 kolegiálnej knižnice v Prešove. Pri príležitosti 300. výročia od založenia kolégia*. Martin : Matica slovenská ; Národná knižnica, 1963. 598 s.

Tabuľka 2: *Prehľad učebníc evidovaných v Kolegiálnej knižnici v Prešove*

Téma / oblasť	Zemepis / geografia	Náboženstvo	Šlabikáre / čítanky	Jazykoveda / slovníky
Počet	1	2	3	4
Vročenia	1802	1782 – 1868	1814 – 1870	1790 – 1869

Možno tu menovite uviesť prácu *Kratičkýj Wýtah z Gograffii Vberské Země...* Levoča 1802. Jej autorom bol autor slovenskej osvietenskej didaktickej poézie, pedagóg a spisovateľ Ján Krman (1768 – 1834), označený ako učiteľ väčších ev. detí v Klenovci, kde v tom čase pôsobil. Text bol zložený vo forme „werssowné“ a bol určený študentom – dietkam, pre potreby poznania geografie ich vlasti – Uhorska. Text je prakticky štruktúrovaný vo forme otázok (pre učiteľa) a vypracovaných odpovedí (pre študentov).¹⁴ Vázba dokumentu je pôvodná. Niekdajších vlastníkov tlače nepoznáme.¹⁵

Z problematiky náboženstva evidujeme dva tituly, nejde však o pôvodnú tvorbu slovenských autorov, ale preložené a prepracované verzie *Náboženswj Malých djtek...* Prešov 1782¹⁶ od pôvodného autora Fridricha Georga Seilera (1733 – 1807),¹⁷ majúca charakter i potenciál didaktickej až etickej či mravoučnej práce. Pôvodné *nemecké vydanie* bolo medzitým preložené aj do iných jazykov a - podľa nateraz neznámeho prekladateľa do slovenčiny - si táto knižočka zaslúžila, aby bola „y w gazyku slowenskéem na swětlo wysšla.“ Obsahuje 55 „rozml'auwánj“ a napokon ešte praktické, krátke ranné a večer-

14 Kratičkýj Wýtah z Geograffii Vberské Země Včinený, a werssowně složený od Jana Krmanna Wětssich Djtek Včitele. W Lewočy Wytisštěny v Jozefa Mayer 1802. 26 s. 8°. 18 x 12 cm. Zdroj: Ev. kol, sign. V 146.

15 Vázba: pôvodná, zelený ručný papier s ornamentálnou florálnou potlačou béžovo-ružovej farby. V rámci dokumentovania proveniencie evidujeme slepotlačovú pečiátku – nečitateľnú, a pečiátku Kolegiálnej knižnice: Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium Könyvtára.

16 Náboženswj Malých djtek, z německého gazyka na slowenský přeložené. W Pressowě, v Augustýna Henrycha Pape. Léta Páně 1782. Pressov 1782. XIV, 3-216 s. zach., 8°. 16,5 x 10 cm. Zdroj: Ev. kol, sign. F 294.

17 Údaje prevzaté z Deutsche Biographie: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz79971.html>.

né modlitby pre deti. V predslove sa uverejnili aj pokyny, spôsoby (Správa samého gegjho Půwodce neb Autora...) v šiestich bodoch, akými možno knihu používať. Napr. v bode č. 2 sa spomínala aj úloha učiteľa, ktorý učí viacero detí pospolu; radilo sa mu, aby sa det'om čítavalo týždenne po 3 – 4 „rozmlauwánj“ hlasne a zreteľne a pod. Väzba dokumentu je pôvodná, no podobne ako pri iných tituloch, na ňom nenachádzame staršie posesorské poznámky, len pečiatku Kolegiálnej knižnice.¹⁸ *Krátkej dějepis reformace...* Pešť 1868¹⁹ vypracoval Wilhelm Redenbacher (1800 – 1876), bavorský duchovný. Bol označený ako preklad „českoslowanský“ podľa 2. opraveného vydania. Do akej miery šlo o mechanický preklad predlohy a kto bol jeho prekladateľom, nateraz nevieme určiť. Titul bol určený nielen do škôl, ale aj do rodín, bez bližšej špecifikácie so želaním, aby sa dielo „*ke rozsšíření ducha a powědomí ewangelicko-keřst'anského, tudíž pak ke zpelevení králowství bož'ího co nejbojněji poslanžilo*“. Možno ho zaradiť skôr k populárno-náučnej literatúre, pretože pojednáva o vývoji cirkevnej reformácie a protestantizmu. Na titule evidujeme len pečiatky Kolegiálnej knižnice, väzba na tlačí chýba.²⁰

Tri tituly sa radia do skupiny čítaniek, šlabikárov, a to *Návodnia Kniha K Slovenskému Slabikári a Prvej Čítanke...* Budín 1870.²¹ Autorom bol Pavol Gönczy (1817 – 1892), odborný ministerský radca, korešpondent Maďarskej akadémie vied. Jeho dielo preložil a prepracoval pre potreby výučby slovenčiny učiteľ a osvetový pracovník Jan Kadavý (1810 – 1883). Bola určená pre učiteľov, dominantne zameraná na výučbu základov písania a čítania.

18 Väzba: pôvodná, kartón, béžový papier s ornam.-florálnou potlačou zeleno-červenej farby. Prov.: Peč.: Az Eperjesi Ev. [Ker.] Collegium Könyvtára.

19 Krátkej dějepis reformace vypracoval pro sskoly a rodiny W. Redenbacher, vydala Nákladní Jednota Kalwská, s wyobrazeními. Překlad českoslowanský dle druhého opraveného vydání. W Pessi, 1868. Tiskem Horňanského a Trágera. [8], 100 s. 4°, 8°, 18 x 11,5 cm. Zdroj: Ev. kol., sign. G 478.

20 Väzba – chýba, prednú časť tvorí papier s frontispice. Prov.: Peč.: Kolegiálna Knižnica Prešov.

21 Návodnia Kniha K Slovenskému Slabikári A Prvej Čítanke. Pre učiteľov Spísal Pavel Gönczy, odborný radca pri uh. kr. ministerstve bohočestia a osvety a dopisujúci úd uh. akademie. Preložil A Prepracoval Jan Kadavý. V Budíne. Vlastnosť Kráľovsko-Uhorskej Državy. 1870. 104 s. 8°. 17,5 x 11,5 cm. Typografické údaje doplnené zo s. 2. Zdroj: Ev. kol., sign. TP 1220.

V predslove a úvode autor (spisovateľ) uvádza staršie (mechanický, slabikovanie) i aktuálne metódy výučby a porovnáva ich. Jeho pôvodná trhovacia (krámska) cena – výťahok vo zviazanej podobe bola 20 grajciarov (gr.). Dodnes sa zachovala v tvrdej väzbe. Výzdoba je jednoduchá (linky). Jej pôvodných vlastníkov nepoznáme.²²

Ďalšie dva tituly sú súčasťou konvolútu „Szent beszédek 1“, obsahujúceho 22 diel,²³ ktorý sa do ev. kolégia dostal darom v rámci knižnice prešovského učiteľa a zberateľa Karola Bindera (1824 – 1902). Nesignovaný *Slabikár prirodzenou a veľmi snadnou navku k čtenj obsahující...* Bratislava (Prešporok) 1814²⁴ vyšiel vďaka aktivitám a na náklady Juraja Palkoviča (1769 – 1850). Predstavuje už jeho 8. vydanie a podľa slov Palkoviča bolo zhodné s tými predošlými. Viaže sa podobne do oblasti elementárnej výučby jazyka, základov gramatiky, ortografie, počtov. Učiteľ v Tisovci Ján Fízel (1787 – 1846) bol autorom titulu *Menssji Sslabikár...* Banská Bystrica 1826 a mal snahu v rámci výučby mládeže svojím zameraním prispieť k jednoduchému a prirodzenému učeniu čítania. Možno poznamenať, že uvedené čítanky, šlabikáre mali v textovej časti napr. radenú ukážku abecedy – v latinke, ale aj ukážky čítania nemeckých malých a veľkých písmen (typografické písmo švabach – dostupné v cirkevnej spisbe), delenia slov, ortografiu malých a veľkých písmen, skladby slov, praktické textové ukážky alebo praktické pravidlá (regule) pre deti chodiace do školy, rímske a arabské číslice s jednoduchou násobilkou, ale aj texty z oblasti náboženstva/vierouky, ako napr. Desat' Božích prikázání, modlitby – t. j. znovu pohľad konfesionálny, ktorý však limitoval okruh používania učebnice v praxi podľa tej-ktorej konfesie.

22 Väzba: súdobá, kartón, tmavozeleno-béžový mramor, papier, chrbát – tmavozelené plátno, na chrbte papier štítok s textom: „P. Gönczy. - Návodnia Kniha k Slovenskému šla[...]“. Proveniencia: Peč.: Az Eperjesi Ev. Kerületi Tanítóképző Könyvtára 1876. - Rkp.: P 1220. - Rkp. staršie signatúry: C 75 – D 229.

23 Hlavné dielo predstavuje titul D. *Martin Luthers Predigt...* Leipzig 1817.

24 Slabikár prirodzenou a veľmi snadnou navku k čtenj obsahující, dle které djtky w krátkém čase dobře čjsti navčeny býti mohau. Osmé Vydánj. S Přjdwkem Vherské Abecedy a Vherských článků k čjtánj. Péčj a nákladem Giřjho Palkowiče, Instytutu Literatury Slowenské Sekretaře a Professora. W Presspurku, pjsmem dědiců Belnayho 1814. 48 s. 16,5 x 10 cm. Zdroj: Ev. kol., sign. 233 priv. 5.

Vo fonde nateraz absentuje relevantná spisba z oblasti jazykovedy. Do-
ložiť vieme dielo rímskokatolíckeho kňaza, pedagóga, jazykovedca Antona
Bernoláka (1762 – 1813), ktorý vychádzal pri kodifikácii spisovnej sloven-
činy z tzv. kultúrnej západoslovenčiny, a to prvú normotvornú gramatiku
slovenského jazyka *Grammatica Slavica... Ad Systema Scholarum Nationalium in
Ditionibus Caesareo-Regiis introductum accomodata...*, Bratislava 1790, 1. vydanie
latinsko-slovenskej gramatiky v piatich častiach.²⁵ Posesorské údaje sa via-
žu len na ev. kolégium a väzba tlače je pôvodná – súdobá.²⁶ Z matičné-
ho obdobia možno uviesť prácu spojenú s Jozefom Karolom Viktorinom
(1822 – 1874) *Grammatik der slowakischen Sprache...* Pešť 1865, 3. vydanie.²⁷
Bola definovaná ako gramatika slovenčiny v nemeckom jazyku, ako školská,
učebná pomôcka s lekciami a cvičeniami. Tlač je však defektná, chýba nielen
časť gramatiky, ale aj slovníka. Chrestomathia je o čosi bohatšia a zaradil
do nej ukážky zo slovenskej literatúry, ale aj svoju tvorbu, svetovú literatú-
ru a v rámci prídavku aj česko-slovenskú literatúru (P. J. Šafárik, J. Kollár).
Na konci textovej časti si zaradil i vlastnú – vydavateľskú reklamu. Väzba
dokumentu je poškodená, zachovala sa len predná časť obálky obsahujúca
ponuku kníhkupectva Bratov Laufferovov („Bratia Lauffer“) v Pešti. Tlač v
minulosti vlastnil Andrej Kmeč, tak patrila do knižnice Karola Bindera, cez
ktorého sa dostala do ev. kolégia v Prešove.

V dvoch prípadoch ide o slovníky. Jozef Lós (Loos, 1839 – 1878), pro-
fesor na štátnom vyššom gymnáziu v Banskej Bystrici, zostavil viacjazyč-
ný, stručný, maďarsko-nemecko-slovenský slovník *A Magyar, Népmzet és Tót*

25 *Grammatica Slavica* Auctore Antonio Bernolák Ad Systema Scholarum Nationalium in Ditionibus
Caesareo-Regiis introductum accomodata. Editio prima in Pannonia. – Posonii, Impensis Ioannis Micha-
elis Landerer Perpetui In Fűskut. 1790. [4], XVI, 312, [8] s., 8°. 17 x 11 cm. Zdroj: Ev. kol., sign. I 582.

26 Prov.: peč.: Az Eperjesi Ev. K(er). Collegium Könyvtára – rkp.: J. 582. Väzba: pôvodná; kartón, hnedý
mramor, papier, na chrpbte papier. štítok so sign. „J 582.“ Poškodená – oddelená od korpusu.

27 *Grammatik der Slowakischen Sprache*. Zum Schul- und Selbstunterrichte bearbeitet, mit Übung-
saufgaben, Gesprächen, einem ausführlichen Wörterverzeichnis und einer populären Chrestomathie
versehen von Josef Viktorin. Dritte Auflage. – Pest, 1865. Verlag von Wilhelm Lauffer. (Druck von
Martin Bagó in Ofen). VIII, 110, 161-268 s., 8°. 22 x 14,5 cm. Ev. kol., sign. 268.

Nyelv Szótára... Pešť 1869.²⁸ Zachoval sa len jeho 1. zv., (diel) v radení slovníka podľa jazyka maďarčina – nemčina – slovenčina. Bol určený pre širší okruh percipientov: „*pre tu vrstvu obecnstva, ktorá v obchode života najväčšú činnosť prevodzuje*...“; pre potreby vzdelaných spoločenských tried každého stavu. Väzba dokumentu je súdobá, no nenachádzame na ňom žiadne staršie posesorské poznámky.²⁹ Ako jazykovedné dielo využiteľné pre výučbu jazyka, gramatiky možno spomenúť len jeden titul z roku 1863 vydaný v Bratislave (Prešporok). Ide o dvojjazýčný a dvojdielny slovník od Štefana Jančoviča – Noví obšírni maďarsko-slovenský³⁰ a slovensko-maďarský slovník...³¹ Bratislava (Prešporok) 1863, zviazané spolu v súdobej preväzbe.³² Jančovič písal slovensky (resp. v dialekte) a poznal aj odlišný stav jazyka na východnom Slovensku – šarištinu, ale „*Na kolko mi možnu bolo som aj šarišskéuo nárečja – ako značne sa od našho dělajce – do maďarsko-slovenskéjeho oddjelu vñjesou*“. Zpracoval do neho napr. vyše 600 topografických názvov. Z pohľadu hodnotenia obsa-

28 A Magyar, Némzet és Tót Nyelv Szótára. Többek Közreműködésével Készítette Loos József, a beszercebányai Ílmlfőgymnasiumon nyelvészeti tanára. I. Vagyis Magyar-Nemet-Tót Réz. – Pest, 1869. Kiadja Laufer Vilmos. [8], 790 s., 8°. 15x 10 cm. Ev. kol., sign. J 1549. Zrkadlo sadzby je dvojsťpcové.

29 Väzba: pôvodná, súdobá, kartón, hnedé plátno, s link.-ornam. (florál.) slepotlačou okolo chrbta a rohoch väzby. Na chrbte link.-ornam. slepotlač so zláteným textom: „Loos. Magyar-német-tót szótár.“ Na prednej predsádke možno cena tlače: “f 2.50.”

30 Noví Obšírni Maďarsko-Slovenský A Slovensko-Maďarský Slovník, Návodom Slavnej Maďarskej Akadémie Vistavení Od Štefana Jančoviča. I. Oddjel. Maďarsko-Slovenský Szlovník, S Preddavkom Slovenskej Mluvnice. V Presporok. Komisie Arnošta Harmsa. 1863. / Új Kimerítő Szláv-Magyar És Magyar-Szláv Szótár, A Magyar Akademia Útmutatása Szerint Készíté Jancsovics István. I. Kötet. Magyar-Szláv Szótár, Előbocsátva Szláv-Nyelvtannal. Pozsony. Harms Ernő Bizományá. XLVIII, 436 s. 8°. 16,5 x 11,5 cm. Zdroj: Ev. kol., sign. T 630/I.

31 Noví Obšírni Maďarsko-Slovenský A Slovensko-Maďarský Slovník, Návodom Slavnej Maďarskej Akadémie Vistavení Od Štefana Jančoviča. II. Oddjel. Slovensko-Maďarský Szlovník, S Preddavkom Maďarskej Mluvnice. V Presporok. Komisie Arnošta Harmsa. 1863. / Új Kimerítő Szláv-Magyar És Magyar-Szláv Szótár, A Magyar Akademia Útmutatása Szerint Készíté Jancsovics István. II. Kötet. Magyar-Szláv Szótár, Előbocsátva Magyar-Nyelvtannal. Pozsony. Harms Ernő Bizományá. XLVIII, 5-417 s. 8°. 16,5 x 11,5 cm. Zdroj: Ev. kol., sign. T 630/II.

32 Pôvodná väzba predstavovala najskôr modrý papier, dnes: kartón, hnedo-béžovo-modrý mramor. papier, chrbát a rohy zelené plátno, na chrbte link.-zlátená slepotlač a text: „Magyar. Szláv Szótár. 1.“ a „Szláv-Magyar Szótár. 2.“

hu, gramatiky, historickej terminológie možno jeho dielo považovať za veľmi zaujímavé a hodné pozornosti aj pre dnešných bádateľov.

Štátna vedecká knižnica v Prešove

Najväčší kvantitatívny ukazovateľ možno sledovať v historickom fonde ŠVK, kde sa zachovalo najviac učebníc vo viacerých vedných odboroch (tab. 3). Ide nateraz o 21 titulov z rokov 1798 – 1874. Tlače vyšli v oficiálnych mestách na Slovensku – Bratislava, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Brezno, Levoča a Prešov, Skalica, Turčiansky sv. Martin, Veľká Revúca, ale aj v Maďarsku – Budín; Rakúsku – Viedeň i Čechách – Praha.

Tabuľka 3: *Prehľad učebníc a príručiek zachovaných v historickom fonde ŠVK Prešov*

Téma / oblasť	Zemepis / geografia / vlastiveda	Dejepis	Náboženstvo	Šlabikáre / čítanky / rétorika
Počet	3	1	1	4
Vročenie	1798 – 1868	1871	1849	1845 – 1874
Téma / oblasť	Pedagogika / didaktika	Matematika	Prírodopis	Jazykoveda / gramatika
Počet	2	2	1	7
Vročenie	1871 – 1874	1866 – 1872	1871	1850 – 1873

František Otto Matzenauer (1845 – 1901) pôsobil istý čas ako pedagóg v Brezne, kde spracoval a na vlastné náklady vydal *Počiatky zemepisu: k užítku slovenských národných škôl a najmä pre ruku žiactva...* tlačou u čestného kníhtlačiaru Matice slovenskej Jozefa Škarnicla (1828 – 1879) v Skalici 1868.³³ Išlo o učebnicu určenú do slovenských národných, elementárnych škôl, v ktorej by študenti nadobudli základné poznatky o svetových – všeobecných i kra-

33 *Počiatky zemepisu. K užítku slovenských národných škôl a najmä pre ruku žiactva* vypracoval F. Otto Matzenauer, katol. učiteľ v Brezne. – Brezne, 1868. Nákladom a k dostániu u spisovateľa. (Tlačou Jozefa Škarnicla čest. kníhtlačiaru Matice slovenskej v Skalici 1868). VI, 7-36 s. 8°. 18 x 10,5 cm. Zdroj: ŠVKPO, sign. A 57945.

jinských dejinách a zemepise, t. j. vlastivedy. Autor sa pridržal pravidla, že zemepisné vyučovanie by malo začať poznatkami o rodisku dieťaťa, obci a regióne. V tomto prípade praktickej učebnice, kde pôsobil, išlo o opis Zvolenskej stolice (Prídavok, s. 33-36), podľa ktorej si mohli učitelia používajúci jeho učebnicu text učiva prispôbiť tak, aby vyhovoval ich podmienkam. Žiaci sa mali naučiť hoci menej, ale o to dôkladnejšie. Učebnicu spísal pre potreby praxe a podotkol, že nateraz dostupné učebnice boli podľa neho pre študentov pridrahé. Pedagóg a publicista Ján Kožehuba (1847 – 1918), v tom čase pôsobiaci v Jasenovej, bol spojený s dielom *Zemepis pre národné školy...Turčiansky sv. Martin 1872*, zachovaný v dvoch exemplároch, jeden z nich sa dostal do Prešova z rezervných fondov Matice slovenskej.³⁴ Text učiva bol formulovaný podobne do otázok a odpovedí. Bolo určené deťom od 6 – 12 rokov. Zameral sa postupne na základné zemepisné poznatky, takpovediac, o domovine (rodisko – dedina, Slovensko) „ako prvého malého sveta vo veľkom svete“, o „otčine“ a vlasti (Uhorsko) a zemepis ostatného sveta, zeme (svetoviet, svetotelesá a čiastky zeme) vrátane Európy a iných svetadielov (okrem Antarktídy). Stroho do učebnice zaradil dejepisné udalosti, ktoré si mal každý vyučujúci doplniť podľa seba. Predpokladal, že jeho učebnicu využijú aj iní pedagógovia, na ktorých nechával aj osobný vklad. Možno doložiť cenu tlače, a to v pôvodnej papierovej obálke.³⁵ Pohybovala sa na úrovni 15 gr. r. č. (na zadnej obálke tlače). V rámci učebníc svetového zemepisu evidujeme titul *Geograffia, aneb, Wypsanj Okrsslku Zemského... Banská Bystrica 1789*,³⁶ od evanjelického kňaza, pedagóga, historika a geografa Ladislava Bartolomeidesa (1754 – 1825). Pri spracovaní problematiky neostal len pri

34 *Zemepis Pre Národné Školy*. Sostavil Ján Kožehuba, učiteľ. – Turč. sv. Martin. Tlačou a nákladom Knih tlačiarско-účastinárského spolku. 1872. 47, [1] s. 8°. 19 x 12 cm. Zdroj: ŠVKPO, sign. A 52647, A 52647a.

35 Väzba: pôvodná, tmavomodrý papier, na prednej obálke textová časť a ornam. vlys – všetko korešponduje s titulným listom tlače. Na zadnej obálke v strede je uvedená cena tlače.

36 Ladislava Bartolomeidesa *Geograffia aneb Wypsanj Okrsslku Zemského* s ssesti Mappami vlastnj Rukau gehu wrytými. – Wytisštěné v Banské Bistřicy v Jana Sstefánjho, priv. Knih tlačitěle, 1798. 109, [3] s., + 6 máp. 8°. 19,5 x 11,5 cm. Pozri: ŠVK PO, sign. A 78022.

základnom poznaní mesta/obce, regiónu a vlasti. Text o svetovej geografii je doplnený o šesť máp, dnes sekundárne kolorované. Tlač sa zachovala v súdobej väzbe,³⁷ evidujeme niekoľko starších posesorov, no ide o bližšie neznámych mužov. Do Prešova sa však dostala až v 2. polovici 20. storočia, a to cez Knižnicu Matice slovenskej (rezervné fondy). Práve Knižnicu Matice slovenskej vieme štatisticky doložiť ako pôvodného vlastníka viackrát, čo ešte uvedieme.

Z oblasti dejepisu sa zachovalo dielo *Dejepis všeobecný a zvláštny Uhorska...* 1. vydanie, Viedeň 1871,³⁸ zostavené podľa rukopisu historika Františka Víťazoslava Sasinka (1830 – 1914), ktorý upravil a vydal Ľudovít Radlinský (Ondrej, 1817 – 1879). Dejepis bol určený pre národné školy, týkal sa nielen dejín Uhorska (do obdobia Františka Jozefa I.), svetských i náboženských tém radených chronologicky. Text sa podobne delí na otázky a ich odpovede pre študentov. Dal sa zakúpiť za 30 gr., a to vo zviazanej podobe s pláteným chrbtom (tvrdzo viazaný výtlačok). Na dokumente sa dodnes zachovala súdobá väzba.³⁹ Knihu prv vlastnil nateraz bližšie neznámy Ján Kúdelka (1871, 1872), ktorý si ju zaobstaral hneď po jej vydaní.

Z pohľadu náboženského vyučovania do tejto kategórie dokumentov nateraz nenachádzame žiaden titul, až na jeden katechizmus evanjelickej konfesie a. v. Išlo o *Katechismus nábožestný křesťanského ewangelického pro wětšj mládež...* Levoča 1849, 4. vydanie.⁴⁰ Spájal sa s učiteľom a ľudovýchovným

37 Väzba: pôvodná, kartón, béžový papier so zeleno-čiernym geometrickým motívom; chrbát preplepený hnedým plátnom; na prednej doske papierový štítok s rkp. textom: „L. Bartolomeides Geographia“.

38 Dejepis všeobecný a zvláštny Uhorska svetský a náboženský dľa rukopisu p. Františka V. Sasinka pre slovenské národné školy vystavil a vydal Dr. Ondrej Radlinský, farár kútsky. – Vo Viedni. Tlačou kongregácie mechitaristov. R. 1871. [2], 82 s. 18,5 x 11,5 cm. Zdroj: ŠVKPO, sign. A 119971.

39 Väzba tejto zachovanej tlač: pôvodná – súdobá, kartón, zelenomodro-hnedo-bordovo mramor. papier; chrbát – hnedé plátno.

40 Katechismus nábožestný křesťanského ewangelického pro wětšj mládež. Sepsaný skrze Jana Ssulaka, předtím w Pržně na Morawě, nynj w Sobotissti w Vhřjch ewang. Sl. B. Kazatele. Čtvrté wydánj. – W Lewoči, nákladem Jana Werthmüllera a syna. 1849. 96 s., 8°. 16,5 x 10 cm. Zdroj: ŠVKPO, sign. A 75898. Prvé vydanie sa datovalo do r. 1815.

pracovníkom, farárom Jánom Šulekom (Ssulek, 1774 – 1837), v tom čase pôsobiacom v Sobotišti. Dokument sa zachoval v jednom exemplári v preväzbe, no bez doložených starších posesorských záznamov.⁴¹

Najviac titulov sa viaže do oblasti jazykovedy, gramatik, príručiek, šlabikárov a čítaniek. Ide napríklad o titul *Čítanka pre malje d'jetki...* Budín roku 1845,⁴² spojenú s menom Ján Kadavý (1810 – 1883), ktorý v tom čase pôsobil na slovenskej evanjelickej škole v Pešti a prikláňal sa k štúrovskej spisovnej slovenčine. Praktická čítanka bola určená v najmä pre elementárne školy, no mohli ju používať aj rodičia, ktorí svoje deti do škôl nemôžu poslať. Recipientov rozšíril aj na žiakov na gymnáziách a lýceách. Kadavý ponúkol návod ako postupovať pri výučbe (25 bodov). Pri kúpe čítanky od vydavateľa sa napr. pre školy ponúkali množstevné zľavy. Škola by napr. pri nákupe 100 zviazaných exemplárov dostala darom 10, alebo za 100 nezviazaných exemplárov 12. Tieto exempláre sa mohli následne rozdať chudobným deťom zdarma. Tlač bola dostupná v niekoľkých vyhotoveniach – za cenu 9 gr., ako zviazaná za 12 gr. v šajnoch, ale aj na velínovom papieri zviazaná s predslovom (predmluvou) za 20 gr. Práve táto verzia sa zachovala vo fonde ŠVK.⁴³ *Rečňovanka pre Slovenské školy...* vyšla v dvoch zväzkoch. Vieme nateraz doložiť len 2. zv. z Banskej Bystrice 1855, v preväzbe a do Prešova sa dostala z rezervných fondov Matice slovenskej.⁴⁴ Zostavil ju štúrovec, riaditeľ revúckeho gymnázia August Horislav Škultéty (1819 – 1892) a bola určená pre slovenské školy. Zaradil do nej 72 ukážok veršikov, rečňovaniiek pre deti i mládež, ktoré z didaktického hľadiska považoval svojou formou aj obsahom za vhodný prostriedok výchovno-vzdelávacej práce v rámci výučby jazyka a pamäti. Zaradené textové ukážky signoval aj pôvodnými autormi.

41 Vázba – sekundárna, kartón, čierne plátno.

42 Čítanka pre malje d'jetki od Jána Kadavého. – V Budíne, 1845. Písmom J. Gyuriana a M. Bagó. XXXI, [1], 48 s., ill., 8°. 18 x 11 cm. Pozri: ŠVKPO, sign. A 86061.

43 Vázba: pôvodná, kartón, zelený papier, chrbát – zelené plátno.

44 Rečňovanka pre Slovenské školy. Usporiadaná od A. H. Skultétyho. Sväzok II. – V B. Bystrici, tlačou Filipa Macholda 1855. 81, [1] s. zach. 8°. 14 x 9 cm. Zdroj: ŠVKPO, sign. A 78504/II.

František Otto Matzenauer (1845 – 1901) sa spájal aj s titulom *Malý rečník...* Skalica 1873,⁴⁵ ktorý vyšiel tlačou a nákladom Jozefa Škarnicla (1828 – 1879). Išlo o zbierku primeraných básničiek pre slovenskú mládež „k cvičeniu k prednášaní a krasorečnení“ pre národné školy. Knihu odporučal učiteľom, ale aj rodičom, napr. ako darček deťom (sviatky, k výročným skúškam) ako formu odmeny i motivácie pre dobrých žiakov. Medzi autormi, ktorých texty do publikácie zaradil, evidujeme aj jeho súčasníkov, či už nežijúcich autorov, prstonárodné piesne, preklady z českej i nemeckej literatúry do slovenčiny (v poslovenčenom rúchu). Cena tlače sa určila na 30 gr.⁴⁶ Pri mapovaní do-ložených posesorov možno uviesť učiteľku Irena Bialekovú, no do ŠVK sa dostala až darom ukrajinistu a etnografa prof. Mikuláša Mušinku (*1936 –) v 21. storočí, no pôvodná väzba dokumentu sa nezachovala.

Emil Černý (1840 – 1913) sa spája s dvojdielnou prácou *Slovenská Čítanka...* určenej pre (nižšie) gymnáziá. V ŠVK sa zachoval diel I., no v 2. opravenom vydaní z roku 1866.⁴⁷ Vyšiel v rámci Matičných spisov pod č. 2, a to v Banskej Bystrici na náklady Matice slovenskej. Záujemcovia si ho mohli zakúpiť na sklade u kníhkupca Eugena Krčméryho. Je potrebné spomenúť, že v čase vydania čítanky autor pôsobil ako profesor klasickej filológie a slovenčiny na kráľovskom katolíckom vyššom gymnáziu v Banskej Bystrici a bol i členom výboru Matice slovenskej. V danom diele boli zaradené ukážky textov z viacerých žánrov, práce od osobností – súdobých autorov, niekoľko ukážok z tzv. Kollárovej Čítanky, z Národného kalendára, ale aj pe-

45 *Malý rečník*. Sberka primeraných básničiek pre slovenskú mládež k cvičeniu k prednášaní a krasorečnení menovite k potrebe národných škôl. Sostavil F. Otto Matzenauer, profesor na kráľ. Kat. učiteľskej prípravovni v Trnave a redaktor časopisu „Konf. Škola.“ Vlastnosť nakladateľa. – V Skalici, tlačou a nákladom Jozefa Škarnicla. 1873. IV, 5-171, [5] s. 8°. 13 x 10,5 cm. Pozri ŠVKPO, sign. MMA 3556.

46 Zdroj: ŠVKPO, sign. A 52652, MMA 3556.

47 *Slovenská Čítanka*. Pre gymnasia sostavil Emil Černý, profesor na kr. kat. vyšš. gymnasiu baňsko-bystrickom a výborník Matice slovenskej. Diel I. Druhé opravené vydanie. Matičných Spisov Číslo 2. – V Baňskej Bystrici 1866. na sklade u Eugena Krčméryho, kníhkupca a zakladateľa Matice slov. (Nákladom Matice slovenskej). VIII, 348 s. 8°. 19 x 13 cm. Pozri: ŠVKPO, sign. A 75872/I. Prvé vydania I. – II. dielu sa datujú do r. 1864 – 1865 a vyšli vo Viedni.

riodík (Slovenské Noviny, Sokol, Hlas zo Slovenska, Světozor) a slovníkov (Slovník naučný), niekoľko prekladov od svetových autorov alebo slovenské porekadlá. V roku 1874 bola čítanka ešte dostupná – nevypredaná za 1 zl. a 20 gr.⁴⁸ Väzba tlače je sekundárna, ale súdobá.⁴⁹ Tento diel prv vlastnil Fr. Conrad Schwestka. Druhý kvalitný a precíznejšie zostavený diel *Slovenskej čítanky*... bol svojím obsahom a témami hlbšie štruktúrovaný do dvoch častí a bol určený pre nižšie gymnáziá. Vyšiel rovnako v rámci Maticných spisov pod č. 3 na náklady Matice slovenskej. Vytláčil ho Karol Gorišek vo Viedni v roku 1865. Dal sa podobne zakúpiť v Banskej Bystrici na sklade u Eugena Krčméryho (cena tlače neuvedená).⁵⁰ Väzba dokumentu je previazaná.⁵¹ Druhý diel prv vlastnil napr. bližšie neznámy Mikuláš Dániel.

Do kategórie učebníc, resp. príručiek a kníh určených pre vzdelávanie, výchovu a výučbu možno zaradiť titul určený pre učiteľov a rodičov. Išlo o *Cvičenie umu a reči*..., t. j. zmyslov a reči, ako názorné vyučovanie, ktoré sa dostalo opätovne do pozornosti cez školský zákon z roku 1868.⁵² Výučba sa vzťahovala na prvé ročníky (v 1. – 2. triede), neskôr pri iných predmetoch na zvláštnych hodinách. Predstavuje skôr teoreticko-didakticko-metodologickú prácu. Autor poukázal aj na prostriedky k dosiahnutiu cieľa vo vzdelávaní reči – čítanie, mluvnica a i., ciele cvičení, látku (predmet, tému), rozloženie učiva, učebný plán, na metódy vyučovania, vypracováva konkrétne príklady, ukážky cvičení vrátane opakovania a i. Jeho autor bol Jozef Zelliger

48 Zdroj: ŠVKPO, sign. A 78009.

49 Väzba: sekundárna, súdobá, kartón, hnedo-horčicovo-oranžový mramor. Papier, chrbát a rohy – hnedé plátno, na chrbte zlat. link. slepotlač, a text: „Slovenska Citanka.“

50 Slovenská Čítanka. Pre nižšie gymnasia zostavil Emil Černý, profesor na kr. kat. vyšš. gymn. baňsko-bystrickom. Diel II. Maticných Spisov Číslo 3. – V B. Bystrici 1865. na sklade u Eugena Krčméryho, maticného kníhkupca (Tlač Karola Goriška vo Viedni. Nákladom Matice slovenskej). VIII, [2], 518 s. 8°. 19,5 x 13 cm. Údaje o tlačiariovi doplnené zo s. II., o nakladateľovi zo s. 518. Pozri: ŠVKPO, sign. A 75872/II.

51 Väzba: sekundárna, kartón, čierny papier, chrbát a rohy – čierne plátno.

52 Cvičenie Umu A Reči čili Názorné vyučovanie. Pre učiteľov a rodičov spísal Jozef Zelliger, správny vedúci prof. na kráľ. kat. preparandiji v Trnave. I. názorný kruh. Vlastnosť nakladateľa. – V Skalici, 1874. Tlačou a nákladom Fr. X. Škarnicla synov. 71 s. 8°, 19,5 x 12 cm. Pozri ŠVKPO, sign. A 52652.

(1837 – 1886), prekladateľ, učiteľ tak riaditeľ Kráľovského r. k. učiteľského ústavu v Trnave. Titul vyšiel v Skalici tlačou a nákladom u Fr. X. Škarnicla a synov roku 1874. Zachoval sa v pôvodnej papierovej obálke.⁵³ Na jej zadnej časti nachádzame zaujímavú dobovú reklamu – tituly v ponuke a z produkcie Jozefa Škarnicla v Skalici.⁵⁴ Cena tejto tlačky bola 45 gr., čo bola dosť vysoká suma.

Je potrebné aspoň v exkurze spomenúť fyzicky zachované práce známych jazykovedcov, i tých, ktoré ich dielo ovplyvnilo v podobe gramatík, mluvníc a pod. Od Martina Hattala (1821 – 1903) ide o gramatiku slovenského jazyka *Grammatica Linguae Slovenicae...* Banská Štiavnica 1850, v ktorej sa ako prívrženec československej jazykovej jednoty usiloval o priblíženie slovenčiny češtine;⁵⁵ *Krátka Mluvnica Slovenská...* Bratislava 1852;⁵⁶ *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského...* Praha 1857.⁵⁷ Medzi ich pôvodných vlastníkov patrili napr. bližšie neznámi jednotlivci, Univerzitná knižnica v Bratislave, Knižnica Katolíckeho gymnázia premonštrátov v Košiciach a Knižnica Matice slovenskej. Od Andreja Ľudovíta Radlinského (1817 – 1879) išlo o učebnicu slovenčiny, resp. Kollárovej staroslovenčiny (de facto o češtinu), ktorá češtinu slovakizovala *Pravopis slowenský s krátkou mluvnici...* Viedeň 1850,⁵⁸

53 Vázba: pôvodná, fialovo-zelený papier, na prednej obálke text (korešponduje s titulným listom), na zadnej obálke – dobová reklama.

54 V ponuke mal aj knihy vydané Spolkom sv. Vojtecha.

55 *Grammatica Linguae Slovenicae, Collatae Cum Proxime Cognata Bohemica. Auctore Martino Hattala, Archi-dioecesis Strigoniensis Presbytero, Cooperatore Hodrusbányensi. – Schemnicii, 1850. Typis Francisci Lorber. [4], XX,178, [1] s. 8°. 21 x 14 cm. Zdroj: ŠVKPO, sign. A 95323, A 52639, A 52639a. Kolácia dokumentu a rozmery sú uvedené podľa dokumentu pod signatúrou A 52639a.*

56 *Krátka Mluvnica Slovenská. – V Prešporku. Tiskom predtým Schmidovym. 1852. viii, 61, [3] s. 4°. 8°. 17,5 x 11,5 – 19,5 x 12 cm. Pozri ŠVKPO, sign. A 34671, A 34671a, A 78508.*

57 *Srovnávací Mluvnice Jazyka Českého A Slovenského. Sepsal Martin Hattala, Kněz Arcibiskupství Ostráhomského A C. K. Mimoř. Professor Filologie Slovanské Na Univerzitě Pražské. – V Praze 1857, Nákladem Calve-ova kněhkupectví (Tiskem Kateřiny Jeřábkové).XIX, [3], 330, [6] s. 8°. 21 x 13 cm. Kolácia dokumentu podľa exemplára v ŠVKPO, sign. A 95326. Typografické údaje boli doplnené zo s. II.*

58 *Pravopis slowenský s krátkou mluvnici sestawil Dr. Ondřej Radlinský, kněz arcibiskupstwa ostráhomského, redaktor „Slowenských Nowin“ a wydawatel kat. časopisu „Cyril a Method.“ – We Wídni 1850. Tiskem wel.congregacie p.p.Mechitaristůw. [4], 58, [2] s., 8°. 18 x 11, 5 cm. Zdroj: ŠVKPO, sign. A 29279,*

od Vincenta Andreja Malíka (1819 – 1873), *Slovensko-česká mluvnice...* Banská Štiavnica 1851,⁵⁹ ktorú vypracoval pod vplyvom M. Hattalu a obhajoval v nej hodžovsko-hattalovskú úpravu spisovnej slovenčiny. Bola určená pre školy bez bližšej špecifikácie. Dielo sa zachovalo v dvoch exemplároch a v súdobej väzbe.⁶⁰ Tie boli prv vo vlastníctve Michala Ressetka (najsôr Rešetka, 1794 – 1854), Aloysa Mihályho a Knížnice Matice slovenskej.

Alojz Chobodický (1816 – 1893), učiteľ 5. a 6. triedy na elementárnej škole v Banskej Bystrici, vypracoval pre potreby elementárnych škôl *Návod ku praktičnej mluvnici jazyka slovenského...* Skalica 1873.⁶¹ Zachoval sa v jednom exemplári v sekundárnej, no súdobej väzbe⁶² a titul napr. prv vlastnil F. Bulla – architekt v Turčianskom sv. Martine, no do Prešova sa dostala najskôr z rezervných fondov Knížnice Matice slovenskej. František (Fraňo) Mráz (1835 – 1884), jazykovedec, stredoškolský profesor pôsobiaci na katolíckom gymnáziu v Banskej Bystrici spracoval a vydal *Slovenskú mluvnice...* Viedeň 1864.⁶³ Bola určená pre gymnáziá, reálky, ale aj preparandie a vyššie oddelenia hlavných škôl. Pri písaní a zostavovaní učebnice mu bola predlohou práca jeho pedagóga M. Hattalu, t. j. Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského. Čerpal aj z nemeckých predlôh a problematiku konzultoval

A 29279a, A 29279b.

59 Slovensko-česká Mluvnice, dle zásad Hattalových ku potřebám školským vypracovaná od Vincencu Malíka, pobožných škôl učiteľa. – V B. Štiavnici, tlačou Františka Lorbera, 1851. [2], 179, [3] s. 8°. 20,5 x 13 cm. Pozri ŠVKPO, sign. A 78004, A 78525. V texte sa vyskytuje aj nemecký jazyk.

60 Exemplár pod sign. A 78004, väzba: sekundárna, súdobá, kartón, hnedo-modrý mramor, papier, chrbát prelepený hnedým plátnom. Exemplár pod sign. A 78525, väzba: sekundárna, súdobá, kartón, zelené plátno.

61 Návod ku praktičnej mluvnici jazyka slovenského pre učiteľov elementárnych slov. škôl. Vypracoval Aloys Chobodický, uč. 5. a 6. triedy na elementárnej škole v B. Bystrici. – V Skalici, 1873. Tlačou Fr. X. Škarnica synov. VIII, 9-103, [1] s. 8°. 19 x 11 cm. Zdroj: ŠVKPO, sign. A 78016.

62 Väzba: sekundárna, súdobá; kartón, béžovo-hnedý mramor, papier, chrbát a rohy tmavohnedé plátno.

63 Slovenská Mluvnice Pre Gymnasia, Reálky, Praeparandie A Vyššie Oddelenia Hlavných Škôl. Vypracoval A Vydal Fraňo Mráz, Prof. Na Kat. Kr. B. Bystrickom Gymn. – Vo Viedni 1864. Tlačou Vel. Otcov Mechitaristov. xii, 187, [1], s., 8°. 20 x 12 cm. Zdroj: ŠVKPO, sign. A 24652.

i s Emilom Černým. Tlač sa zachovala v jednom exemplári a v preväzbe.⁶⁴

Do oblasti pedagogiky a didaktiky sa radí *Výchovoveda pre seminaristov a rodičov...* v dvoch dieloch. Jej autorom bol Samuel Ormis (1824 – 1875). Písal ho pre žiakov učiteľského ústavu v Revúcej, resp. učiteľského semeniska pri revúckom gymnáziu, budúcich učiteľov. Malo napomôcť pedagógom i rodičom pri výchove a vzdelávaní detí. Nešlo o pôvodné dielo, no vychádzalo z jeho praxe a výchovno-vzdelávacích potrieb, nebolo ani bezchybné, ale na svoju dobu priekopnícke. Zachoval sa v piatich exemplároch (v súdobých preväzbách i mladšej väzbe). Prvý diel vyšiel vo Veľkej Revúcej tlačou v Kníhtlačiarsko-účastinárskom spolku v Turčianskom sv. Martine 1871 a zachoval sa až v piatich exemplároch.⁶⁵ Druhý diel *Učboveda* (v zmysle didaktika) vyšiel rovnako vo Veľkej Revúcej v roku 1874 na náklady autora, tlačou Kníhtlačiarsko-účastinárskeho spolku v Turčianskom sv. Martine. Zachoval sa v štyroch exemplároch.⁶⁶ Dal sa zakúpiť za 2 zl. na 8 miestach na Slovensku.⁶⁷ Toto dielo v minulosti vlastnili napr. architekt F. Bulla v Turčianskom sv. Martine, ev. učiteľ Jozef Hollý (1883) a iné nateraz neznáme fyzické osoby.

Ďalším špecifickým tematickým okruhom v rámci učiva pri zachovaných učebniciach je matematika, resp. počty a aritmetika. Rímskokatolícky kňaz,

64 Väzba: preväzba, kartón, čierne plátno, doložení posesori predstavujú nateraz bližšie neidentifikované fyzické osoby ako Ján Zvara 1864/5, Štefan Čech (?).

65 *Výchovoveda Pre Seminaristov A Rodičov*. Spísal Samuel Ormis. Diel Prvý. – Vo Veľkej Revúci. Majetok Nakladateľského Spolku. 1871 (Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok v Turč. sv. Martine). [2], 249, [5] s. 8°. 22 x 14 cm. Typografické údaje doplnené z konca tlače. Pozri: ŠVKPO, sign. A 62558/I, B 30080/I-II, B 27211/I-II, B 27211/Ia, B 32996/I-II.

66 *Výchovoveda Pre Seminaristov A Rodičov*. Spísal Samuel Ormis. Diel Druhý. *Učboveda*. – Vo Veľkej Revúci. Nákladom Samuela Ormisa. 1874. (Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok v Turč. sv. Martine). [2], 225, [3] s. 8°. 22,5 x 15 cm. Typografické údaje doplnené z konca tlače. Pozri: ŠVKPO, sign. B 60625/II, B 30080/I-II, B 32996/I-II.

67 Menovite v Kníhtlačiarsko-účastinárskom spolku v Turčianskom sv. Martine; u kníhkuorca Eugena Krémeryho v Banskej Bystrici; u kupca Emila Göllnera v Brezne; u Štefana Maliaka vo V. Revúcej; u bratov Makovických v Ružomberku; u Karola Brucka v Dolnom Kubíne; u ev. farára Gustáva Roya v Starej Turej a napokon u ev. farára Pavla Roya v Púchove.

pedagóg (matematika, fyzika), autor učebníc a publicista Martin Čulen (1823 – 1894) zostavil učebnicu *Počtoveda čili Arithmetika...* Banská Bystrica 1866,⁶⁸ ktorá vyšla v rámci Matičných spisov číslo 8. Bola určená pre 1. – 3. triedu nižších gymnázií, pre nižšie reálky a bola potrebná aj pre bežný – každodenný život občanov, nadväzujúc na porekadlo „*Kto počtuje, ten gazduje*“. Pri jej písaní čerpal napr. z diela dr. Františka Močníka (1814 – 1892). Dostupná pre záujemcov bola v Banskej Bystrici na sklade u známeho matičného kníhkupca Eugena Krčméryho. Jej cena sa pohybovala na sume 1 zl. a 20 gr. r. č. za jeden výtlačok, no pre členov Matice slovenskej bola dostupná za cenu 60 gr. r. č.⁶⁹ Dnes sa zachovala v preväzbe.⁷⁰ K učebniciam a školským pomôckam v tomto tematickom okruhu možno zaradiť aj titul *Návod k methodickému vyučovaniu v počtoch pre národných učiteľov, seminaristov a vychovateľov...* Turčiansky sv. Martin 1872.⁷¹ Ide o metodickú príručku 1. zväzku v 2. doplnenom vydaní určenú pre národné školy, zostavenú Gustávom Kordošom (1836 – 1908), ktorý pôsobil na revúckom gymnáziu a učiteľskom ústave. Publikáciu považuje za metodický návod k výučbe. Učivo – teória bolo doplnené o praktické otázky, príklady, cvičenia a úlohy. Text je navyše vhodne obohatený o obrazové (grafické) ukážky. Exemplár sa zachoval v pôvodnej väzbe – papierovej obálke.⁷² Pôvodných majiteľov tlače nemožno kompletne rekonštruovať. Na dokumente nachádzame napr. pečiatku jedného z pôvodných

68 *Počtoveda čili Arithmetika* pre I. II. a III. triedu nižšieho gymnasia, pre nižšie reálky a obecný život. Složil Martin Čulen, riaditeľ kr. kat. vyššieho gymnasia baňsko-bystrického. Matičných Spisov Číslo 8. – V B. Bystrici 1866, na sklade u Eugena Krčméryho matičného kníhkupca. (V Skalici, 1866. Tlačou Fr. X. Škarnyca Synov). XII, 270 s., 8°. 22 x 14,5 cm. Typografické údaje doplnené zo s. II. Pozri: ŠVKPO, sign. A 62557.

69 Na titulnom liste uvedená cena tlače.

70 Väzba: sekundárna, kartón, čierny granoplastik.

71 *Návod k methodickému vyučovaniu v počtoch pre národných učiteľov, seminaristov a vychovateľov*. Sostavil Prof. Gustáv Kordoš. Sväzok I. – Kruh čísel od 1 – 20. Druhé opravené vydanie. – Vo Veľkej Revúci. Majetok Naladateľského Spolku (Turč. sv. Martin. Tlačou kníhtlačiarско-účastinárského spolku). 1872. 47, [1] s., 8°. 23 x 15 cm. Pozri: ŠVKPO, sign. A 62556.

72 Väzba: pôvodná, tmavozelená papierová obálka, na prednej obálke text (údaje korešpondujú s údajmi na titulnom liste) v link.-ornam. ráme, na zadnej obálke – typografické údaje.

vlastníkov, a to Jána Kollára – ženského krajčírca z Mošoviec v Turci.

Gustáv Kordoš zostavil aj učebnicu určenú pre slovenské národné školy z oblasti prírodopisu, a to *Stručný prírodopis... zv. I.*, Levoča 1871,⁷³ venovaný zoológii. V Prešove sa zachovalo 2. opravené vydanie, ktoré vyšlo na náklady autora tlačou Martina Bagóa v Budíne. Označenie zvierat okrem v slovenskom jazyku uvádza i v maďarskom a nemeckom jazyku. Základnú faktografiu dopĺňa o elementárne informácie o jednotlivých živočíchoch, výskyte, vlastnostiach, fyziologických procesoch, chove, prípadne využitelných produktoch (potravinách) z nich. Priebežne zadáva úlohy (napr. z pohľadu komparácie príbuzných, podobných živočíchov). Titul v minulosti vlastnil Ľud(ovít) Kupček. Vázba dokumentu je sekundárna – previazaná.⁷⁴

Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove

V dnes novovyčlenenom historickom fonde UK PU v Prešove nateraz evidujeme len 8 titulov, a to vydaných v rokoch 1819 – 1874 (tab. 4). Tlače vyšli na Slovensku – Banská Bystrica, Levoča, Turčiansky sv. Martin, Skalica, ale aj v Maďarsku – Kőszeg, Budín alebo v Čechách – Praha.

Tabuľka 4: *Prehľad učebníc evidovaných v historickom fonde UK PU v Prešove*

Téma / oblasť	Náboženstvo / cirkevné dejiny	Čítanky	Jazykoveda / gramatiky	Pedagogika / didaktika	Fyzika
Počet	2	2	1	1	2
Vročenie	1848	1873 – 1874	1857 – 1865	1871 – 1874	1819 – 1872

Vyskytli sa tu tituly, ktoré sme zaevidovali už vo vyššie uvedených knižniciach, ide napr. o oblasť pedagogiky a didaktiky a dielo Samuela Ormisa (1824 – 1875) *Výchovoveda pre seminaristov a rodičov... 1. diel 1871 v 1 exemplá-*

73 *Stručný Prírodopis pre slovenské národné školy.* Sostavil Gustáv Kordoš, Prof. Sväzok I. O zvieratoch. Druhé opravené vydanie. V Levoči, 1871. Nákladom spisovateľa (Tlačou Marina Bagóa v Budíne). 59, [1] s., 8°. 21,5 x 14,5 cm. Pozri: ŠVKPO, sign. B 27210. Typografické údaje boli doplnené zo s. 2.

74 Vázba: sekundárna, previazaná; kartón, čierne plátno.

ri⁷⁵ v preväzbe⁷⁶ a 2. diel z roku 1874 v dvoch exemplároch,⁷⁷ s prepojením len na Univerzitnú knižnicu PU v Prešove, resp. jej predchodkyňu (UPJŠ).⁷⁸ Druhým už spomenutým dielom je *Malý rečník...* Skalica 1873,⁷⁹ t. j. zbierka primeraných básničiek pre slovenskú mládež „k cvičeniu k prednášaní a kra-sorečnení“ pre národné školy, ktorú zostavil už viackrát spomenutý František Otto Matzenauer (1845 – 1901). Evidujeme tu aj od Martina Hattalu (1821 – 1903), tzv. *Srovnací Mluvnici Jazyka Českého A Slovenského...* Praha 1857.⁸⁰ Väzba je na danom exemplári previazaná. Na dokumente evidujeme len pečiatku vtedajšej Ústrednej knižnice Vyššej pedagogickej školy a Filologickej fakulty v Prešove.⁸¹ Druhý diel pod názvom *Mluvnica Jazyka Slovenského...*, rovnako od M. Hattalu, venujúci sa skladbe, evidujeme rovnako len v jednom defektnom exemplári.⁸² Išlo o „*Slovozpyt*“, rozdelený na dve časti: 1.

75 Výchovoveda Pre Seminaristov A Rodičov. Spísal Samuel Ormis. Diel Prvý. – Vo Veľkej Revúci. Majetok Nakladateľského Spolku. 1871. (Kníhtlačiarско-účastinársky spolok v T. sv. Martine). [4], 249, [5] s. 8°. 21,5 x 14 cm. Zdroj: UK PU, sign. F 284822. Typografické údaje doplnené z konca tlače, zo s. [5]. Na konci tlače radený obsah. Za ním radený pod práv. 1. – 2. diel práce.

76 Väzba: previazaná, kartón, čierny papier, chrbát a rohy – tmavohnedá koža, na chrbte papier štítok s rkp.: „Ormisova Výchovoveda. I. II.“

77 Popis podľa exemplára UK PU, sign. F 284822 práv. 1: Výchovoveda Pre Seminaristov A Rodičov. Spísal Samuel Ormis. Diel Druhý. Učboveda. - Vo Veľkej Revúci. Nákladom Samuela Ormisa. 1874. (Kníhtlačiarско-účastinársky spolok v Turč. sv. Martine). [2], 225, [3] s. 8°. 21,5 x 14 cm. Typografické údaje doplnené z konca tlače, zo s. [1]. Na konci tlače radený obsah. Druhý exemplár dostupný v UK PU, sign. F 82277.

78 Ide napr. o pečiatku: Ústredná Knižnica UPJŠ vysunuté pracovisko Prešov, Slov. rep. rád 22.

79 Zdroj: UK PU, sign. F 110042.

80 Rovnako Srovnací Mluvnice Jazyka Českého A Slovenského. Sepsal Martin Hattala, Kněz Arcibiskupství Ostřihomského A C. K. Mimoř. Professor Filozofie Slovanské na Universitě Pražské. – V Praze 1857 Nákladem Calveova kněhkupectví, 1857. (Tiskem Kateřiny Jeřábkové). XIX, [3], 330, [6] s. 8°. 21 x 13 cm. Zdroj: UK PU, sign. F 69256.

81 Väzba: previazaná, kartón, hnedý papier, chrbát – zelené plátno, na chrbte zlat. slepotlač. text: „Hattala“. Prov.: Peč.: Ústredná knižnica Vyš. pedag. školy a Filologickej fakulty v Prešove.

82 Titulný list chýba. Údaje doplnené z prednej obálky. Defektná tlač (alebo chybné stránkovanie na konci tlače). Typografické údaje doplnené zo zadnej obálky tlače. Na konci tlače, a to na s. (III)-VI. je radený predslov (Predmluva) Hattalu, signovaný v Prahe, 22. 5. 1865. Následne v tlači na s. VI. sú radené erráta (Opravy a dodatky) a obsah (Obsah), informujúci o 1. aj 2. diele Mluvnice.

časť mala obsahovať náuku o hláskach, písmo a pravopis, rozdelenie hlások, premeny samohlások a samostatne spoluhlások; 2. časť sa zaoberala náukou o tvaroch. Ďalej boli radené jednotlivé slovné druhy podľa morfológických vlastností, ktoré rozdeľoval podľa ohybnosti (na ohybné a neohybné). Titul vyšiel v Banskej Bystrici, tlačou v Prahe a dostupný bol u Eugena Krčméryho.⁸³ Väzba dokumentu je pôvodná a má výpovednú hodnotu z pohľadu mapovania kníhkupeckej činnosti,⁸⁴ a to ponuky E. Krčméryho v B. Bystrici, a to edičných titulov, ktoré vyšli nákladom Matice slovenskej.⁸⁵

Zaujímavé sú tituly, ktoré sa viažu na jazyk uplatnenie – upotrebenie v administratívnej praxi. Ich vznik v podstate vyplynul z potreby nadviazať na výučbu gramatiky. Išlo aj o zostavovanie písomností praktického charakteru, ako napr. *Tretia Mluvnica slovenská Spolu S Naukou O Skladaní Listov A Písemnosti Jednacíh...* Budapešť 1874 bez uvedenia mena zostavovateľa,⁸⁶ určená pre 4. – 6. triedu národných škôl, s praktickou časťou k diplomatike, v rámci vedenia agendy, spisovnívania korešpondencie rôzneho obsahu, ako zmluvy, ponuky, ospravedlnenia, prosbopisy, kvitancie, obligácie a i., praktické predpisy o používaní kolkov podložené platnou legislatívou. Napr. druhý dodatok sa vzťahuje aj na názvy (občianske, cirkevné, vojenské, žien, úradov a spolkov) a nápisy – oslovenia adresátov používaných v úradnom styku. Väzba tlače je dnes sekundárna, v čase svojho vydania sa tlač dala kú-

83 Mluvnica Jazyka Slovenského. Složil Martin Hattala. Diel Druhý. Skladba. Nákladom Matice slovenskej. – V B. Bystrici, 1865. Na sklade u Eugena Krčméryho, maticného kníhkupeca (Tisk tlačiarne Indr. Mercyho v Prahe). [3],160-268, (III)-VI s. Zdroj: UK PU, sign. F 49682.

84 Väzba: pôvodná, šedý papier, predná obálka supluje titulný list; na prednej obálke text v dvojtom link.-ornam. ráme; poškodená.

85 Išlo napr. o Letopis Matice slovenskej (1864) za 1 zl.; Slovenskú čítanku od Emila Černého, diel I. (1864) za 1 zl. a 20 gr.; Slovenskú čítanku od Emila Černého, diel II. (1865) za 1 zl. a 80 gr.; Reč – ktorou sa otvorilo valné zhromaždenie Matice slovenskej 3. 8. 1864 Štefanom Moyzesom – rozdávané zadarmo; rozhovory o Matici slovenskej – spísané Danielom G. Lichardom (1865) za 10 gr. Všetky tituly v ponuke – v rámci edície Maticné spisy č. 1-4 vyšli tlačou vo Viedni u Karola Goriška.

86 Tretia Mluvnica Slovenská Spolu S Naukou O Skladaní Listov A Písemnosti Jednacíh. Pre IV.-VI. Triedu Národných Škôl – V Budapešti. V Tlačiarňi Uhors. Kr. University, 1874. 244 s. 8°. 17,5 x 11 cm. Zdroj: UK PU, sign. F 48872.

pit' zviazaná v plátne za 37 gr. r. č. Do Univerzitetnej knižnice sa mohla dostať v 50. rokoch 20. storočia.⁸⁷

Do oblasti výučby náboženstva a cirkevných dejín je možné zaradiť ne-signovanú tlač (bez úvodu i doslovu) *Historie Cjrkve Křest'anské...* Köszeg 1848,⁸⁸ ktorá sa pripisuje učiteľovi, spisovateľovi Benjamínovi Pravoslavovi Červenákovi (1816 – 1842). Nešlo o jeho vlastnú prácu, ale o preklad z nemeckého jazyka, ktorý bol doplnený a prepracovaný. Bol určený pre školské i domáce potreby. Textová časť je doplnená o zaujímavé obrazové ukážky. Tlač sa zachovala v dobovej väzbe.⁸⁹ Podobne *Krátke Historie biblicke...* z kníh Starého i Nového zákona, Budín 1848, nemá uvedeného autora.⁹⁰ Chýba v nej predslov i doslov, ktoré by identifikovali pôvodcu, ako aj cieľovú skupinu recipientov. Text sa delil do 34 kapitol. Učivo bolo členené do otázok a odpovedí. Obsahuje témy od stvorenia sveta po apoštolov (Starý zákon). Tlač sa dala zakúpiť za 14 gr. v striebre, no bez väzby. Súčasná väzba dokumentu je súdobá. Tlač prv vlastnil pedagóg, školský inšpektor, osvetový a vedecký pracovník, autor učebníc Ján Zigmundík (1846 – 1938).⁹¹

Z oblasti prírodných vied sa zachovali zaujímavé učebnice z fyziky. Pavol Michalko (1752 – 1825) uverejnil, ale v češtine, dielo *Fizyka, aneb Včenj o Přírozenj (Nature)...* Budín 1819.⁹² Publikácia mala byť užitočná nielen na rôznych

87 Väzba – sekundárna, kartón, hnedo-béžovo-biely mramor, papier, chrbát – hnedé plátno. Informácia o cene tlače prevzatá z titulného listu.

88 *Historie Cjrkve křest'anské, ku potřebám sskolským a domácim*. Vydaná od Kalwerské společnosti, a nynj podlé ssestého ponapraweného wydánj z německého gazyka na slowenský přeložená. – W Kyseku, Tiskem a nákladem Karla Reicharda a synů. 239, [1] s. 14,5 x 10, 5 cm. Zdroj UK PU, sign. F 81981. Titulný list je poškodený – časť je vystrihnutá (možno údaje o cene alebo posesorská poznámka).

89 Väzba – pôvodná, kartón, oranžovo-béžový mramor, papier.

90 *Krátke Historie biblicke z Kníh starého i noweho Zákona*. – W Buďine. Witlačeno Literámi král. Uniwers. 1848. 112 s., 8°. 17,5 x 11,5 cm. Zdroj: UK PU, sign. F 48875.

91 Väzba: súdobá, kartón, zeleno-čierno-biely papier, chrbát – prelepený hnedým plátnom. Peč.: Ján Zigmundík.

92 *Fizyka, aneb, Včenj o Přírozenj (Nature)*, k prospěchu, gak celého Národu, tak zlwásstě Lidu obecného, a pěkného Vměnj žádostiwého sepsané od Pawla Michalko, w Cyrkwi ewangelické Pilišské Sskoly Rektora. – W Budjně Wytisstěné Literámi Anny Landererky, Roku 1819. XVI, 512 s. 8°. 17,5 x 10 cm.

stupňoch škôl, ale prospešná na čítanie aj pre remeselníkov, mešťanov, resp. aj tým, ktorí sa „*rozumnosť a známosti od neypodlegssjho lidu oddělití chtějí*“. Vybrané fyzikálne javy a dobové poznatky sa snažil priblížiť populárno-vedeckým štýlom. Obsah rozdelil na osem častí – dielov, text je doplnený o obrázky. Titul prvú príručku, resp. učebnicu fyziky (napísanú vo vtedajšom kultúrnom jazyku Slovákov). Väzba dokumentu je súdobá. Na tlači nenachádzame žiadne vlastnícke poznámky.⁹³ Pedagóg a osvetový pracovník Gustáv Kordoš (1836 – 1908) sa spája s titulom *Prostonárodní Fysika čili Silozpyt...* Levoča 1872, kde pôsobil na (vyššej) reálke ako profesor. Vydal ju na vlastné náklady, tlač vyprodukoval v Budíne Martin Bagó.⁹⁴ Zostavil ju na základe induktívnej metódy, čerpajúc z nemeckej i maďarskej spisby. Bola určená podobne nielen do školského, ale aj do prostredia domácností pre praktické použitie. V rámci hodnotenia odborníkmi z danej oblasti je považovaný aj dnes za moderného a aktuálneho autora. Uverejnil v nej ukážky, praktické príklady, pokusy, fyzikálne prístroje a pomôcky, resp. vynálezy, celkovo 48 obrázkov. Cena jedného výtlačku predstavovala sumu 55 gr. r. č. a pri kúpe piatich výtlačkov bol možný rabat. Tlač sa dala zakúpiť v Levoči u vydavateľa, ale aj v B. Bystrici u kníhkupeca Eugena Krčméryho. Zachovala sa v dvoch exemplároch, v jednom prípade v pôvodnej obálke (papier zelenej farby). Medzi pôvodnými vlastníkmi evidujeme Cyrila a Metoda Bodických, pričom v prípade Cyrila Bodického (1863 – 1945) ide najskôr o ev. a. v. farára a seniora.⁹⁵ V druhom prípade pri súdovej preväzbe sa obálka nezachovala a bližšie údaje nám chýbajú.⁹⁶

Zdroj: UK PU, sign. F 45448.

93 Väzba: pôvodná, súdobá, šedo-čierno-béžovo-oranžový mramor, papier podlepený obyčajným ručným papierom. Na tlači je rkp. pozn. so signatúrou a na chrbte papier. štítok so sign. 45448.

94 *Prostonárodní Fysika čili Silozpyt pre školu a dom dľa induktívnej metody*. Sostavil Gustáv Kordoš Prof. – V Levoči 1872. Nákladom spisovateľa (Tlačou Martin Bagó v Budíne). 111, [1] s. 8°. 21,5 x 14 cm. Zdroj: UK PU, sign. F 32526.

95 Väzba: pôvodná, papier zelenej farby, na prednej obálke text (korešponduje s titulným listom) v link.-ornam. ráme, na zadnej obálke vydavateľská reklama v link.-ornam. ráme. Provenienca: peč.: Ústredná knižnica Vyš. pedagog. školy a filologickej fakulty v Prešove. Zdroj: UK PU, sign. F 156080.

96 Väzba – previazaná, súdobá, kartón, modro-čierny mramor, papier, chrbát a rohy – modré plátno.

Záver

Jednotlivé tlačne, zachované v troch pamäťových a fondových inštitúciách, dokladajú fakt, že materinský jazyk sa dostal do viacerých typov škôl, od tých ľudových po stredné školy – gymnáziá, reálky i učiteľský ústav v Revúcej. V mnohých prípadoch boli práve učitelia a profesori sami autormi, zostavovateľmi, ale aj prekladateľmi učebníc, resp. ich častí pre vlastné potreby v odbore, vychádzajúc z ich vlastnej praxe a praktických potrieb v lokalitách, kde pôsobili, a ktoré napokon upravili aj do tlačenej formy. Aktivity odzrkadľovali nielen ich vzdelanie, rozhladenosť, ale možno povedať že vo viacerých prípadoch i filantropiu. Často ide o prvé takéto známe učebnice a učebné pomôcky, príručky v slovenskom jazyku. V niekoľkých prípadoch evidujeme aj mladšie vydania daných diel, čo svedčí aj o ich žiadanosti a upotrebení na trhu i v školskej praxi.

Učebnice náboženstva, cirkevných dejín odrážali i prepojenie školy a cirkvi, dobové pomery, ktoré sa začali v spoločnosti a následkami školských reforiem meniť. Otázka konfesionality sa vyskytla aj v čítankách (modlitby a i.). Podiel hodín náboženstva – výučby v školách mal svoj význam, v tomto prípade sa tituly viazali na evanjelickú a. v. konfesiou a rímskokatolícku konfesiou. Spájali ich aj mravoučný charakter, texty obsahujúce reálie z danej vierouky, ale i fakt, že ich snahou bola nielen výchova dobrého kresťana, ale aj človeka a občana, t. j. občianska výchova.

Viacerí osvetoví dejatelia, pedagógovia sami na vlastné náklady učebnice napokon aj vydali. Výskum poukázal aj na problematiku distribúcie učebníc, ich cien, limity viažuce sa na ich dostupnosť i samotných recipientov.

Hlavným cieľom príspevku však bolo priblížiť doteraz komplexne nevyužitú doloženú pramennú bázu. Pozornosť a ďalší výskum by si nadväzne zaslúžili najmä z pohľadu dejín školstva a pedagogiky, v oblasti didaktiky, používaných metód vyučovania i výkladu (kladenia otázok – základných, do-

plňujúcich i rozširujúcich, memorovania – učenia sa nasпамät', zmechanizovania poznatkov atď.), kvalitatívnej náplne obsahu učebníc, ale aj z pohľadu samotnej jazykovedy.

Zoznam bibliografických odkazov

PRAMENE

Kolegiálna knižnica v Prešove

ŠVK Prešov – historické fondy

Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove – historické fondy

LITERATÚRA

Bibliografia literatúry pre deti a mládež 1778 – 1917. Ed. Ondrej Sliacky. Bratislava: Mladé letá , 1977. 307 s.

BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava – Martin: Univerzitná knižnica, Matica slovenská, 1997. 216 s. ISBN 80-85170-25-6.

DOMENOVÁ, Marcela. Práce vybraných osobností z obdobia formovania moderného slovenského národa v historickej Kolegiálnej knižnici v Prešove. In: *Osobnosti v knižnej kultúre a historických prameňoch: Ad honorem Jozef Repčák*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : ŠVK Prešov, 2017, v tlači.

DOMENOVÁ, Marcela. Učebnice a školské knihy v historikom fonde ŠVK Prešov a Univerzitnej knižnici PU v Prešove. In: DOMENOVÁ, Marcela a kol. *Fragmenty knižnej kultúry z obdobia slovenského národného vývinu (1780 – 1875) vo fondoch historických knižníc mesta Prešov I*. Prešov: ŠVK PO, 2016, s. 155-188. ISBN 978-80-89614-34-9.

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. Jozef Mistrík a kol. Bratislava: Obzor, 1993. 515 s. ISBN 80-215-0250-9.

Encyklopédia slovenských spisovateľov. Zv. 1. – 2. Bratislava: Obzor, 1984.

GALLO, Ján – ŠKODA, Kamil. *Dejiny pedagogiky dospelých.* Bratislava: SPN, 1986. 267 s.

HUDÁKOVÁ, Anna, ŠELEPEC, Jozef. Historické knižničné fondy v Prešove. In: *Teória a výskum knihovníctva a bibliografie, č. 40.* Martin: Matica slovenská 1988, s. 113.

KOLODZIEJSKÝ, Ladislav. *Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1948 kolegiálnej knižnice v Prešove. Pri príležitosti 300. výročia od založenia kolégia.* Martin: Matica slovenská ; Národná knižnica, 1963. 598 s.

KOWALSKÁ, Eva. *Osvietenské školstvo (1771 – 1815): Nástroj vzdelávania a disciplinizácie.* Bratislava: HÚ SAV, 2014. 195 s. ISBN 978-80-971540-3-5.

KOWALSKÁ, Eva. Štátne ľudové školstvo na Slovensku na prelome 18. a 19. stor. Bratislava: Veda, 1987. 123 s.

MÁTEJ, Jozef. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976. 501 s.

MIKULA, Valér et al. *Slovník slovenských spisovateľov.* Praha: Nakladateľstvo Libri, 1999. 526, [2] s. ISBN 80-85983-56-7.

MISTRÍK, Jozef a kol. *Encyklopédia jazykovedy.* Bratislava: Obzor, 1993. 513, [7] s. ISBN 80-215-0250-9.

MIŠIANIK, Ján – PIŠŮT, Milan – PETRUS, Pavol. *Dejiny slovenskej literatúry.* Bratislava: Osveta, 1960. 679, [3] s.

NĚMCOVÁ, Lucia. Jazyk a literatúra. In: DOMENOVÁ, Marcela a kol. *Fragmenty knižnej kultúry z obdobia slovenského národného vývinu (1780 – 1875) vo fondoch historických knižníc mesta Prešov I.* Prešov: ŠVK PO, 2016, s. 62-98. ISBN 978-80-89614-34-9.

RAPANT, Daniel. *Ilegálna maďarizácia 1790 – 1840.* Martin: Matica slovenská, 1947. 246 s.

RAPANT, Daniel. *K počiatkom maďarizácie 2.* Bratislava: ČSZM, 1931. 718 s.

REPČÁK, Jozef. Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách.* Zost. Imrich Sedlák. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 271-287.

SEDLÁK, Imrich. *Východné Slovensko v letokruhoch národa.* Martin: Matica slovenská, 2012. 870 s. ISBN 978-80-8128-3-035-1.

Slovenský biografický slovník: (od roku 833 do roku 1990). I. – VI. zväzok. Martin : Matica slovenská, 1986 – 1994.

UHORSKAI, Pavol a kol. *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. Zv. 1. – 2.* Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997.

ONLINE ZDROJE

http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/egyszeru.php

<https://www.kis3g.sk/>

<https://alis.pulib.sk/F>

<https://chamo.kis3g.sk>

<http://typographia.oszk.hu>

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz79971.html>

Slovenské pedagogické periodiká z druhej polovice 19. storočia

Mgr. Kamila **FIRCÁKOVÁ**

SNM-Múzeum židovskej kultúry Bratislava

Resumé

Súčasťou celkového rozvoja slovenského novinárstva v druhej polovici 19. storočia bol vznik periodík, ktoré sa cielene venovali problematike školstva a pedagogiky. Spočiatku to boli periodiká širšieho obsahového zamerania, v ktorých sa objavujú rubriky a prílohy venované školstvu. Od počiatku 60. rokov vychádzajú samostatné špecializované pedagogické časopisy. V súhrne túto skupinu vytvára 11 periodických titulov.

Napriek konfesijným a jazykovým odlišnostiam jednotlivých titulov (používaniu rôznych variantov spisovnej slovenčiny) usilovali sa ich vydavatelia a redaktori vytvárať priestor na širšiu spoluprácu. S výnimkou oficiálneho uhorského ministerského periodika kládli do popredia výchovu v národnom, slovenskom duchu, v duchu náboženskom, a všetky zhodne akcentovali názorné vyučovanie, rozširovanie vyučovania prírodných vied, aplikovanie nových vyučovacích metód a využívanie skúseností zo zahraničia. Príspevok krátko predstavuje jednotlivé tituly.

V kontexte celkového rozvoja slovenského novinárstva a vydávania periodík v druhej polovici 19. storočia začínajú vychádzať periodiká, ktoré sa cielene venujú problematike škôl, školstva a pedagogiky. Spočiatku to boli

periodiká širšieho obsahového zamerania, v ktorých sa objavujú rubriky a prílohy venované školstvu. Od začiatku 60. rokov vychádzajú samostatné špecializované pedagogické časopisy. V súhrne sú to tituly:

Cyrill a Method : Katolícky Časopis pro Cirkev a školu 1850 – 1851
Cyrill a Method : Katolícky Časopis pre Cirkev a Školu : Nový beb 1852 – 1856
Cyrill a Method : Katolícké Noviny pre Cirkev, Dom a Školu 1857 – 1870
Priateľ Školy a Literatúry 1859 – 1861
Slovenský Národný Učiteľ 1860 – 1864
Evanjelík 1862 – 1865
Listy národných učiteľov 1868 – 1873
Konfesionálna škola 1871 – 1873
Katolícka škola 1874
Evanjelická škola 1877 – 1879
Dom a škola 1885 – 1897

Väčšina týchto periodík vychádzala iba krátko. Odráža sa v nich zložitý jazykový vývoj a používanie jednotlivých variantov slovenčiny, najmä v 50. – 60. rokoch 19. storočia. Viaceré periodiká boli diferencované konfesionálne, napriek tomu sa však ich vydavatelia a redaktori usilovali o širšiu, nadkonfesionálnu spoluprácu. S výnimkou oficiálneho ministerského periodika *Listy národných učiteľov* akcentovali výchovu v národnom, slovenskom duchu, v duchu náboženskom, a všetky zhodne akcentovali názorné vyučovanie, rozširovanie vyučovania prírodných vied, aplikovanie nových vyučovacích metód a využívanie skúseností zo zahraničia.

Základným zdrojom informácií o slovenských pedagogických periodikách z predmetného obdobia sú diela slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie: šesťzväzkové dielo Ľudovíta Vladimíra Riznera *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900*⁹⁷ a práca

97 RIZNER, Ľ. V. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900*.

Michala Potemru *Bibliografija slovenských novín a časopisov do roku 1918*.⁹⁸ Pokiaľ ide o fyzický výskyt jednotlivých titulov periodík a ich ročníkov, najväčšmi sú zastúpené vo fondoch Slovenskej národnej knižnice v Martine a Univerzitnej knižnice v Bratislave; nachádzajú sa aj v ďalších knižniciach. Informácie o ich lokáciách možno nájsť v elektronickom *Súbornom katalógu periodík*.⁹⁹

V nasledujúcom prehľade krátko predstavíme jednotlivé tituly.

Cyrill a Method : Katolícky Časopis pro Cirkew a sskolu¹⁰⁰

Časopis vychádzal v rokoch 1850 – 1851. Jeho zakladateľom a redaktorom bol Ján Palárik,¹⁰¹ v tom čase rímskokatolícky kaplán v Štiavnických Baniach. Licenciu na vydávanie časopisu pomohol Palárikovi získať Andrej Radlinský,¹⁰² ktorý sa uvádzal aj ako vydavateľ. Časopis vychádzal v Banskej Štiavnici, tlačil sa v známej tlačiarni Františka Lorbera. Mal, ako je zrejmé aj z jeho podnázvu, širšie zameranie.

Problematike škôl boli venované viaceré rubriky (s mutujúcimi názvami): *Zprávy zo života cirkevného a školského*; *Zprávy cirkevné a školské*; *Školní zprávy*; *Zprávy literární a školní*; *Zprávy školní*. Rubriky prinášali správy, informácie a rozsiahlejšie príspevky venované základným a stredným školám. Z nich treba osobitne spomenúť rozsiahly, na pokračovanie uverejňovaný príspe-

Zv. 1 – 6. 1968.

98 POTEMRA, M. *Bibliografija slovenských novín a časopisov do roku 1918*. 1958.

99 <https://chamo-skp.kis3g.sk/search/query?theme=skp>

100 *Cyrill a Method : Katolícky Časopis pro Cirkew a sskolu*. 1850 – 1851. Pozri tiež RIZNER, L. V. *Bibliografija písomníctva slovenského*. Diel 1. A – F, s. 261; POTEMRA, M. *Bibliografija slovenských novín a časopisov do roku 1918*, s. 65; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 1. A – O, s. 119.

101 Pozri RIZNER, L. V. *Bibliografija písomníctva slovenského*. Diel 4. P – R. Heslo Palárik, Ján, s. 2 – 5; *Slovenský biografický slovník*. IV. zv. M – Q. Heslo Palárik, Ján, s. 372 – 373.

102 Pozri RIZNER, L. V. *Bibliografija písomníctva slovenského*. Diel 4. P – R. Heslo Radlinský Eudevít Andrej, s. 192 – 197; *Slovenský biografický slovník*. V. zv. R – Š. Heslo Radlinský, Andrej Ludovít, s. 16 – 18; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 2. P – Ž. Heslo Radlinský, Andrej, s. 156 – 157.

voľ školy dedinské, s jejich prekážkami a návrhy k jejich napravení.¹⁰³ Bola to v podstate odborná štúdia s analýzou problémov dedinských škôl a hľadáním možností na ich riešenie. Ako autor bol podpísaný Jurko Holček (tiež Holáček), farár Staro-Hájský, t. j. Juraj Holček, známy národnokultúrny pracovník.¹⁰⁴ (Publikoval aj v časopise *Priateľ školy a literatúry*.)

V druhom ročníku časopisu *Cyrrill a Method* vyšlo päť samostatných príloh s názvom *List pre výchovu, školu a literaturu*. Ich stály prispievateľ sa podpisoval skratkou Z...ský, až v poslednom, piatom čísle bolo uvedené priezvisko Zdychawský. Bol to pseudonym Samuela Ormisa, v tom čase výpomocného profesora na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici, neskôr profesora na prvom slovenskom gymnáziu v Revúcej.¹⁰⁵ Prílohu otvárala Ormisova báseň Škola, v číslach 3 – 5 uverejňoval na pokračovanie *Rady učiteľské*.¹⁰⁶

Príspevky uverejňované v časopise *Cyrrill a Method* boli v starej slovenčine. Vydávanie časopisu sa ukončilo alebo prerušilo po odvolaní Jána Palárika zo Štiavnických Baní pre jeho nezhody s cirkevnou vrchnosťou. Obnovilo sa až v nasledujúcom roku 1852, kedy sa začal vydávať „nový beh“ (nová séria) časopisu, s jeho pôvodným názvom, no od ročníka 1.

103 HOLÁČEK - HOLČEK, Jurko. Školy dedinské s jejich prekážkami a návrhy k jejich napravení. In *Cyrrill a Method : Katolícky Časopis pro Církev a sskolu*. 1850.

104 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografija písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Holček Jur, s. 111 – 112; *Slovenský biografický slovník : (od roku 833 do roku 1990)*. II. zv. 2. E- J. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Holček, Juraj, s. 357 – 358.

105 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografija písomníctva slovenského*. Diel 3. L – O. Heslo Ormis Samuel, s. 336 – 337; *Slovenský biografický slovník*. IV. zv. M – Q. Heslo Ormis, Samuel, s. 347 – 348.

106 Z...ský. Škola. In *List pre výchovu, školu a literaturu : Príloha k Cyrrillo – Methodovi*, 1851; Z...sky. Rady učiteľské. In *List pre výchovu, školu a literaturu : Príloha k Cyrrillo – Methodovi*, 1851; ZDYCHAWSKÝ, S. Rada učiteľská In *List pre výchovu, školu a literaturu : Príloha k Cyrrillo – Methodovi*, 1851.

*Cyrill a Method : Katolícky Časopis pre Cirkev a Školu: Nový beh*¹⁰⁷

K obnoveniu vydávania časopisu prispel a po celý čas vychádzania ho podporoval banskobystrický biskup Štefan Moyzes.¹⁰⁸ Vydávanie časopisu sa prenieslo do Banskej Bystrice. Jeho redaktormi boli Michal Chrástek,¹⁰⁹ profesor tamojšieho gymnázia a Juraj Slota (Slotta),¹¹⁰ suplent na tamojšom gymnáziu. Časopis sa tlačil v renomovanej tlačiarni Filipa Macholda. S rovnakým obsahovým zameraním ako „prvý beh“ vychádzal do roku 1856 (vyšlo spolu 5 ročníkov).

*Cyrill a Method : Katolícké Noviny pre Cirkev, Dom a Školu*¹¹¹

Po tretí raz sa s názvom *Cyrill a Method* stretávame hneď v nasledujúcom roku 1857, kedy ho Andrej Radlinský, pôsobiaci v tom čase v Budíne, takpovediac použil pre Katolícke noviny. *Novini Katolícke pre obecní lud* vychádzali od roku 1849 v Pešti. V ôsmom roku vychádzania sa ich pôvodný názov stal podnázvom a nový názov znel: *Cyrill a Method : Katolícké Noviny pre Cirkev, Dom a Školu* (takto vychádzali s obmenou podnázvu a s prestávkami do roku 1870). Pre nás je zaujímavá príloha tohto periodika s názvom *Priateľ školy a Literatúry*.

107 *Cyrill a Method : Katolícky Časopis pre Cirkev a Školu : Nový beh*. 1852 – 1856. Pozri tiež RIZNER, I. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 1. A – F, s. 261; POTEĽMRA, M. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*, s. 261; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 1. A – O, s. 119.

108 Pozri RIZNER, I. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 3. L – O. Heslo Moyses Štefan, s. 242 – 244; *Slovenský biografický slovník*. IV. zv. M – Q. Heslo Moyzes, Štefan, s. 229 – 231.

109 Pozri RIZNER, I. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Chrástek Michal, s. 210 – 213; *Slovenský biografický slovník*. II. zv. E – J. Heslo Chrástek, Michal, s. 474.

110 Pozri RIZNER, I. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 5. S – Š. Heslo Slota Juraj, s. 100 – 105; *Slovenský biografický slovník*. V. zv. R – Š. Heslo Slota, Juraj, s. 294 – 295.

111 *Cyrill a Method : Katolícké Noviny pre Cirkev, Dom a Školu*. 1857 – 1870. Pozri tiež RIZNER, I. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 1. A – F, s. 261 – 262; POTEĽMRA, M. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*, s. 65 – 66; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 1. A – O, s. 119.

*Priateľ Školy a Literatúry : Príloha k Cyrillovi a Methodovi*¹¹²

Bola to samostatná príloha, vydávaná v rokoch 1859 – 1861. Redigovali ju Andrej Radlinský s Františkom Vít'azoslavom Sasinkom,¹¹³ vychádzala v Budíne, tlačil Martin Bagó. Mala rozličnú periodicitu (vychádzala týždenné, dvojtyždenné, tri razy do mesiaca).

Priateľ Školy a Literatúry sa pokladá za prvý slovenský pedagogický časopis. Prinášal informácie z pedagogiky, metodiky, dejín školstva, organizácie školstva, ale aj o aktuálnej téme postavenia učiteľov. A. Radlinský získal za prispievateľov najlepších slovenských autorov, bez ohľadu na konfesiu. Produktívnymi autormi boli napr. Ján Drahotín Makovický,¹¹⁴ Ján Nemešáni,¹¹⁵ Ján Palárik, trenciansky učiteľ Jozef Král (pochádzajúci z Moravy)¹¹⁶. Súpis príspevkov, ktoré v časopise publikovali, uvádza (v rámci ich personálnych hesiel) E. V. Rizner v *Bibliografii písomníctva slovenského*.

*Slovenský Národný Učiteľ*¹¹⁷

Na *Priateľa Školy a Literatúry* časovo a obsahovo nadviazal *Slovenský Národný Učiteľ*. Začal ho vydávať Juraj Slota, ešte ako profesor gymnázia v Banskej Bystrici (tam, v tlačiarňi Filipa Macholda, sa časopis aj tlačil.) Od druhého ročníka bol Slotovým spolupracovníkom už spomínaný trenciansky učiteľ

112 *Priateľ Školy a Literatúry : Príloha k Cyrillovi a Methodovi*. 1859 – 1861. Pozri tiež RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 4. P – R, s. 168; POTEMRA, M. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*, s. 91; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 2. P – Ž, s. 122.

113 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 5. S – Š. Heslo Sasinek František Viktor, s. 11 – 40; *Slovenský biografický slovník*. V. zv. R – Š. Heslo Sasinek, František Vít'azoslav, s. 179 – 181.

114 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 3. L – O. Heslo Makovický Ján Drahotín, s. 138 -140; *Slovenský biografický slovník*. IV. zv. M – Q. Heslo Makovický, Ján Drahotín, s. 42.

115 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 3. L – O. Heslo Nemešáni Ján, s. 282 – 283; *Slovenský biografický slovník*. IV. zv. M – Q. Heslo Nemešáni, Ján, s. 278 – 279.

116 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Král Jozef, s. 447.

117 *Slovenský Národný Učiteľ*. 1860/1861 – 1864. Pozri tiež RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 6. T – Ž, s. 77; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 2. P – Ž, s. 268.

Jozef Král. Do Trenčína sa prenieslo vydávanie časopisu od druhého ročníka, kedy sa J. Slota zo zdravotných dôvodov vzdal pedagogickej činnosti a odišiel z Banskej Bystrice (za farára do Tužiny). V Trenčíne sa tlačil u Františka X. Škarnicla.

Časopis začal vychádzať v češtine („českoslovenčine“). Jeho poslanie načrtnol J. Slota v úvodníku k prvému číslu, s názvom *Slováci – Bratři!* „... Slovenský národní učitel, kterýž by bohatostí obsahu a jednoduchostí způsobu (formy) slovenské národní učitelstvo ke vzdělávání a ke literárnímu životu zbuditi měl, spolu však jemu vychovatelsko – naučnou (paedagogicko – didaktickou) a skúmno – cvičnou (teoreticko – praktickou) obilnicí státi se dostatečný byl.“¹¹⁸

Vydávanie časopisu v češtine sa stretlo s ostrou kritikou A. Radlinského a prispievateľov *Priateľa školy a literatúry*, no kritika sa ozvala napr. aj z Dolnej zeme, od dopisovateľa z Nadľaku.¹¹⁹ Od druhého ročníka (1863) už vychádzal v slovenčine a v treťom ročníku (1863) so skráteným názvom *Národný Učitel*.

Časopis prinášal cenné články, najmä metodické, od učiteľov zo Slovenska i z Moravy a Čiech. Uverejňoval veľa informácií v rubrikách *Správy školské*, *Veci rozmanité*, *Ohlas redakcie*, a čo je pozoruhodné, mal aj rubriku *Knižníctvo učiteľské*. Mal taktiež prílohy *Škola domáca* (pre rodičov) a *Zrkadlo maľučkých* (pre deti). Vydávanie časopisu podporovali (aj finančne) viacerí národnokultúrni a cirkevní dejatelia. Napriek tomu v júni 1864 zanikol.

***Ewanjelík: Časopis pro Církev a Sskolu*¹²⁰**

Vychádzal v rokoch 1862 – 1865 v Bratislave. Jeho zodpovedným redaktorom a vydavateľom bol profesor bratislavského evanjelického lýcea Sa-

118 SLOTA, J. Slováci – Bratři! In *Slovenský Národný Učitel*. 1860.

119 „Slovenský Národný Učitel“ a „Idók Tanuja“. In *Slovenský Národný Učitel*. 1861.

120 *Ewanjelík: Časopis pro Církev a Sskolu*. Ročník 1. 1862 – 4. 1865. Pozri tiež RIZNER, L. V. *Bibliografija písomníctva slovenského*. Diel 1. A – F, s. 368; POTEMLA, M. *Bibliografija slovenských novín a časopisov do roku 1918*, s. 70.

muel Liška.¹²¹ Tlačil sa v tlačiarňi Aloisa Schreiberera. Z dostupných ročníkov časopisu možno usudzovať na jeho pomerne široké obsahové zameranie; zahrnovalo problematiku škôl od základných až po vyššie, s osobitným zreteľom na školstvo a školy evanjelické. Prinášal aj príspevky z Dolnej zeme.

***Listy národných učiteľov : Týždenník pre opatrovne dietok, elem[entárne] a vyššie národné školy Uhorska*¹²²**

Pod týmto názvom vychádzalo oficiálne periodikum vydávané Uhorským kráľovským ministerstvom náboženstva a osvety. Vychádzalo v rokoch 1868 – 1873 (spolu 6 ročníkov) v Budíne, kde sa tlačilo v Uhorskej kráľovskej univerzitnej kníhtlačiarňi.

Časopis bol slovenskou mutáciou (prekladom) maďarského titulu *Néptanítóké Lapja*. Obsah jeho čísel tvorili: 1. úvodná časť, v ktorej sa uverejňovali ministerské nariadenia a úradné správy; 2. vymenovania škôldozorcov, „učbárov“ a členov riaditeľských rád; 3. odborné články; 4. rozsiahle spravodajstvo.

Na stránkach časopisu sa sporadicky objavujú aj príspevky zo Slovenska (písali doň napr. Andrej Radlinský, Jozef Viktorin,¹²³ učiteľ Michal Kišš¹²⁴). V niekoľkých prípadoch boli príspevky podpísané pseudonymami (napr. Jedon z učiteľov). Stálym prispievateľom bol Samuel Neumann,¹²⁵ židovský učiteľ v Novom Meste nad Váhom a neskôr v Komárne. Posielal príspevky širšieho zamerania i príspevky orientované na židovské školy (napr. *Izraelit-*

121 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 3. L – O. Heslo Liška, Samuel, s. 102.

122 *Listy národných učiteľov : Týždenník pre opatrovne dietok, elem. a vyššie národné školy Uhorska*. Ročník 1.1868 – 6. 1873. Pozri tiež RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 3. L – O, s. 101-102; POTEMRA, M. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*, s. 79; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 1. A – O, s. 504.

123 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 6. T – Ž. Heslo Viktorin Jozef K., s. 127-128; *Slovenský biografický slovník*. VI. zv. T – Ž. Heslo Viktorin, Jozef Karol, s. 280 – 281.

124 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Kiss Michal, s. 356; *Slovenský biografický slovník*. III. zv. K – L. Heslo Kišš, Michal, s. 86.

125 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 3. L – O. Heslo Neumann Samuel, s. 287.

ské školy a telesná výchova; Čo zatračuje židovského učiteľa k duševnému hľiveniu?)¹²⁶

Po roku 1876 sa časopis posielal do slovenských škôl už len v maďarčine. Kritický článok o ňom uverejnil František Otto Matzenauer v časopise *Konfessionálna škola*.¹²⁷

Konfessionálna škola : Časopis pre výchovu, výučbu, hudbu, umenie a literatúru¹²⁸

Časopis s týmto názvom vychádzal rokoch 1871 – 1873. Jeho vydávanie sa spája s trojicou národne orientovaných osobností pôsobiacich v Starej Turej; tamojšieho učiteľa a organistu Františka Otta Matzenauera,¹²⁹ ktorý bol aj majiteľom a nakladateľom (vydavateľom) časopisu; katolíckeho kaplána Andreja Pulmanna¹³⁰ a učiteľa Jozefa Zelligera.¹³¹ Redakcia a administrácia časopisu sídlila v učiteľskej preparandii v Trnave; časopis sa tlačil spočiatku v Pešti (v tlačiarňi Minerva), a neskôr u F. X. Škarnicla Synov v Skalici.

Motiváciu k založeniu časopisu a jeho poslanie vyjadruje úvodná stať v prvom čísle od Andreja Pulmanna s názvom *Či konfessionálne lebo nekonfessionálne školy?*¹³². Autor poukazuje na nové tendencie a myšlienkové prúdy, ktoré prináša duch času, ako je liberalizmus, sekularizácia a pod., ktoré

126 NEUMANN, S. Izraelitské školy a telesná výchova. In *Listy národných učiteľov*. 1868. NEUMANN, S. Čo zatračuje židovského učiteľa k duševnému hľiveniu? In *Listy národných učiteľov*. 1869.

127 MATZENAUER, F. O. „Listy nár. učiteľov“. In *Konfessionálna škola*. 1873.

128 *Konfessionálna škola : Časopis pre výchovu, výučbu, hudbu, umenie a literatúru*. Ročník 1.- 1871 – 3. 1873. Pozri tiež RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 5. S – Š, s. 223; POTEMRA, M. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*, s. 75; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 1. A – O, s. 436.

129 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 3. L – O. Heslo Matzenauer Frant. Otto, s. 175 – 179; *Slovenský biografický slovník*. IV. zv. M – Q. Heslo Matzenauer, František Otto, s. 119 -120; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 1. A – O. Heslo Matzenauer, František Otto, s. 555.

130 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 4. P – R. Heslo Pulmann Andrej, s. 184; *Slovenský biografický slovník*. IV. zv. M – Q. Heslo Pulmann, Andrej, s. 554.

131 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 6. T – Ž. Heslo Zelliger, Jozef, s. 198 – 200; *Slovenský biografický slovník*. VI. zv. T – Ž. Heslo Zelliger, Jozef, s. 431 – 432; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 2. P – Ž. Heslo Zelliger, Jozef, s. 624.

132 PULMANN, A. Či konfessionálne lebo nekonfessionálne školy? In *Konfessionálna škola*. 1871.

môžu mať aj škodlivé účinky na výchovu a formovanie mládeže. Konštatuje, že pri eliminovaní škodlivých vplyvov spojených s týmito tendenciami má nezastupiteľné miesto škola postavená na duchovnom, konfesijnom základe (bez ohľadu na to, o aké konkrétne vierovyznanie ide).

V tomto duchu sa aj naplňal obsah čísel a ročníkov časopisu. Aj keď jeho vydavateľom a redaktormi boli činitelia katolícki, prispieval doň široký okruh evanjelikov, ev. príslušníkov ďalších konfesíí. Boli to napr. hodrušský evanjelický farár Pavol Hečko,¹³³ učiteľia Michal Kišš, Ján Branislav Mičátek,¹³⁴ dolnozemskej slovenskej básnik Michal Godra¹³⁵ a i.

K stálym prispievateľom časopisu patrila pseudonym L. V. Obrov, za ktorým sa tajila osobnosť učiteľa evanjelickej školy a kantora v Zemianskom Podhradí Ľudovíta Vladimíra Riznera.¹³⁶ V kontexte konferencie konanej pri príležitosti 155. výročia založenia prvého slovenského gymnázia v Revúcej, na ktorú bol tento príspevok pripravený, nebude nezaujímavé poznamenať, že na prvom slovenskom gymnázii v Revúcej L. V. Rizner v rokoch 1865 – 1867 študoval. Známym je predovšetkým ako bibliograf, autor šesťzväzkového fundamentálneho diela *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900*. Menej známa je jeho široko orientovaná práca pedagóga a pedagogického publicistu. V časopise *Konfesijná škola* uverejňoval popri odborných statiach aj básne. Príspevky pedagogického zamerania uverejňoval aj v českom časopise *Komenský*. O výstave školských

133 Pozri RIZNER, L. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Hečko Pavel, s. 80 – 82; *Slovenský biografický slovník*. II. zv. E – J. Heslo Hečko, Pavel, s. 306.

134 Pozri RIZNER, L. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 3. L – O. Heslo Mičátek Ján, s. 199; *Slovenský biografický slovník*. I V. zv. M – Q. Heslo Mičátek, Ján Branislav, s. 159 – 160.

135 Pozri RIZNER, L. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Godra, Michal, s. 31 – 32; *Slovenský biografický slovník*. II. zv. E – J. Heslo Godra, Michal, s. 196 – 197.

136 Pozri RIZNER, L. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 3. L – O. Heslo Obrov, L. V., s. 316; RIZNER, L. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 4. P – R. Heslo Rizner Ľudovít V., s. 237 – 249; *Slovenský biografický slovník*. V. zv. R – Š. Heslo Rizner, Ľudovít Vladimír, s. 97 – 99; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 2. P – Ž. Heslo Rizner, Ľudovít Vladimír, s. 183.

pomôcok, ktoré pripravil r. 1879, sa písalo v časopise *Evanjelická škola*.¹³⁷

Napriek tomu, že časopis *Konfesionálna škola* bol pedagogickou i širšou verejnosťou prijímaný pozitívne, vydavatelia zápasili s ťažkosťami, ktoré napokon viedli k ukončeniu jeho vydávania. Jeho vydavatelia však začali s prípravou nového titulu – časopisu *Katolícka škola*. Tento titul i ďalší, ktorý po ňom nasledoval – *Evanjelická škola* – predstavujú návrat k časopisom konfesijne diferencovaným.

Katolícka škola : Časopis pre katolícke učiteľstvo svetského i duchovného stavu¹³⁸

Časopis mal byť náhradou za zaniknutú *Konfesionálnu školu*. Začal vychádzať roku 1874 v Trnave, vydával ho a redigoval František Otto Matzenauer, tlačil sa v Škarniclovskej tlačiarni v Skalici. Zaoberal sa najmä problematikou ľudového (základného) školstva. Vyšlo z neho však iba osem čísel. V nepriaznivých kultúrno – politických podmienkach sa mu nepodarilo udržať sa trvalejšie.

Evanjelická škola: Časopis pre Školu a Dom¹³⁹

Dlhšie sa udržala *Evanjelická škola*, časopis Poradného spolku evanjelických učiteľov vo Zvolene. Vychádzal v Banskej Bystrici v rokoch 1877 – 1879, tlačil sa u Filipa Macholda. Redaktorom časopisu bol Adolf Peter Záturecký,¹⁴⁰

137 Š. K. Prvá výstavka učebných prostriedkov evanj. školy národnej u p. L. V. Riznera v Z. Podhradí. In *Evanjelická škola*. 1879.

138 *Katolícka škola : Časopis pre katolícke učiteľstvo svetského i duchovného stavu*. Ročník 1. 1874. Pozri tiež RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 5. S – Š, s. 223; POTE MRA, M. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*, s. 73; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 1. A – O, s. 398.

139 *Evanjelická škola : Časopis pre Školu a Dom*. Ročník 1. 1877 – 3. 1879. Pozri tiež RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 5. S – Š, s. 223; POTE MRA, M. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*, s. 69; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 1. A – O, s. 228.

140 Pozri RIZNER, E. V., *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 6. T – Ž. Heslo Záturecký Adolf Peter, s. 180 – 185; *Slovenský biografický slovník*. VI. zv. T – Ž. Heslo Záturecký, Adolf Peter, s. 414; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 2. P – Ž. Heslo Záturecký, Adolf Peter, s. 613.

učiteľ na štátnej škole v Brezne, inak známy pedagóg, publicista a etnograf.

Časopis mal za úlohu posilňovať význam náboženskej výchovy v školách. V tejto súvislosti priniesol o. i. kritickú štúdiu autora Čankovského, vl. menom Mieroslava Kovalevského,¹⁴¹ profesora prvého slovenského gymnázia v Revúcej, a neskôr učiteľa a kazateľa v Liptovskom Sv. Mikuláši. Štúdia s názvom *Protikresťanský prúd novovekej výchovy : Jan Jakub Rousseau* bola uverejňovaná na pokračovanie v ročníku 3. 1879.¹⁴²

K principiálnym úlohám časopisu patrilo rozvíjanie národnej výchovy, akcentoval tiež prehlbovanie vedomostí žiakov z prírodných vied. Tu treba spomenúť sériu odborných článkov Magurského, alias Gustáva Kordoša,¹⁴³ taktiež známeho slovenského pedagóga, v tom čase profesora vyššej reálky v Levoči. Prispievateľom časopisu boli E. V. Rizner, Rehor Uram – Podtatranský,¹⁴⁴ Ján Kožehuba¹⁴⁵ a i.

Časopis prinášal veľa prekladových článkov, zväčša z nemeckej pedagogickej literatúry; bolo to sčasti pre nedostatok pôvodných odborných článkov. – Po ukončení jeho vydávania pokračovateľom mal byť *Priateľ školy evanjelickej*.¹⁴⁶ Po vydaní prvého čísla však zanikol pre nedostatočný záujem učiteľov.

141 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Kovalevský, Mieroslav, s. 440 – 442; *Slovenský biografický slovník* III. zv. K – L. Heslo Kovalevský, Mieroslav, s. 213 – 214.

142 ČANKOVSKÝ. *Protikresťanský prúd novovekej výchovy : Ján Jakub Rousseau*. In *Evanjelická škola*. 1879.

143 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Kordos Gustáv, s. 418 – 422; *Slovenský biografický slovník*. III. zv. K – K. Heslo Kordoš, Gustáv, s. 175.

144 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 6. T – Ž. Heslo Uram Rehor, s. 85 – 88; *Slovenský biografický slovník*. VI. zv. T – Ž. Heslo Uram – Podtatranský, Rehor, s. 179 – 180.

145 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Kožehuba, Ján, s. 444; *Slovenský biografický slovník*. III. zv. K – L. Heslo Kožehuba, Ján, s. 222.

146 *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 2. P – Ž, s. 122.

*Dom a škola : Vychovateľský časopis pre rodičov a učiteľov*¹⁴⁷

Posledným titulom v prehľade pedagogických periodík druhej polovice 19. storočia, resp. 19. storočia vôbec, je časopis *Dom a škola*. Začali ho vydávať učiteľ a kníhtlačiar Karol Salva¹⁴⁸ a katolícky kňaz a národnokultúrny pracovník Martin Kollár.¹⁴⁹ Vychádzať začal v Turčianskom Sv. Martine, nakladateľom bol tamojší podnikateľ Jozef Fábry,¹⁵⁰ tlačil Kníhtlačiarsky účasťníarsky spolok. Od ročníka 4. 1888 sa vydávanie a tlač časopisu preniesla do Ružomberka, kde si K. Salva zriadil tlačiareň.

K. Salva bol stálym redaktorom a vydavateľom časopisu. Jeho spolupracovníkmi boli postupne Ján Burian¹⁵¹ a český učiteľ a spisovateľ Karel Kálal.¹⁵² K. Kálal je osobnosť známa spoluprácou so slovenským národným hnutím a úsilím o zblížovanie Čechov a Slovákov. – Do časopisu prispievali slovenskí a českí učitelia zo škôl rôznych konfesíí i ďalší predstavitelia národného a kultúrneho života. Uvedieme aspoň niektorých: spisovateľa Martina Kukučína¹⁵³ a jeho

147 *Dom a škola : Vychovateľský časopis pre rodičov a učiteľov*. Ročník 1. 1885 – 13.1897. Pozri tiež RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 1. A – F, s. 336; PTEMRA, M. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*, s. 68; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 1, s. 201.

148 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 5. S – Š. Heslo Salva Karol, s. 3 – 6; *Slovenský biografický slovník*. V. zv. R – Š. Heslo Salva, Karol, s. 171 – 172; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 2. P – Ž. Heslo Salva, Karol, s. 210.

149 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Kollár Martin, s. 402 – 404; *Slovenský biografický slovník*. III. zv. K – L. Heslo Kollár, Martin, s. 147.

150 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 1. A – F. Heslo Fábry Jozef, s. 377; *Slovenský biografický slovník*. II. zv. E – J. Heslo Fábry, Jozef, s. 45.

151 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 1. A – F. Heslo Burian Ján, s. 221 – 224.

152 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Kálal Karel, s. 284 -286; *Slovenský biografický slovník*. III. zv. K – L. Heslo Kálal, Karel, s. 20; *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 1. A – 0. Heslo Kálal, Karel, s. 382 – 383.

153 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Kukučín Martin, s. 489 – 490; *Slovenský biografický slovník*. III. zv. K – L. Heslo Kukučín, Martin, s. 302 – 304.

učiteľa Jána Kožehubu; učiteľa Jána Zigmundíka,¹⁵⁴ archivára Pavla Križku,¹⁵⁵ cirkevného činiteľa Františka Richarda Osvalda,¹⁵⁶ spisovateľa Jozefa Gregora Tajovského.¹⁵⁷ A v neposlednom rade profesora zrušeného prvého slovenského gymnázia v Revúcej Ivana Branislava Zocha.¹⁵⁸

V čase svojho vychádzania bol časopis *Dom a škola* jediným pedagogickým časopisom a jeho obsahové zameranie bolo značne široké. V samostatnej časti *Obzor pedagogický* prinášal informácie zo všetkých pedagogických disciplín, z dejín školstva a pedagogiky, články popularizačnej povahy (napr. o astronómii, psychológii, prírodných vedách.) Prinášal tiež články zo susedných i vzdialenejších krajín. Ako zdroj informácií pre učiteľov a rodičov obstál v silnej konkurencii maďarských pedagogických časopisov, ktoré čoraz viac prenikali aj na slovenské školy.

*

Predstavenie pedagogických periodík druhej polovice 19. storočia v tomto príspevku je iba rámcové. Príspevok bol spracovaný so zámerom upriamiť pozornosť na danú problematiku a poukázať na potrebu podrobnejšieho výskumu a prezentácie jednotlivých titulov.

154 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 6. T – Ž. Heslo Zigmundík Ján, s. 205 – 207; *Slovenský biografický slovník*. VI. zv. T – Ž. Heslo Zigmundík Ján, s. 448.

155 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Križko Pavel, s. 465 – 469; *Slovenský biografický slovník*. III. zv. K – L. Heslo Križko, Pavol, s. 267 – 268.

156 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 3. L – O. Heslo Osvald Frant. Richard, s. 345 – 352; *Slovenský biografický slovník*. IV. zv. M – Q. Heslo Osvald, František Richard, s. 357 – 358.

157 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Diel 2. G – K. Heslo Gregor Jozef, s. 40 - 41; *Slovenský biografický slovník*. II. zv. E – J. Heslo Gregor – Tajovský, Jozef, s. 219 - 221 .

158 Pozri RIZNER, E. V. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Zv. 6. T – Ž. Heslo Zoch Ivan Branislav, s. 213 – 216; *Slovenský biografický slovník*. VI. zv. T – Ž. Heslo Zoch, Ivan Branislav, s. 461 – 463.

Zoznam bibliografických odkazov

1. PEDAGOGICKÉ PERIODIKÁ

Cyrril a Method : Katolícké Noviny pre Cirkev, Dom a Školu. 1857 – 1870. V Budíne : Tiskom Martina Bagó (1857 – 1862). Skalica : t. Fr. X. Škarnycel (1862 – 1865). Prešporok : t. František R. Mayer (1869). Trnava : t. Žigmund Winter (1870).

Ročník 8. 1857 – 9. 1858. Zodpovedný redaktor a vydavateľ Andrej Radlinský. 52, 52 čísel.

Ročník 10. 1859 – 15. 1865. Zodpovedný redaktor a vydavateľ Andrej Radlinský. Hlavný spolupracovník (spoluredaktor) Fr. Viktor Sasinek. 29 – 52 čísel ročne.

Ročník 16. 1869 – 17. 1870. Redaktor Štefan Rúčka. Majiteľ a vydavateľ Andrej Radlinský (1869), Štefan Rúčka (1870). 37, 16 čísel.

Cyrril a Method : Katolícký Časopis pre Cirkev a Školu : Nový beh. 1852 – 1856. V B. Bystrici : Tiskom Filipa Macholda.

Ročník 1. 1852 – 2. 1853. Odpovedný redaktor Michal Chrástek. 51, 53 čísel.

Ročník 3. 1854 – 4. 1855. Odpovedný redaktor Juraj Slotta. 52, 52 čísel.

Ročník 5. 1856. Odpovední redaktori Michal Chrástek a Juraj Slotta. 52 čísel.

Cyrril a Method : Katolícký Časopis pro Cirkev a sskolu. 1850 – 1851. V B. Šťávnici : Tiskem Lorberově knihtiskárny.

První roční běh. 1850. Redaktor Jan Palárik.
Vydavatel Dr. O. Radlinsky. 32 čísel.

Druhý roční běh. 1851. Redaktor a Vydavatel Jan Nep. Palárik. 23 čísel.

Dom a škola : Vychovateľský časopis pre rodičov a učiteľov. 1885 – 1897.

V Turčianskom Sv. Martine : t. Kníhtlačiarsky účastinársky spolok (1885 – 1887). Ružomberok : t. Kníhtlačiaren K. Salvu (1888 – 1897).

Ročník 1. 1885. Redaktori Karol Salva a Martin Kollár. Nakladateľ Jozef Fábry. 12 čísel.

Ročník 2. 1886 – 6. 1890. Redaktor a nakladateľ Karol Salva. 12 čísel ročne.

Ročník 7. 1891. Redaktor [a nakladateľ] Karol Salva. Hlavný spolupracovník Ján Burian. 12 čísel.

Ročník 8. 1892 – 12. 1896. Redaktor [a nakladateľ]
Karol Salva. 12 čísel ročne.

Ročník 13. 1897. Redaktori Karol Salva a Karel Kálal. 12 čísel.

Evanjelická škola : Časopis pre Školu a Dom. 1877 – 1879. V B. Bystrici: Tlačou Filipa Macholda.

Ročník 1. 1877 – 3. 1879. Redaktor Adolf Peter Zátarecký. [Vydavateľ Poradní spolok evanj. Učiteľov Zvolenských.] 16, 24, 24 čísel.

Evanjelík : Časopis pro Církev a Školu. 1862 – 1865. W Presspurku : Tiskem Aloisa Schreibera.

Ročník 1. 1862 – 4. 1865. Zodpovedný redaktor a vydawatel Samuel Liška. 24 – 36 čísel ročne.

Katolícka škola : Časopis pre katolícke učiteľstvo svetského i duchovného stavu. 1874. V Skalici : Tlač Fr. X. Škarnycla Synov.

Ročník 1. 1874. Majiteľ, nakladateľ a redaktor Fr. Otto Matzenauer. 8 čísel.

Konfesionálna škola : Časopis pre výchovu, výučbu, hudbu, umenie a literatúru. 1871 – 1873. V Pešti : Tlačou „Minervy“, I. uh. – slov. účasť kníhtlačiarne (1871 – 1872). Skalica : Tlačou Fr. X. Škarnycla Synov (1873).

Ročník 1. 1871 – 2. 1872. Majiteľ, nakladateľ a zodpovedný redaktor F. Otto Matzenauer. Hlavný spolupracovník Andrej Pulmann. 12, 20 čísel.

Ročník 3. 1873. Majiteľ, nakladateľ a zodpovedný redaktor F. Otto Matzenauer. Hlavný spolupracovník Andrej Pulmann. Spoluredaktor Jozef Zelliger. 22 čísel.

Listy národných učiteľov : Týždenník pre opatrovne dietok, elem. a vyššie národné školy Uhorska. 1868 – 1873. Budín : Vydáva Uhorské kráľovské ministerstvo náboženstva a osvety. Tlačou Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej kníhtlačiarne.

Ročník 1. 1868 – 3. 1870. Zodpovedný redaktor Ján Környei.

Ročník 4. 1871 – 6. 1873. Zodpovedný redaktor Max Mayer.

Priateľ Školy a Literatúry : Príloha k Cyrillovi a Methodovi. 1859 – 1861. V Pešti : Tlačou Martina Bagó.

Ročník 1. 1859. Odpovedný redaktor a vydavateľ Ondrej Radlinský. 29 čísel.

Ročník 2. 1860. – 3. 1861. Odpovedný redaktor a vydavateľ Ondrej Radlinský. Pomocník Fr. V. Sasinek. 52, 39 čísel.

Slovenský Národný Učiteľ. 1860/1861 – 1864. Od ročníka 3. 1864 *Národný Učiteľ.* V Baňské Bystrici : Tiskem Filipa Macholda (1860/1861). Trenčín : Tlačou F. X. Škarnicla (1863 – 1864).

Ročník 1. 1860/1861. Vydavateľ a redaktor Juraj Slotá. 13 čísel.

Ročník 2. 1863 – 3. 1864. Vydavateľ a redaktor Juraj Slotá. Spoluredaktor Jozef Král. 12, 3 čísla.

2. ĎALŠIE PRAMENE A LITERATÚRA

ČANKOVSKÝ. Protikresťanský prúd novovekej výchovy : Ján Jakub Rousseau. In *Evanjelická škola*, 1879, roč. 3, č. 7 – 13, 18 – 24.

HOLÁČEK - HOLČEK, Jurko. Školy dedinské s jejich prekážkami a návrhy k jejich napravení. In *Cyrril a Method : Katolícký Časopis pro Cirkew a sskolu*, 1850, prvni roční běh, č. 7 – 9.

MATZENAUER, F. O. „Listy nár. učitel'ov“. In *Konfessionálna škola*, 1873, roč. 3, č. 13.

NEUMANN, Samuel. Čo zatracuje židovského učiteľa k duševnému hliveniu? In *Listy národních učitel'ov*, 1869, roč. 2, č. 12.

NEUMANN, Samuel. Izraelitské školy a telesná výchova. In *Listy národných učiteľov*, 1868, roč. 1, č. 38. *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. Bratislava : Veda, 1984 – 1985. 2 zv.

1. A – O. 1984. 742 s.

2. P – Ž. 1985. 702 s.

POTEMRA, Michal. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958. 145, [2] s.

PULMANN, Andrej. Či konfesionálne lebo nekofesionálne školy? In *Konfesionálna škola*, 1871, roč. 1, č. 1, s. 2 – 10.

RIZNER, Ľudovít Vladimír. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900 : s pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou*. Diel 1 – 6. Martin: Matica slovenská, 1968. 6 zv. (Reedícia vydania z rokov 1929 – 1934.)

Diel 1. A – F. 416 s.

Diel 2. G – K. 509 s.

Diel 3. L – O. 362 s.

Diel 4. P – R. 310 s.

Diel 5. S – Š. 270 s.

Diel 6. T – Ž a značky. 266, [1] s.

SLOTA, J. Slováci – Bratři! In *Slovenský Národný Učiteľ*, 1860/1861, roč. 1, č. 1, s. 1 – 7.

Slovenský biografický slovník: (od roku 833 do roku 1990). Martin: Matica slovenská, 1986 – 1994. 6 zv.

I. zv. A – D. 1986. 539 s.

II. zv. E – J. 1987. 592 s.

III. zv. K – L. 1989. 448 s. ISBN 80–7090–019–9.

IV. zv. M – Q. 1990. 568 s. ISBN 80–7090–070–9.

V. zv. R – Š. 1992. 560 s. ISBN 80–7090–216–7.

VI. zv. T – Ž. 1994. 660 s. ISBN 80–7090–111–X.

„Slovenský Národný Učiteľ“ a „Idóok Tanuja“. In *Slovensky Národný Učiteľ*, 1860/1861, roč. 1, č. 7, s. 97.

Š. K. Prvá výstavka učebných prostriedkov evanj. školy národnej u p. L. V. Riznera v Z. Podhradí. In *Evanjelická škola*, 1879, roč. 3, č. 22, s. 255 – 258; č. 23, s. 276 – 277.

Z...sky. Rady učiteľské. In *List pre výchovu, školu a literaturu : Príloha k Cyrillo - Methodovi*, 1851, č. 3, s. 9 – 11; č. 4, s. 13 – 15.

Z...ský. Škola. In *List pre výchovu, školu a literaturu : Príloha k Cyrillo – Methodovi*, 1851, č. 1, s. 1.

ZDYCHAWSKÝ, S.: Rada učiteľská! In: *List pre výchovu, školu a literaturu : Príloha k Cyrillo – Methodovi*, 1851, č. 5, s. 17 – 19.

Knižnice ako fenomén podpory vzdelávania na Prvom slovenskom gymnázii v Revúcej

Mgr. Veronika **MURGAŠOVÁ**

Fakulta humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline

Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva

Resumé

Knižnice sú od nepamäti nositeľom a uchovávateľom informácií a sú kľúčovým prvkom pri vzdelávaní študentov. Príspevok sa zameriava na knižnice, ktoré priamo alebo nepriamo ovplyvňovali pedagogický proces na Prvom slovenskom ev. a. v. gymnázii v Revúcej. Ich pôsobenie, štruktúra fondu, knižničný poriadok a služby boli významným činiteľom pri zvyšovaní kvality vzdelávania.

Prvé tri slovenské gymnázia mali pre slovenské dejiny a slovenské školstvo popredný význam. Najväčším prínosom spomínaných škôl bola samozrejme možnosť študovať v materinskom, teda slovenskom jazyku. Okrem toho však ich poslaním bolo množstvo ďalších, nemenej dôležitých vecí. Medzi činnosti prvých slovenských gymnázií patrili:

- *priama publikačná činnosť profesorov gymnázia / učbárov*
- *publikačná činnosť zameraná na tvorbu učebníc*

-
- *mimoškolské výchovné pôsobenie*
 - *výchova a vzdelávanie dospelých*
 - *budovanie svojich vlastných knižníc pre potreby profesorov a študentov*

Prvé slovenské gymnázium v Revúcej zaujalo popredné miesto medzi tromi slovenskými gymnáziami, a to hneď z niekoľkých dôvodov.

Prvým je skutočnosť že bolo naozaj prvé, a to z viacerých hľadísk. Bolo založené ako prvé zo spomínaných troch slovenských gymnázií, už v roku 1862. Teda bolo prvou školou, na ktorej sa vyučovalo vo všetkých predmetoch po slovensky. Gymnázium v Revúcej vzniklo dokonca o rok skôr ako Matica slovenská. Bolo tiež prvou školou, na ktorej sa maturovalo v slovenskom jazyku a do roku 1918 aj jedinou.¹⁵⁹

Dôležitosť a potrebu školskej knižnice si na Prvom slovenskom gymnáziu v Revúcej jeho zakladatelia a podporovatelia uvedomovali od jeho založenia. Počas prvého školského roku 1862/1863 vznikla gymnaziálna knižnica, ktorá svoj fond systematicky budovala a podporovala svojou činnosťou vzdelávanie študentov. Okrem nej mohli žiaci gymnázia využívať aj iné dostupné knižnice. V priebehu fungovania gymnázia si sami žiaci založili vlastnú študentskú knižnicu, ktorá fungovala paralelne s gymnaziálnou knižnicou.

Škola sa od svojho vzniku nezaobišla bez vzdelávacích prostriedkov, ktorých bol na začiatku akútny nedostatok. Knihy a učebnice sú nenahraditeľnou súčasťou vzdelávacieho procesu. Vznik knižnice bol preto logickým krokom.

Podľa spomienok jedného zo žiakov gymnázií, Michala Bodického, knihy študentom v začiatkoch požičiaval Samuel Hlaváč z cirkevnej knižnice.¹⁶⁰

Z radov „učbárov“ bol patronátnym konventom volený knihovník. Hovorí o tom aj Zpráva gymnázia na školský rok 1864/1865 v §4. „*Patronátsky Konvent. e)Bezprostredne volí dozorcov spravujúci gymnasiálny výbor, a síce z údov patro-*

159 DUBOVSKÝ, M. Slovenské gymnázium v Revúcej. Škola zo zbierok a darov Pudu. In *Historická revue*. s. 13-14.

160 Slovenská národná knižnica Literárny archív, sign. C 445. BODICKÝ, M. Študentský život na revúckom gymnáziu.

*nátu alebo z mužov, ku ktorým má dôveru, volí zapisovateľov, pokladníka, správcu školy, a síce tohoto na jeden rok, alebo dľa náhľadu svojho i na viac rokov, volí knihovníka, musejníka, ephora alumnie, aedilisa a náčelníkov triednych.*¹⁶¹

Povinnosti knihovníka boli spísané a zvolený knihovník ich musel počas obdobia, kedy bol zvolený do funkcie, plniť. O jeho úlohách sa opäť dozvedáme z výročnej správy na školský rok 1864/1865: „*Knihovník. a)Príjma dary v peniazoch a knihách a ku kúpeniu vyznačené objednáva. b)Stály knihovník ustanovuje sa jeden z učárov. c)Podľa obsahu roztrieduje knihy a tak i do katalógu poriadne zapisuje. d)Obstaráva potrebnú väzbu kníh. e)Vydáva na čítanie knihy v určitom čase, a od čitateľov nazpät' prijíma. f) On opatruje i zemevidy, vzorky krasopisné a ku kresleniu, prírodopisné a iné obrázky a z toho všetkého vedie inventár. g)Zprávu a počty každoročne výboru oddáva.*“¹⁶²

Za knihovníka, resp. opatrovníka gymnaziálnej knižnice, bol počas jej fungovania najčastejšie volený August Horislav Škultéty. Tento fakt sa dozvedáme v niektorých školských správach gymnázia. Bolo tak tomu napríklad v školských rokoch 1867/1868, 1868/1869, 1869/1870.¹⁶³

Výber Škultétyho za knihovníka nebol prekvapivý. Vo väčšine školských rokov bol zároveň správcom gymnázia¹⁶⁴, svojím darom v podobe kníh sa zaslúžil o vznik gymnaziálnej knižnice a jeho vzťah ku knihám, ktorý pretrvával celý jeho život, bol všeobecne známy. Pástor Samuel v jeho stručnom životopise píše: „*Veľmi skerovne žil náš A.H. Škultéty, ač práve už nemal veľké vý-*

161 ŠKULTÉTY, Horislav August. *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasiu Veľko-Revúckom na rok školský 1864/1865*. 1865. s. 4.

162 ŠKULTÉTY, Horislav August. *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasiu Veľko-Revúckom na rok školský 1864/1865*. s. 8.

163 ŠKULTÉTY, Horislav August. *Zpráva o slovenskom evanj. a. v. vyššom gymnasiu Veľko-Revúckom na rok školský 1867/1868*. 1868. s. 22; ŠKULTÉTY, Horislav August. *Zpráva o slovenskom evanj. a. v. vyššom gymnasiu Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na rok školský 1868/9*. 1869. s. 27; ŠKULTÉTY, Horislav August. *Zpráva o slovenskom evanj. a. v. vyššom gymnasiu Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na rok školský 1869/1870*. 1870. s. 26.

164 Okrem neho boli správcami gymnázia Samuel Ormis (školské roky 1865/1866 a 1872/1873) a Rudolf Homola (školský rok 1866/1867)

*davky pri dietkach, už dorastených, a bol by si mohol aj lepšie poboviet, len že on všetok svoj dôchodok len na knihy venoval, a môžem tvrdiť, že ažby ak veľký dôchodok bol mal, on by to všetko na knihy vynaložil.*¹⁶⁵

Už prvý školský rok 1862/1863 knižnica obsahovala 140 zväzkov, z ktorých bola veľká časť nadobudnutá ako dar od prvých dvoch učiteľov gymnázia, Rudolfa Homolu a spomínaného správcu gymnázia Augusta Horislava Škultétyho.¹⁶⁶

Práve zápisky správcu gymnázia Augusta Horislava Škultétyho, ktoré knižne vyšli pod názvom *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci* sú jedným z najcennejších zdrojov o stave a фонде gymnaziálnej knižnice. Okrem spomínanej publikácie sa o фонде gymnaziálnej knižnice dozvedáme vo výročných správach, ktoré gymnáziom na konci každého školského roka dalo vytlačiť pre patrónov a podporovateľov školy.

V školskom roku 1863/1864 stúpol počet zväzkov v knižnici na 200. Vzhľadom na nedostatok financií len veľmi malé množstvo kníh do knižnice bolo zakúpených. Väčšina kníh vo фонде bola získaná formou darov. Knihy v tomto roku gymnáziu darovali E. Lauček, Göllner, J. Chalupka, L. Bartholomeides, Š.Homola, Lichard a iní.¹⁶⁷

V školskom roku 1864/1865 začali na gymnáziu riešiť priestorové problémy. Išlo nielen o problémy s miestnosťami na vyučovanie, ale aj o potrebu samostatnej miestnosti prispôsobenej pre stále sa rozrastajúcu knižnicu. Ako „Šesť tried gymnasiálnych už síce stojí, ale nie celkom ešte pevno. A kdeže sú ešte ostatnie? Budovisko gymnasiálne máme, ale už tohoto roku i pri samom vyučovaní počalo nám byť pritesné. Nad to chýbia nám osobitné svetlice pre knižnicu, muzeum, alumniu atď. Slovom školské

165 Slovenská národná knižnica Literárny archív, sign. C 232, PÁSTOR, Samuel. *August H. Škultéty ako farár ev. a. vyzn. cirkve Kraskovo – Lukovišťskej, Záhorce 17.6.1923*, s. 3

166 VARSÍK, M. *Z viery, túžob a nádejí*. 1993. s. 23

167 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. 1889. s. 138.

stavanie musí byť neomylné rozšírené.“¹⁶⁸ V tomto roku pribudlo formou daru ďalších 81 zväzkov a žiadne knihy neboli zakúpené. Najvýznamnejším darcom bol Ján Čipkai z Brezna. V správe z tohto školského roka sa píše: „*Knižnica dobročinnosťou rozmnožená je o 81 zväzkov, a síce darovali pl.t. páni: Pavel Lovčany 1, Ján Čipkai 54, Karol Štefančok 1, Ján Dvorský, Čech 1, Jozef Slávik, Čech 2, Slovenská Matica 1, Em. Lauček 1, Dr. M. J. Hurban 3, Martin Hattala 1, Jozef Maliak 2, kníhkupectvo Hartleben 1, Matej Hrebenda 4, A.H. Škultéty 6, Spolok čitateľský 1, Jozef Viktorín 1. Ku zeme- a dejepisu zavŕadil sa pán Peter Kellner 32 staršími i novšími mappami, profesor G. Schmiedt ale zhotovil veľký zemevid: Orbis terrarum antiquus. Vzorok ku kresleniu kúpené za 7 zl. 80 kr. V roku 1865/1866 pribudlo do fondu knižnice darom len desať kníh. Pre zľú finančnú situáciu v tomto školskom roku gymnázium žiadnu knihu do knižnice neprikúpilo.*¹⁶⁹

V roku 1865/1866 pribudlo do fondu knižnice darom len desať kníh. Pre zľú finančnú situáciu v tomto školskom roku gymnázium opäť žiadnu knihu do knižnice neprikúpilo.¹⁷⁰

Aj napriek zlej finančnej situácii sa v tomto roku podarilo pre potreby knižnice zakúpiť jednu skriňu. Spomínaných desať kníh darovali: p. Ján Ráffay 1, Mateja Hrebenda 3, Štefan Homola 1, Ján Zatroch 5 kusov. Okrem darov vo forme kníh sa tento rok objavil dar, ktorý síce predstavoval príchod kníh do gymnázia, ale nie ako súčasť fondu, ale ako dar, ktorý mal byť predaný a zisk z tohto uložený do knižničnej pokladne. „*Vel. p. Sámuel Godra poslal 18 výtiskov zo svojich „Pôvodných bájok a Rozprávok“ ktoré sa po 40 kr. predávajú, a utržené peniaze obrátené budú na rozmnoženie knižnice.*“¹⁷¹

168 ŠKULTÉTY, Horislav August. *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasium Veľko-Revúckom na rok školský 1864/1865.* 1865. s. 18.

169 ŠKULTÉTY, Horislav August. *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasium Veľko-Revúckom na rok školský 1864/1865.* 1865. s. 26.

170 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci.* s. 138.

171 ORMIS, Samuel. *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasium Veľko-Revúckom na rok školský 1865/1866.* s. 18.

Väčšie prírastky knižnica zaznamenala v ďalších dvoch školských rokoch. V roku 1866/1867 dostala knižnica darom do 250 zväzkov. Vzorok ku kresleniu sa v tomto roku do knižnice prikúpili za 8 zlatých. Na základe odporúčania batizovského farára Andreja Dianiška, 50 biblií a 32 Nových zákonov od prusko-buchwaldskej biblickej spoločnosti.¹⁷²

Gymnaziálna knižnica dostala darom: „od p. J. Kutlika st. 32 sväzkov, od p. M Hrebendu 6, od p. Št. Homola 1, od p. Jána Zatrocha 5, od p. Lud. Gála 2, od p. J. Chalupka 10 ročníkov *Časopisu česk. Muzeum*, z *Dennice Malého* 9 sv., z *Hronky Kuzmanyho* 5 sv. a iné 4 sv. od A.H. Škulťetyho 3 ročníky čas. č. m., *Host. Lojko* 1, od Mich. Kováča 2, od Lud. Orphanidesa 3. od p. Ant. Jar. Vrřatko 4, od kníhkupeca Jar. Pospíšila 36, od p. Ed. Grégera 28, od prof. Mart. Hatalu 5, od p. Dvorského 4, od samého p. Vansu 13 sv.“¹⁷³ Knižnica prijala „jako zakladateľ Matice slovenskej: *Mysliienky*, *Národní kalendár*, *Letopis. Prostřednictvom cteného rodáka nášho p. Lud. Vansu v Prahe: od sl. Matice českéj 169 sväzkov a 5 zemevidov*“¹⁷⁴

V školskom roku 1867/1868 bol súčet knižných darov ešte vyšší. V tomto roku fond narástol o 304 nových zväzkov od rôznych darcov. Najväčším počtom kníh prispeli Karol Michalovič v počte 57 kníh, Ján Chalupka daroval v tomto roku 17 kníh a Matej Hrebenda 12 zväzkov.¹⁷⁵ Matej Hrebenda, známy slovenský kolportér kníh, venoval škole knihy niekoľkokrát. Gymnázium sa rozhodol venovať svoju vlastnú knižnicu. Pokladal gymnázium za vhodnú inštitúciu pre využitie jeho rozsiahlej súkromnej knižnice.¹⁷⁶ Okrem nich dary pozostávali: „z *poručenia bl.p. Karla Jakobeyho* 132, od Mat.

172 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. 1889. s. 139.

173 HOMOLA, R. *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasium Veľko-Revúckom na rok školský 1866/1867*. 1867. s. 20.

174 HOMOLA, R. *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasium Veľko-Revúckom na rok školský 1866/1867*. 1867. s. 20.

175 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. 1889. s. 139.

176 FELIX, J. Naše prvé gymnázia – naše studničky. In *Literárnomúzejný letopis* 28. s. 236-241.

*Hudačeka 66, od Sám. Godru 3, Od Mart. Hattalu 1, od Aug. Šuleka 3, od Joz. Trnkóciho 2, Pavla Lovčanyho 1, od Lud. Thurzo-Nosického 1. Jako zakl. Matice slovenskej dostala 4 sv.*¹⁷⁷

Aj v školskom roku 1868/1869 sa knižnica rozrastala pomocou darov. „*Pokladnica školy našej bobužial! nie je ešte v tom stave, žeby sa z nej aspoň istá čiastka obrátil' mohla na zakúpanie to kníh, to prepotrebných časopisov. I z tohoto teda obladu opierat' sa ešte musíme len na obetavosť priateľov a dobrodincov našich láskavých, a preto vítané a vďačné su a budú nám ku rozmnoženiu sbierky našej či v peniazoch či v knižkách - prienesené milodary.*“¹⁷⁸ Do fondu pribudlo ďalších 77 zväzkov, väčšina od Jána Chalupku (49 zväzkov). V tomto roku gymnázium dostalo pričinením Emila Kolényiho aj finančný dar v hodnote 50 kr. zo zbierky organizovanej vo Ferdinandsbergu, ktorý mal byť využitý práve na rozšírenie knižnice.¹⁷⁹ Okrem toho do knižnice pribudli ešte ďalšie knihy. „*Bekom tohoto školského roku darovali: Matej Hudáčik 1, A.H. Škultéty 2. Mier. Kovaleský 17, Knižkuctvo Kober 6, I. R. Borbis 1, Mat. Hrebenda 1, spolu 77 sv. K.Vlad.Kuzmány: Die Schrífzzeichen des gesammten Erdkereises na 2, a Die Schrífzzüge des Erdkereises in ihrer Entwicklung na 1 stenovej tabuli.*“

Ján Chalupka venoval knihy gymnaziálnej knižnici aj v nasledujúcom školskom roku. V školskom roku 1869/1870 ich knižnici daroval 29 zväzkov. Ďalším významným darcom v tomto školskom roku bol seminarista Juraj Molnár, ktorý venoval gymnaziálnej knižnici 40 zväzkov.¹⁸⁰ V menších počtoch sa objavili aj ďalší darcovia: „*knihkup. Kober 1, Kol. Čecha 1, knihkup. Ráth 1, Microsl.Kovaleskýho 9, V. ul. kr. Ministerium osvety 1, J. Francisciho*

177 ŠKULTÉTY, A. H. *Zpráva o slovenskom evanj. a. v. vyššom gymnasiume Veľko-Reviúckom na rok školský 1867/1868.* 1868. s. 21.

178 ŠKULTÉTY, A. H. *Zpráva o slovenskom evanj. a. v. vyššom gymnasiume Veľko-Reviúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na rok školský 1868/9.* 1869. s. 26.

179 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Reviúci.* 1889. s. 139.

180 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Reviúci.* 1889. s. 140.

12, J. Bartholomaeidesa 1, Fr. Sasineka 3 sn.¹⁸¹ Spolu bolo do fondu knižnice darovaných 115 zväzkov. Zakúpených bolo z pokladnice gymnázia 17 zväzkov.¹⁸² Zo zbierky pre potreby knižnice vo Ferninandsbergu opäť¹⁸³ pribudla do knižničnej pokladne finančná hotovosť, ale v tom školskom roku to bolo len 1 zl. V tomto období sa aktivity vedenia gymnázia sústredili najmä na zabezpečenie novej budovy, v ktorej by mohlo prebiehať vyučovanie. Väčšina financií preto bola využívaná v nasledujúcich rokoch práve na tieto účely a na nákup kníh nezostávali peniaze.

V školských rokoch 1871/1872 a 1872/1873 dokopy pribudlo do knižnice 273 zväzkov. K. Kuzmány daroval 123 zväzkov a Jurcnák 68 zväzkov. Z pozostalosti bývalého učiteľa Gustáva Hostivíta Lojku bolo kúpených 25 zväzkov za 40 zlatých.¹⁸⁴

V poslednom školskom roku pred násilným zatvorením gymnázia pribudli darom do knižnice nové zväzky. Knižnica mala prísľúbenú ako dar bohatú osobnú knižnicu slovenského spisovateľa Jána Záborského, ale knihy už gymnáziu nedostalo. Po jeho zatvorení podľa zápisníc bola knižnica z Revúcej odobraná. Podľa zápisnice potiského konventu z roku 1876 boli do Revúcej vyslaní Ladislav Bartholomeidesz, Ján Justh a rožňavský učiteľ Mikuláš Jankó, aby na žiadosť stolicou vymenovaného kurátora Dezidera Mihálíka prevzali fond knižnice. V zápisnici z roku 1877 č. 22 sa uvádza, že knihy boli z Revúcej prevezené do Rožňavy a konvent na návrh superintendenta Czékusa rozhodol, že katalóg (menoslov) kníh má byť sprístupnený dištriktuálnym ústavom učebným, teda školám. Tie si z katalógu gymnaziálnej knižnice mali sami vybrať, čo by pre ich knižnice

181 ŠKULTÉTY, A. H. *Zpráva o slovenskom evanj. a. v. vyššom gymnásiume Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na rok školský 1869/1870*. 1870. s. 25.

182 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. 1889. s. 140.

183 ŠKULTÉTY, A. H. *Zpráva o slovenskom evanj. a. v. vyššom gymnásiume Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na rok školský 1869/1870*. 1870. s. 15.

184 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. 1889. s. 140.

z fondu revúckej školskej knižnice potrebovali.¹⁸⁵

Jednotlivé učebné ústavy si našťastie z fondu nevybrali veľa kníh a veľká časť knižnice je zachovaná dodnes. Knižnicu objavil mestský kapitán Rožňavy Š. Gál. Z Rožňavy ju naspäť do Revúcej dal vlakom previesť v roku 1919 Július Botto. Bedne s knihami viezli na vozoch zo železničnej stanice do budovy gymnázia a sprevádzali ich piesňou „Hej, Slováci“. Na dvore gymnáziá ich Š. Gál slávnostne odovzdal Júliusovi Bottovi.¹⁸⁶

Knižnica splynula s knižnicou nového gymnázia, ktoré sídlilo v budove Prvého slovenského gymnázia. V súčasnej dobe je tento fond súčasťou historickej knižnice. Časť fondu školskej knižnice slovenského ev. a. v. gymnázia vo Veľkej Revúcej bola identifikovaná aj vo fonde Univerzitnej knižnici Prešovskej univerzity v Prešove. Výskum v tejto oblasti ešte nebol uzatvorený.

Študenti gymnázia mohli okrem gymnaziálnej knižnice využívať aj ďalšie knižnice, ktoré už v Revúcej fungovali alebo postupne vznikali.

V meste Revúca bola už v roku 1822 založená knižnica, ktorú neskôr mohli využívať pre svoje potreby aj študenti gymnázia. Pri jej zakladaní opäť veľmi dôležitú úlohu zohrávala evanjelická vetva vzdelancov. O založenie knižnice sa najviac pričínal evanjelický kňaz a učiteľ Samuel Reuss. Oficiálne bola založená ako školská knižnica, ale jej pôsobenie bolo širšie. Knihy boli požičiavané aj obyvateľom mesta Revúca a príslušníkom evanjelickej cirkvi. Preto je možné ju považovať aj za knižnicu verejnú.

Po založení Prvého slovenského gymnázia cirkevný konvent rozhodol o sprístupnení knižnice študentom. Toto rozhodnutie je zapísané v protokole: „*Cirkevno-školská bibliotbeka se i gymnasiu ku uživaní přepustí*“¹⁸⁷ Do fondu

185 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. 1889. s. 141.

186 GALLO, J. *Revúcke gymnázium (1862-1974)*. s. 175.

187 Archív Ev.a.v. farského úradu v Revúcej: RK 12 – *Protocol Cirkvi evanj. Veľko Revúcké* na r. 1862, 52. bod

knižnice pribúdali aj učebnice a knihy, ktoré vydávali učitelia gymnázia.¹⁸⁸

Ďalšou knižnicou, ktorú mohli študenti gymnázia využívať, bola knižnica *Vzdelávacieho spolku žiakov vyššieho gymnasia*. Spolok vznikol 16. septembra 1865 a tvorili ho žiaci V. a VI. triedy pod vedením správcu gymnázia A.H. Škultétyho.

Okrem A. H. Škultétyho sa vo vzdelávacom spolku výrazne angažoval aj ďalší revúcky učiteľ, Samuel Ormis. Na pôde tohto spolku sa začal vydávať študentský časopis, ktorý bol živnou pôdou pre literárne ambície študentov gymnázia. V zozname študentov gymnázia sa objavujú mená známych slovenských literátov akými boli: Koloman Banšell, Jozef Škultéty, Ondrej Levoslav Bella, ale najmä Matej Bencúr, ktorý je známy pod pseudonymom Martin Kukučín.¹⁸⁹

Na začiatku každého roku boli volení úradníci. A.H. Škultéty o tom píše vo svojich pamätiach: „*Krém riadnych spolkových prác pojednávané boli v spolku aj iné spolku sa týkajúce otázky. Sem patrila počiatkom každého školského roku voľba úradníkov a síce predsedu, zápisníka, knihovníka, pokladníka a šiestich výborníkov, všetkých z pomedzi údov spolku.*“¹⁹⁰ Úlohou knihovníka bolo vydávať a prijímať knihy zo spolkovej knižnice.

Členovia spolku platili členské vo výške najmenej 1 zl., z ktorého boli okrem iného kupované knihy do fondu knižnice spolku. Okrem kúpy sa fond rozširoval aj darmi, najčastejšie darmi od učiteľov alebo študentov gymnázia.¹⁹¹

V čase svojho vzniku v roku 1865 obsahoval fond 60 zväzkov, z ktorých 32 daroval študent O. Bodický, 12 Mudroň a v menších počtoch iní žiaci.

188 Napríklad kniha Samuela Ormisa *Výchoveda pre seminaristov a rodičov 1. Diel*, ktorá je zapísaná v *Catalogus librorum qui in Bibliotheca Scholae Ev. Aug. Conf. Nagy*, ktorý sa nachádza v Archíve Ev a.v. farského úradu v Revúcej (RK 75) pod číslom A 205.

189 MICHALIČKA, V. *August Horislav Škultéty (učiteľ a pedagóg)*. 2012. s. 65.

190 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. 1889. s. 142.

191 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. 1889. s. 142.

Na konci školského roka 1865/1866 už fond tvorilo 178 zväzkov. Fond sa rozrastal ďalšími darmi, ale aj kúpou z prostriedkov tzv. grajciarovej ofery.¹⁹²

Podobne ako gymnaziálna knižnica, aj knižnica Vzdelávacieho spolku bola po jeho zatvorení zrušená a knihy prevezené.¹⁹³

Zoznam bibliografických odkazov

PRAMENE

Archív Ev. a. v. farského úradu v Revúcej: RK 12 – *Protocol Cirkvi evanj. Velko Revucké na r. 1862*, 52. bod

Archív Ev. a. v. farského úradu v Revúcej: Zápisnica RK 75 - *Catalogus librorum qui in Bibliotheca Scholae Ev. Aug. Conf. Nagy – Rőczensis prostant atque sub Rectoratu Prost. ac Doctissimi Viri Joannis Majba collecti sunt nonnulli.*

LITERATÚRA

DUBOVSKÝ, Milan. 1997. Slovenské gymnázium v Revúcej. Škola zo zbierok a darov ľudu. In *Historická revue*. ISSN 1335-6550, 1997, roč. 8, č. 1, s. 13-14.

FELIX, Ján. Naše prvé gymnáziá – naše studničky. In *Literárnomúzejný letopis* 28. Martin : Matica slovenská, 1998, s. 236-241. ISBN 80-7090-472-0.

GALLO, Ján. *Revúcke gymnázium (1862-1974)*. Bratislava : Obzor, 1969. 204 s.

192 GALLO, J. *Revúcke gymnázium (1862-1874)*, s. 63.

193 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. 1889. s. 142.

HOMOLA, Rudolf. *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasium Vel'ko-Revúckom na rok školský 1866/1867*. Rožňava : tiskom Michala Kovács, 1867.

MICHALIČKA, Vladimír. *August Horislav Škultéty (učiteľ a pedagóg)*. Bratislava : Eko-konzultant, 2012. ISBN 978-80-8079-156-8. 127 s.

ORMIS, Samuel. *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasium Vel'ko-Revúckom na rok školský 1865/1866*. Rožňava : tiskom Michala Kováč, 1866.

Slovenská národná knižnica Literárny archív, sign. C 445. BODICKÝ, M. Študentský život na revúckom gymnázii.

Slovenská národná knižnica Literárny archív, sign. C 232, PÁSTOR, Samuel. *August H. Škultéty ako farár ev. a. vyzn. cirkve Kraskovo – Lukovišťskej, Záhorce 17.6.1923*

ŠKULTÉTY, Horislav August. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Vel'kej Revúci*. Ružomberok : Tlačou Karla Salvu, 1889. 270 s.

ŠKULTÉTY, Horislav August. *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasium Vel'ko-Revúckom na rok školský 1864/1865*. Rožňava : tiskom Michala Kováč, 1865. 28 s.

ŠKULTÉTY, Horislav August. *Zpráva o slovenskom evanj. a. v. vyššom gymnasiu Vel'ko-Revúckom na rok školský 1867/1868*. Rožňava : tiskom Michala Kovács, 1868.

ŠKULTÉTY, Horislav August. *Zpráva o slovenskom evanj. a. v. vyššom gymnasiu Vel'ko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na rok školský 1868/9*. Rožňava: tiskom Michala Kovács, 1869. 39 s.

ŠKULTÉTY, Horislav August. *Zpráva o slovenskom evanj. a. v. vyššom gymnásiume Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na rok školský 1869/1870*. Rožňava : Rychlo-tiskom Michala Kovács, 1870.

VARSÍK, Milan. *Z viery, túžob a nádeji*. Martin : Osveta, 1993. 282 s. ISBN 80-217-0502-7

Cirkevno-politické pozadie vzniku Slovenského evanjelického a. v. gym- názia vo Veľkej Revúcej

Mgr. Radim PAČMÁR

Evanjelická boboslovecká fakulta Univerzity Komenského

Resumé

Vznik Slovenského evanjelického a. v. gymnázia vo Veľkej Revúcej nie je len vyvrcholením snáh slovenských evanjelikov o školstvo vo vlastnom jazyku, ale je aj výsledkom cirkevno-politických pohybov vo vnútri evanjelickej cirkvi, ktorá bola v prvej polovici 60-tych rokov 19. storočia zmiataná patentalistickými bojmi a rozdelením cirkvi na patentalistov a autonomistov (patentalisti boli zväčša Slováci a autonomisti prevažne Nemci, Maďari a časť Slovákov). Príspevok sa zaoberá cirkevno-politickým pozadím vzniku gymnázia, ktoré založil autonomistický Gemerský seniorát uhorskej evanjelickej cirkvi.

1. Úvod

V roku 2017 si pripomínáme okrem 155. výročia založenia slovenského evanjelického gymnázia aj 500. výročie reformácie. Reformácia kládla o. i. dôraz na kvalitné vzdelanie, materinskú reč pri bohoslužbách a vo vzdelávacom procese, ako aj na slobodu myslenia. Tieto princípy sa uplatnili aj v

gymnázium, v ktorom sa ako v prvom viedol celý vyučovací proces, vrátane maturity, v slovenskom jazyku, a to v Prvom slovenskom evanjelickom a. v. gymnázium vo Veľkej Revúcej. Škola vznikla v období komplikovaných politických, konfesijných, nacionálnych konfliktov a vzťahov ako výsledok snaženia slovenskej národnej reprezentácie, ale aj politiky maďarskej liberálnej šľachty, v tomto prípade na pôde uhorskej evanjelickej cirkvi.

2. Evanjelická cirkev v Uhorsku v 19. storočí

V 19. storočí mala evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku okolo 830 000 členov. Cirkev sa etnicky skladala z Maďarov, Nemcov a Slovákov. Z celkového počtu členov cirkvi bolo Maďarov okolo 180 000, Nemcov približne 200 000 a najpočetnejšiu skupinu členov tejto cirkvi tvorili Slováci, ktorých bolo približne 450 000. Z toho vyplýva, že svojím počtom mali slovenskí evanjelici v cirkvi prevahu.¹⁹⁴ Napriek tomu, že Slováci tvorili v evanjelickej cirkvi a. v. prevahu, museli v rámci cirkvi zápasit' o zachovanie svojej národnej a jazykovej osobitosti. Súvisí to s rozmachom maďarského národného hnutia a so snahou vytvoriť jednotný „natio Hungarica“. Tieto snahy sa mohli naplno preniesť aj do evanjelickej cirkvi, keďže evanjelická cirkev disponovala svojou autonómiou, takže na rozdiel od rímskokatolíckej cirkvi, ktorá sa v prvom rade riadila nariadeniami Svätej stolice, bolo jednoduchšie presadiť maďarský nacionalizmus v evanjelickej cirkvi. Okrem autonómie

194 VIRŠINSKÁ, M. 2011. *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin : Matica slovenská, 2011, s. 27. Rovnaké počty členov cirkvi a ich národnostné zloženie uvádza historik Friedrich Gottas. Bližšie pozri: GOTTAS, F. 1985. Die Geschichte des Protestantismus in der Habsburgermonarchie. In WANDRUSZKA, A. – URBANITSCH, P. *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918. BAND IV. Die Konfessionen*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985, s. 503. Podobné počty členov cirkvi uvádza Ján Borbis, a to: 436 000 Slovákov, 202 000 Nemcov, 177 000 Maďarov a 15 000 iných. In BORBIS, J. 1863. *Die Märtyrerkirche der evangelisch-lutherischen Slovaken, im Jahre des 1000-jährigen Jubiläums ihrer Gründung*. Erlangen : Andreas Deichert, 1863, s. 104. Úplne odlišné čísla uvádza historik Ivan Mrva: „Kým Nemcov a Maďarov v nej bolo spolu štyristotisíc, počet slovenských evanjelikov presahoval pol milióna.“ In MRVA, I. 2010. *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*. Bratislava : Perfekt, 2010, s. 96. Daniel Veselý dokonca hovorí o počte 800 000 slovenských evanjelikov. In VESELÝ, D. 2004. *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2004, s. 281.

uľahčila situáciu skutočnosť, že v tomto období mal hlavné slovo v cirkvi generálny inšpektor, čiže hodnostár zo svetského stavu.

Pre Slovákov hrala cirkev (či už katolícka, alebo evanjelická) na sociálnom, politickom a kultúrnom poli významnú úlohu. Cirkev tvorila hlavne od štyridsiatych rokov 19. storočia až po vznik Československej republiky v roku 1918 miesto, v ktorom sa mohlo vyvíjať a zachovávať národné povedomie Slovákov. V tomto zmysle sa vyjadril aj nemecký historik Friedrich Prinz: „Úzke spojenie cirkvi a ľudovej kultúry v ľudových zvykoch vybudovalo akési predpolitické základy slovenského národného povedomia v najširších vrstvách ľudu, t. z. na vidieku. Z posilnenia a z rýchleho spolitizovania slovenského národného cítenia vyplynulo úzke spojenie nacionalizmu a cirkvi, čím sa cirkev ako silnejšia a všadeprítomná súčasť spoločnosti stala opäť jednou z najvýznamnejších politických síl.“¹⁹⁵

Z pohľadu slovenských evanjelikov boli najvážnejšími problémami evanjelickej cirkvi v Uhorsku 19. storočia snahy o vytvorenie únie s kalvíni, maďarizácia cirkvi a snaha zreorganizovať cirkev podľa Protestantského patentu. Tieto problémy stáli aj v pozadí vzniku evanjelického gymnázia v Revúcej.

2. 1 Únia evanjelikov s kalvíni

Unionistické snahy v Uhorsku boli súčasťou širšieho hnutia unionizmu, ktorý sa vyprofiloval pod vplyvom konfesionalizácie 16. - 18. storočia. Unionizmus je vlastne „organizačné zlúčenie protestantských cirkví, vývoj spoločných liturgických foriem, dôraz na osobnú a najmä verejnú morálku a osvojenie si zjednodušených doktrínálnych štandardov, ktoré by boli všeobecne pochopiteľné a prijateľné.“¹⁹⁶ V 19. storočí sa ku koncep-

195 GOTTAS, F. Die Geschichte des Protestantismus in der Habsburgermonarchie. In WANDRUSZKA, A.–URBANITSCH, P. (edd.). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. BAND IV. Die Konfessionen*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985, s. 541.

196 DANIEL, D. P. Konfesionalizmus a unionizmus v Európe 19. storočia. In In FILO, J. (eds.). *Jozef Miloslav Hurban, evanjelický teológ a národovec*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008, s. 63.

cii unionizmu pripojila aj koncepcia nacionalizmu. Nacionalizmus urobil z náboženstva akýsi jednotiaci sociálny prvok. A práve tento synkretizmus nacionalizmu a konfesionalizácie, ktorá tvorila pozadie unionizmu, sa stal najdôležitejším zdrojom kultúrneho protestantizmu v 19. storočí.¹⁹⁷

„Odkedy vznikla v Uhrách tá myšlienka, aby bol len jeden jazyk, totiž maďarský, odvtedy sa zjavilo aj usilovanie, aby sa cirkev spojila s kalvíni, aby bola aj jedna cirkev, ako ju mnohí menujú ‚maďarská viera.‘“¹⁹⁸ S postupujúcou maďarizáciou sa objavilo aj úsilie o spojenie evanjelikov a kalvínov do jednej cirkvi. V tomto „unionistickom snažení nejde signatárom unionizmu o cirkevnú kresťanskú vonkajšiu jednotu, ale čiste o politickú záležitosť.“¹⁹⁹

Prvé unionistické snahy v Uhorsku pozorujeme už na rokovaníach a synodách v roku 1781, 1783 a 1784. Na rokovaní uvedených synód bola za prekážku únie označená národnosť. Na týchto synodách boli unionistické tendencie, ktoré nevzišli z cirkevných potrieb, prijaté maďarskými evanjelikmi s výhradami.²⁰⁰ Po týchto synodách na čas unionistické tendencie ustali.

S nástupom grófa Zaya do funkcie generálneho inšpektora sa snahy o uskutočnenie únie obnovili. Zay sa stal najväčším exponentom vo veciach únie. Známe sú jeho výroky, ktorými obhajoval a propagoval úniu: „Spojme sa! ... Vzdelávajme sa! ... Nebuďme ani židia, ani kresťania, ani katolíci, ani ortodoxní, ani protestanti, buďme však Maďari!“²⁰¹

Unionistické snahy skutočne narazili na odpor evanjelikov, hlavne Slová-

197 DANIEL, D. P. Konfesionalizmus a unionizmus v Európe 19. storočia. In In FILO, J. (eds.). *Jozef Miloslav Hurban, evanjelický teológ a národovec*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008, s. 63-64.

198 HURBAN, J. M.-LEŠKA, J. *Osvědčení evanjelíků nezmeněného augsburského vyznání věrně se přidržujících*. Viedeň : Tisk O. O. Mechiaristů, 1862, s. 66.

199 HANUS, R. *Jozef Miloslav Hurban ako predstaviteľ evanjelickej ortodoxie na Slovensku*. Dizertačná práca, Bratislava : EBF UK 2009, s. 9.

200 ONDREJOVIČ, D. Union in der Slowakei. In SCHWARZ, K.-ŠVORC, P. (eds.). *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei*. Wien : Evangelischer Presseverband, 1996, s. 156.

201 ONDREJOVIČ, D. Union in der Slowakei. In SCHWARZ, K.-ŠVORC, P. (eds.). *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei*. Wien : Evangelischer Presseverband, 1996, s. 155-156.

kov, ktorí nesúhlasili so Zayovým návrhom únie reformovanej a evanjelickej cirkvi vo „forme jednotnej cirkevnej organizácie pridržajúcej sa rovnakých vieroučných základov.“²⁰² Najenergickejšie sa proti únii postavil Jozef Miloslav Hurban so svojím dielom *Unia, čili spojení lutheránů s kalvíny v Uhrách*, ktoré vyšlo tlačou v roku 1845.²⁰³ Po vydaní tohto diela nasledovala séria obvinení Hurbana z „mysticizmu a ... hegelianizmu mätúceho rozum“²⁰⁴, ako aj z toho, „že píše neslušne, neskromne jako mladý člověk, že je predpojatý, nevďačný k svojmu bývalému profesorovi (rozuměj Šimkovi), že nenávidí kalvínov, oslavuje katolicismus, Rehora VII., Pázmana, dominikánov...“²⁰⁵

Napriek kritike Hurbana zo strany zástancov protestantskej únie môžeme konštatovať, že toto Hurbanovo dielo a jeho aktivita spolu s revolúciou 1848/49 utlmili záujem o unionistické snahy. Zároveň toto Hurbanovo dielo Únia „zohralo v 50-tych rokoch 19. storočia významnú apologetickú funkciu proti unionistickým snahám tak zo strany kalvínov, ako aj luteránov.“²⁰⁶ Snahy o vytvorenie protestantskej únie sa opäť objavujú až v šesťdesiatych rokoch 19. storočia v súvislosti s patentálno-autonomistickými bojmi.

2. 2 Maďarizácia evanjelickej cirkvi

Maďarizácia začína už v období panovania Jozefa II. Krajinský snem schválil v rokoch 1790/91 15. a 16. zákonný článok, ktorým sa maďarčina stáva popri iných jazykoch odporúčaným jazykom, v ktorom sa má viesť

202 VIRŠINSKÁ, M. Slovenskí evanjelici v habsburskej monarchii 1848-1856. In BOBÁK, J. *Historický zborník* 19 č. 2/2009. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 56.

203 Štruktúrou, ako aj hlavnými dôrazmi tohto diela sa zaoberal cirkevný historik Radoslav Hanus. HANUS, R. Štruktúra a hlavné dôrazy spisu J. M. Hurbana *Únia*. In In FILO, J. (eds.). *Jozef Miloslav Hurban, evanjelický teológ a národovec*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008, s. 67-75.

204 VIRŠINSKÁ, M. Cirkevnopolitická a kňazsko-kazateľská činnosť. In ROLKOVÁ, N. (zost.). *Jozef Miloslav Hurban—prvý predseda slovenskej národnej rady*. Bratislava : Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2007, s. 128.

205 OSUSKÝ, S. Š. *Filozofia Štúrovcov II. Hurbanova filozofia*. Myjava : Kníhtlačiareň Daniela Pažického, 1928, s. 24-25.

206 HANUS, R. Štruktúra a hlavné dôrazy spisu J. M. Hurbana *Únia*. In In FILO, J. (eds.). *Jozef Miloslav Hurban, evanjelický teológ a národovec*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008, s. 67.

vyučovací proces.²⁰⁷ Až do obdobia liberálnych reforiem sa však maďarčina až tak účinne nepresadzuje.

V dôsledku nesprávnej interpretácie 8. zákonného článku z roku 1830 si niektoré stolice osobujú právo stanovovať ďalšie nariadenia v prospech maďarizácie. Priamo sa to dotklo i cirkvi a cirkevného školstva. Napríklad Peštianska stolica chcela odmeňovať farárov, ktorí mali zásluhy pri šírení maďarčiny. Novohradská stolica dokonca založila tzv. „Maďarský národný ústav“, ktorého cieľom bolo odmeňovať maďarizujúcich učiteľov.²⁰⁸ Mošonská stolica zasa v roku 1832 požadovala, aby sa mohli sobášiť iba ľudia, ktorí vedia po maďarsky.²⁰⁹

„Na uhorskom sneme v r. 1839 - 1840 bol prijatý ďalší zákon v prospech maďarčiny vo verejnom živote, najmä v školách a cirkvách.“²¹⁰ Maďarčina je tak pozdvihnutá na oficiálnu úradnú reč. Na základe tohto zákona sa mali všetky matriky a zápisnice písať po maďarsky, a to aj v tých obciach, kde sa nekáže maďarsky. Tento zákon sa mal uplatniť do troch rokov od jeho prijatia, teda do roku 1843. Rovnako sa mala uplatniť zásada, že v zboroch, v ktorých sa nekáže maďarsky, môžu za farárov a kaplánov voliť len takých kandidátov, ktorí ovládajú maďarčinu.²¹¹ Od tohto roku prestáva byť podstatou pri voľbe farára a výbere kaplána kvalita jeho nadobudnutého vzdelania. Podstatou a podmienkou sa stala úroveň jeho maďarčiny. O **dôležitosti** toho, že evanjelický farár má výborne ovládať maďarčinu, svedčí i výrok grófa Mailátha, ktorý povedal, že „agitácia na pomadžarčenie Slova-

207 BORBIS, J. *Die Märtyrerkirche der evangelisch-lutherischen Slovaken, im Jahre des 1000-jährigen Jubiläums ihrer Gründung*. Erlangen : Andreas Deichert, 1863, s. 101-102.

208 RAPANT, D. *Dejiny slovenského povstania r. 1848–49. I.1-2*. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1937, s. 62-63.

209 VESELÝ, D. *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2004, s. 280.

210 FRANKOVÁ, L. Dejiny ECAV na Slovensku od osvietenstva po cisársky patent. In UHORSKAI, P-ALBERTY, J. (eds.). *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2002, s. 67.

211 BORBIS, J. *Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protestantischen Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern und in Siebenbürgen*. Nordlingen : Druck und Verlag der C. H. Beckschen Buchhandlung, 1861, s. 208.

nov v Karpatoch sa pohybuje hlavne na pôde protestantizmu.²¹²

V roku 1841 bol za generálneho inšpektora cirkvi zvolený gróf Karol Zay z Uhrovca. Zay bol excentrický človek, ktorý rád vyvolával konflikty. Spočiatku sa chcel uplatniť pri viedenskom dvore a neskôr medzi magnátmi. Nepodarilo sa mu to, a tak obrátil svoju pozornosť na evanjelickú cirkev, v ktorej sa napokon stal inšpektorom.²¹³ Vo svojej úvodnej reči hovoril o potrebe maďarizácie, nakoľko „vít'azstvo maďarizácie je súčasne i triumfom rozumu, inteligencie a slobody.“²¹⁴ Maďarizácia cirkvi mala dva body, a to „čo je už slovenské, to ničť, a pozitívnymi ustanovizňami uvádzať všade maďarizmus.“²¹⁵ Zay je zároveň aj autorom hesla: „Protestantizmus a maďarizmus idú ruka v ruke.“²¹⁶

S nástupom grófa Zaya do funkcie generálneho inšpektora evanjelickej cirkvi sa začína najtvrdšie obdobie maďarizácie cirkvi. Mnohí zemanovia v funkciách zborových inšpektorov sa rýchlo prispôbilibi aktuálnemu smerovaniu evanjelickej cirkvi. Farárom, ktorí prejavovali sympatie k národnému hnutiu, alebo pracovali v jeho prospech, obmedzovali možnosti pôsobenia, robili im problémy s vyplácaním platu, búrili ľud, a iné. Príkladom je prípad Jozefa Miloslava Hurbanu a inšpektora hľbockého cirkevného zboru, zemana Jána Peťku. Peťko prekážal Hurbanovi v jeho činnosti. Bol maďarón, a tak v opozícii voči Hurbanovmu zmýšľaniu. Prekážky, ktoré robil Hurbanovi, vyvrcholili Hurbanovým verejným vyhlásením o Peťkovej voľbe za inšpektora v zmysle, že „hľbocká cirkev bola jeho voľbou rozmnožená o jedného

212 BORBIS, J. *Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protestantischen Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern und in Siebenbürgen*. Nordlingen : Druck und Verlag der C. H. Beckschen Buchhandlung, 1861, s. 208.

213 BUJNÁK, P. *Dr. Karol Kuzmány, život a dielo*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1927, s. 131.

214 VESELÝ, D. *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2004, s. 281.

215 BUJNÁK, P. *Dr. Karol Kuzmány, život a dielo*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1927, s. 132.

216 BORBIS, J. *Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protestantischen Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern und in Siebenbürgen*. Nordlingen : Druck und Verlag der C. H. Beckschen Buchhandlung, 1861, s. 209.

syna tohto sveta.“²¹⁷ Týmto svojím vyhlásením Pet'ku urazil a v spolupráci s okolitými maďarónskymi farármi a zemanmi sa snažil Hurbana odstrániť z funkcie. Vyrcholilo to však odvolaním Pet'ku z funkcie inšpektora. Po jeho odvolaní nevolil hlboký cirkevný zbor zborového inšpektora vyše 100 rokov.²¹⁸

V období maďarizácie dochádza v cirkvi k mnohým krivdám, obvineniam, urážkam, ako i k návrhom, ktoré mali diskriminovať Slovákov. A tak sa stávalo, že hlavne odnárodnená mládež sa hanbila za mená svojich rodičov. Známy je aj prípad farára Filipka z Vešprémskej stolice, ktorý na konci služieb Božích, do ktorých zaviedol maďarské piesne, dal nasledovné požehnanie: „Žehnám všetkým vám, ktorí ste spievali maďarsky; ktorí však spievali slovensky, tí nech idú do čerta.“²¹⁹ Vyskytli sa aj mnohé prípady, keď sa veriaci, ktorí protestovali proti zavedeniu maďarských služieb Božích, dostali do väzenia, alebo boli potrestaní inak.²²⁰

Maďarizácii priamo podliehalo i školstvo. Okrem „kostola“ bolo školstvo považované za najdôležitejšieho šíriteľa maďarizácie. Pri výbere učiteľov sa v zboroch uplatňovali podobné požiadavky, ako v prípade farárov. O tom, že protestantské školy hrali veľmi dôležitú úlohu v procese maďarizácie celého 19. a 20. storočia svedčí výrok neskoršieho ministerského predsedu I. Tiszu, ktorý povedal: „Protestantstvo tvorí korenité maďarstvo, ktoré zabezpečí maďarskosť štátu aj vtedy, keby sa tento dostal pod vplyv nemaďarských vlád; preto je želateľné, aby sa protestantské školy nezoštatňovali.“²²¹

217 HVOŽDARA, M. *Jozef Miloslav Hurban a jeho zápas o pravé hodnoty cirkvi a národa*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2008, s. 33.

218 HVOŽDARA, M. *Jozef Miloslav Hurban a jeho zápas o pravé hodnoty cirkvi a národa*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2008, s. 33.

219 BORBIS, J. *Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protestantischen Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern und in Siebenbürgen*. Nordlingen : Druck und Verlag der C. H. Beck'schen Buchhandlung, 1861, s. 211.

220 Bližšie k jednotlivým prípadom pozri: RAPANT, D. *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 17-19.

221 SACERDOS. 20. zákonný článok z r. 1848. In *Cirkevné listy*, roč. 17, č. 12, 1903, s. 362.

Tlak maďarizácie na evanjelické školstvo bol silný. Všimol si to aj Karol Kuzmány, ktorý sa o maďarizácii v evanjelickom školstve zmieňuje v jednom z listov Františkovi Palackému, v ktorom píše: „Prešpurská cirkev, aneb raději nynější profesorové lyceálští, Stromský a několik advokátů - vše pouhé nástroje zatkví – maďarónským duchem nabrání, jínakož nechtějí k pořádku přijíti. Prešpurk teď tak stojí, ani k distriktu, ani k vládě se nehlásí: vyučuje se všechno v maďarčine. Co z toho bude, nevím.“²²²

Viera, či prežívanie náboženstva museli ustúpiť maďarizácii. V tomto období tvorilo náboženstvo jednu z najdôležitejších súčastí pedagogických plánov. Preto bolo ako najúčinnější prostriedok maďarizácie zavedené vyučovanie katechizmu v maďarčine. O vyučovaní náboženstva v slovenčine poznamenal slúžny Eugen Kubbinyi nasledovné: „Jestli se má náboženství ve slovenčine učití, nech se raději neučí, nebo sedlák krom toho nepotřebuje náboženství, a ja sám nikdy jsem úžitek z mého náboženství nevezal.“²²³

Na všetkých spomenutých prípadoch maďarizácie môžeme pozorovať, že maďarizácia neslúžila náboženským cieľom, ale čisto politickým cieľom odnárodnenia nemaďarských národov, ako aj cieľu vytvorenia a posilnenia maďarskej identity v mnohonárodnostnej evanjelickej cirkvi a uhorskej monarchii. Proces maďarizácie evanjelickej cirkvi, ktorý sa zintenzívnil začiatkom tridsiatych rokov a pokračoval aj v období neoabsolutizmu, mal významný podiel na príprave cirkevnoprávneho usporiadania evanjelickej cirkvi a. v. v podobe Protestantského patentu.

2. 3. *Protestantský patent*

Protestantský patent vznikol na základe skúseností s oboma protestantskými cirkvami v časoch revolúcie. Bezprostredne po revolúcii rakúska vláda vydala mnohé edikty, nariadenia a patenty, ktorými sa snažila oslabiť moc maďarskej šľachty v cirkvi a usporiadať pomery v oboch protestantských

222 VONGREJ, P. *Kto za pravdu...* Martin : Matica slovenská, 2002, s. 38.

223 BUJNÁK, P. *Dr. Karol Kuzmány, život a dielo*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1927, s. 134.

cirkvách, ktoré boli stotožňované s revolučným elementom. 2. septembra 1859 vydalo Ministerstvo kultu a školstva nariadenie²²⁴, ktorým ministerstvo prikázalo uplatniť v cirkevných záležitostiach všetky nariadenia Protestantského patentu.

Týmto patentom sa zabránilo akýmkoľvek unionistickým snahám a v evanjelickej cirkvi sa upevnilo čisté evanjelicko-luteránske učenie. Do všetkých úradov v cirkvi sa mali zvoliť iba ľudia verní Biblii a Symbolickým knihám. Voľby sa mali uskutočniť v súlade so XIV. článkom Augsburského vyznania. Aj presbyteri mali byť volení slobodne, bez tlaku na jednotlivých cirkevníkov. Podobné ustanovenie platilo aj o superintendenciálnych a seniorálnych konventuáloch. Konventy na všetkých stupňoch správy, ako aj služby Božie, porady a korešpondencia sa mali viesť v jazyku väčšiny. Náboženská sloboda sa mala vzťahovať na Uhorsko a aj na všetky Uhorsku pričlenené územia. Manželské otázky mali patriť do kompetencie cirkevných súdov. Synoda sa mala schádzať pravidelne podľa cirkvou daných nariadení.²²⁵

V porovnaní s niektorými staršími platnými ustanoveniami priniesol Protestantský patent aj nové prvky v riadení cirkvi. Jedna z nich – zníženie vplyvu svetských funkcionárov cirkvi – sa stala dôvodom boja proti patentu. Evanjelicom bola Protestantským patentom zabezpečená štátna podpora bez straty svojich práv. Evanjelická cirkev mala mať svoje oddelenie na ministerstve školstva a kultu. Evanjelický farár mal zabezpečené rovnaké postavenie pred zákonom ako katolícky farár. Školskými inšpektormi sa mali stať

224 Oficiálny názov nariadenia znie: Verordnung des Minister für Cultus und Unterricht vom 2. September 1859, womit, in Ausführung des § 55 Allerhöchsten Patentess vom 1. September 1859, provisorische Bestimmungen über die Vertretung und Verwaltung der Kirchenangelegenheiten der evangelischen beider Bekenntnisse in dem Königreichen Ungarn, Croatien und Slawonien, in der serbischen Woiwodschafft mit dem Temescher Banate und der Militärgrenze kundgemacht werden. In VIRŠINSKÁ, M. 2011. *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin : Matica slovenská, 2011, s. 83.

225 KUZMÁNY, K. Pre aké a ktoré príčiny prijali sme my patent cisársky z 1 – ho Sept. 1859 a následkom jeho Minist. prozatimné nariadenie z 2 – ho Sept. 1859? (Úvod). In *Cirkevní listy*. 1865, roč. 2, č. 5, s. 220.

iba evanjelici, a nie príslušníci iných konfesíí, čím mal byť potvrdený výlučne evanjelický charakter cirkevného školstva. Patentom bolo potvrdené, že v obci, ktorá je evanjelická a štát v nej založí svoju školu, má vyučovať učiteľ evanjelického vierovyznania. V prípade voľby farára nie je možné vylúčiť zo súbehu žiadneho kandidáta. Uznesenia synody sa mali uvádzať do praxe s pomocou svetskej vrchnosti.²²⁶ Môžeme teda vidieť, že v patente sa uplatnili mnohé ustanovenia Návrhu zákona z roku 1856, ktorý evanjelická cirkev odmietla.

Väčšina farárov – Slovákov – sa postavila k Protestantkému patentu pozitívne. Proti nemu vystupovali hlavne svetskí predstavitelia cirkvi (primárne z radov strednej liberálnej šľachty, ktorá bola nositeľkou najradikálnejších maďarských ideí), nakoľko obmedzoval ich moc v podobe paritného zastúpenia svetských a duchovných predstaviteľov cirkvi a tiež v ňom videli symbol rakúskeho neoabsolutizmu. Odpor k patentu v nich vyvolával aj fakt, že v prípade presadenia patentu by mali slovenskí veriaci rozhodujúci vplyv na evanjelickú cirkev. V tom spočívalo nebezpečenstvo pre všetky snahy, ktoré smerovali k pomadžarčeniu cirkvi.²²⁷ Z týchto dôvodov označili Protestantký patent ako zákon, ktorý zničil autonómiu evanjelickej cirkvi v Uhorsku.

Od Protestantkého patentu sa evanjelická aristokracia snažila odtrhnúť jednotlivé cirkevné zbory rôznymi spôsobmi, od vyhrážania až po klamstvo. Tvrdili, že hlavným cieľom Protestantkého patentu je navrátiť evanjelikov do katolíckej cirkvi, či zaviesť hierarchiu v evanjelickej cirkvi. Snahou Protestantského patentu však nebolo zavádzanie vlády kňazov v cirkvi, ale len slušné preukázanie úcty tým farárom, ktorí si svoju povinnosť plnia zodpovedne a v súlade s Božím slovom. Odporcovia tohto nariadenia použili aj tvrdé a nehanebné osočovanie, keď tvrdili, že patent zabezpečuje vysoké

226 SLÁVIK, J. *Dejiny zvolenského evanjelického a. v. bratstva a seniorátu*. Banská Štiavnica : Vdova a syn Augusta Joergesa, 1921, s. 142-143.

227 BOTTO, J. Z dejepisných rozpomienok na rakúsky katolícky konkordát z r. 1855 a na evanjelický patent z r. 1859. In *Cirkevné listy*. 1911, roč. 15, č. 2, s. 49.

platy pre kňazov, že podpláca seniorov, superintendenta, cirkev a iných. Sľu-
bovali evanjelikom, že ak patent odmietnu, budú platiť nižšie dane a budú
môcť bezplatne páliť alkohol. Tvrdili, že ak bude patent všeobecne prijatý,
príde revolúcia a zničí všetky obce, ktoré súhlasili s patentom, že na Dolnej
zemi nikoho nezamestnajú a nepredajú im žiadny tovar.²²⁸

Slovenskí evanjelici privítali Protestantský patent s nadšením. V patente
videli záruku svojej národnej, jazykovej a evanjelicko – luteránskej identity,
a preto sa poprední predstavitelia evanjelického cirkevného života expono-
vali za jeho prijatie. Vznik dvoch superintendencií, ktoré zahŕňali hlavne
územie obývané Slovákmí, považovali za veľké pozitívum Protestantského
patentu. Jozef Miloslav Hurban v ňom videl možnosť organizovať evanje-
lickú cirkev v súlade s biblickým poslanstvom. Nevidel v ňom žiadny rozpor,
ale boj o vieru a poslušnosť cirkvi slovu Božiemu. Na to, aby mohol efektív-
ne brániť Protestantský patent založil v roku 1863 Cirkevné listy.²²⁹

Rozštiepenie evanjelikov na autonomistov (tých, ktorí nechceli patent
prijatť) a patentalistov (tí, ktorí patent vítali a prijali) spôsobilo zlé uplatňova-
nie nariadenia v praxi, ktoré nesmerovalo od cirkevných zborov k vláde, ale
naopak. Z tohto faktu pramenili všetky rozpory, ktoré skončili až odvolaním
patentu v roku 1867.²³⁰

Tieto vnútorné konflikty v rámci evanjelickej cirkvi v korelácii s poli-
tickým a celospoločenským dianím mali vplyv aj na dianie v Gemerskom
senioráte a stoja v pozadí založenia slovenského evanjelického gymnázia vo
Veľkej Revúcej.

228 KUZMÁNY, K. Pre aké a ktoré príčiny prijali sme my patent cisársky z 1 – ho Sept. 1859 a násled-
kom jeho Minist. prozatimné nariadenie z 2 – ho Sept. 1859? (Dokončení). In *Cirkevné listy*. 1865, roč. 2,
č. 6 - 7, s. 261-263.

229 TÓTH, I. Slovák, luterán a teológ Jozef Miloslav Hurban. In *Cirkevné listy*. 1997, roč. 110 (121), č.
9, s. 135.

230 SLÁVIK, J. *Dejiny zvolenského evanjelického a. v. bratstva a seniorátu*. Banská Štiavnica : Vdova a syn
Augusta Joergesa, 1921, s. 143.

3. Gemerský seniorát

V 2. polovici 16. storočia vznikali na území Gemera prvé evanjelické zbory.²³¹ Tie sa zlučovali do tzv. kontuberníí (bratstiev). V roku 1575 vytvorili tzv. Muránske kontubernium, ktoré sa riadilo 25 zákonmi. Gemerský seniorát sa nezúčastnil na Žilinskej synode (1610) - na ktorej sa evanjelická cirkev oficiálne oddelila od rímsko-katolíckej cirkvi - ale na základe povolenia od palatína Juraja Thurzu dostal štatút samostatnej superintendencie (biskupstva), s možnosťou voľby vlastného superintendenta (biskupa), ktorý nemal všetky právomoci (napr. nemal právo ordinovať novokňazov) ako superintendenti, ktorí boli zvolení na Žilinskej synode. Tento stav – aj napriek protireformácii – pretrval až do roku 1734, keď bol po novom usporiadaní evanjelickej cirkvi na 4 superintendencie včlenený do Potiskej superintendencie.²³² Tento stav trval až do vzniku ČSR v roku 1918. Odvtedy je súčasťou Východného dištriktu evanjelickej cirkvi na Slovensku.²³³

Konflikty typické pre evanjelickú cirkev 19. storočia sa nevyhli ani Gemerskému seniorátu. Aj keď môžeme povedať, že v Gemeri a v senioráte ako takom existoval čulý slovenský národný život²³⁴, dozorcovia seniorátu z radov miestnej maďarskej liberálnej šľachty, ako aj seniori (hlavne od roku 1860) vytvárali obraz Gemerského seniorátu ako tzv. „vlasteneckého seniorátu“, teda seniorátu, ktorý bol verný myšlienke jednotného „natio Hungarica“ a tejto myšlienke sa snažili podriadiť aj celý seniorát.

231 V schematizme evanjelickej cirkvi z roku 1924 sa uvádza, že prvé zbory vznikali na území Gemera už okolo roku 1540. In ŠKROVINA, O. (zost.). Šematizmus cirkvi evanjelickej augšp. vyznania na Slovensku. Nákladom cirkvi evanj. augšp. vyzn. na Slovensku, 1924, s. 20.

232 Podrobnejšie o Gemerskom senioráte do roku 1740 v publikácii: MIKULIK, J. *Dejiny Gemerského ev. a. v. seniorátu 1520-1740*. Dolné Srnie : Združenie evanjelikov a. v. Považského seniorátu, 2012. 111 s.

233 PETRÍK, B. *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava : BoPo, 2001, s. 115.

234 Najmarkantnejšie je to v prípade obcí a zborov Ratková, Chyžné, Rybník, Drienčany, Revúca, Kyjatice a Nandraž, ktoré protestovali proti zrušeniu tzv. Dobšinskej zmluvy, ktorá zaručovala striedanie sa národností v prípade voľby nového superintendenta – raz mal byť volený superintendent spomedzi farárov nemeckej a druhýkrát slovenskej, resp. maďarskej národnosti. In *Memorandum alebo Pamätný príspevek Cirkve Ev. A. W. Ratkovskej, dištriktálnemu konventu Superintendencie Potiskej v R. Sobote d. 27. Julia 1864. Podaný a tamže verejne čítaný*. Viedeň : Leopold Sommer, 1865, s. 18.

Uvoľnenie maďarizačného tlaku v Gemerskom senioráte bolo najciteľnejšie hlavne v období Bachovho neoabsolutizmu v 50-tych rokoch 19. storočia, keď po porážke revolúcie 1848/49 boli vykonané reorganizačné zmeny v štátnej správe a cirkvi v Uhorsku, čím bola na určitú dobu obmedzená moc šľachty a jej maďarizačných tendencií. Boli zosadení superintendenti a cirkevní inšpektori a na miesta superintendentov boli v roku 1850 vymenovaní tzv. administrátori. Administrátorom Potiskej superintendencie, do ktorej Gemerský seniorát územne spadal, sa stal veľkorevúcky farár Samuel Reuss. Ako administrátor - superintendent sa staval proti maďarizácii v školstve a v cirkevných zboroch Potiskej superintendencie. Funkciu administrátora, žiaľ, vykonával iba dva roky, keďže 22. decembra 1852 zomrel vo veku 69 rokov.²³⁵ Práve Reuss mal zásadný podiel na snahách založiť slovenské gymnázium v Revúcej už v 50-tych rokoch 19. storočia, čomu zabránila práve jeho smrť.²³⁶

V období 50-tych rokov pôsobil v Gemerskom senioráte ako senior Samuel Tomášik. Evanjelická encyklopédia Slovenska uvádza, že v tejto funkcii pôsobil od roku 1859 do roku 1860.²³⁷ Za jeho pôsobenia bola snaha prijať v Gemerskom senioráte Protestantský patent, vďaka ktorému by slovenskí veriaci dosiahli v rámci seniorátu väčšiu mieru slobody, tolerancie a svoj podiel na riadení seniorátu. Prvý pokus o prijatie patentu na konvente vo Veľkej Revúcej dňa 16. septembra 1859 nebol úspešný kvôli protestom šľachty

235 RAAB, V. *Dejiny evanjelického a. v. cirkevného sboru v Revúcej*. Liptovský Sv. Mikuláš : Bratia Rázusovci, 1940, s. 75.

236 „Už je to raz s nami len zavše jednako, k ničomu sa nemôžu zobrať Slováci. Vládny komisár sa zopieral tomu a celé maďarónstvo gemerské ho podopieralo v tom, takže Revúčanom všetko prekazili. Daxnera preložili kdesi do pekla do Košíc, aby nemohol radou a pomocou prispievať ľuďom dobrej vôle, a tak všetko je zas zničené. Stalo sa to ale všetko pôsobením nešťastnej smrti Reussovej. Lebo tento starček, pokým žil, vedel tie impostúry paralyzovať, stojac i u vlády dobre zapísaný a dôveru jej majúci. Zato ako zomrel, hľadel Gömöry, vládný komisár, ešte len i jeho syna, kaplána v Revúcej, z kandidácie vyšmarit', takže mali čo robiť Revúčania, aby sa aspoň tu nemuseli dať preintegruvať...“ J. M. Hurban D. Slobodovi z roku 1853. In VIRŠINSKÁ, M. *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin : Matica slovenská, 2011, s. 71.

237 PETRÍK, B. *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava : BoPo, 2001, s. 117.

a ich obštrukciám²³⁸. Patent sa podarilo prijať na konvente v Mokrej Lúke, ktorý sa konal v máji 1860. Patent sa v Gemerskom senioráte neudržal dlho v platnosti kvôli hrozbám a tlaku miestnej aristokracie.²³⁹

Odpojením sa seniorátu od patentu (pri ktorom predsa začas ostali niektoré cirkevné zbory, ale kvôli rôznym problémom sa napokon pripojili k autonomistickému seniorátu²⁴⁰) dochádza v 60-tych rokoch 19. storočia k zosilneniu maďarizačného tlaku, ktorý bol zosobnený v osobe rožňavského farára, seniora, neskoršieho superintendenta Istvána Czékusa.²⁴¹ Bol popredným podporovateľom národnostnej politiky vlády. Vystupoval proti slovenskému národnému hnutiu. Maďari ho označovali za „najvlasteneckejšieho bojovníka, biskupa cirkvi našej, neohrozeného bojovníka a apoštola Maďarstva.“ Michal Mudroň o ňom naopak napísal, že: „Pán Boh ho vo svojom veľkom hneve učinil hlavným duchovným pastierom slovenských evanjelikov.“²⁴² Czékus stál v pozadí likvidácie slovenských evanjelických gymnázií a Matice slovenskej. Czékus konal na úrovni seniorátu a aj superintendencie proti uzneseniam konventov, presadzoval svoju vôľu na úkor slovenských zborov.²⁴³ Paradoxné pritom je, že počas Czékusovho pôsob-

238 RIECKY, M. *Dejiny Malohontského seniorátu Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2015, s. 89.

239 GALLO, J. *Revúcke gymnázium (1862-1874)*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 17.

240 Vyhrážky a burcovanie cirkevníkov proti svojim kňazom, klamstvá, podplácanie. V Mokrej Lúke opili cirkevníkov, aby hlasovali proti Patentu a farárovi. Na Brádne chceli kňaza napadnúť sekerami. V Rybníku sa pred rozvášneným davom musel farár zabarikádovať na fare. Tomášikovi sa vyhrážali smrťou a chceli mu prevrátiť voz. Šľachta zavádzala cirkevníkov, keď tvrdila, že po prijatí Patentu dajú farári ich matriky katolíkom, a že sa budú musieť modliť Zdravas Mária a pod. In KOVÁČ, M. Štúrovcí, ako ste ich nepoznali. Bratislava : Porta libri, 2012, s. 158-161.

241 István Czékus (1818-1890) účinkoval ako evanjelický farár vo Váci, Kecskeméte, Gemeri a Rožňave (1859-1890), senior Gemerského seniorátu (1861-1871), superintendent Potiskej superintendencie (1871-1890). O. i. inicioval zmenu názvu zo superintendenta na biskupa a založenie evanjelického sirotinca v Rožňave. In PETRÍK, B. *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava : BoPo, 2001, s. 69-70.

242 VIRŠINSKÁ, M. *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin : Matica slovenská, 2011, s. 175-176.

243 Podrobnejšie sú Czékusove rozhodnutia a skutky opísané v BODICKÝ, M. Čo sa robí v cirkvi evanjelickej augsburského vyznania v Uhorsku? Nitra : Slovenský CHOV, 2017. 123 s.

nia vo funkcii seniora bolo otvorené slovenské evanjelické gymnázium vo Veľkej Revúcej.

4. Pozadie vzniku gymnázia

Tradične uvádzaným faktom je, že slovenské evanjelické gymnázium vo Veľkej Revúcej je výsledkom slovenských národných snáh o slovenskú školu.²⁴⁴ Táto skutočnosť je pravdivá len do určitej miery.

Predpokladom vzniku nových cirkevných škôl evanjelickej cirkvi v danom období (a je tomu tak dodnes) bolo schválenie takéhoto zámeru zborovým, seniorálnym a dištriktuálnym konventom. Aj keď si primárne slovenský cirkevný zbor chcel založiť svoju školu a zámer schválil na zborovom konvente, ešte stále mohol iné stanovisko vysloviť konvent vyššej cirkevno-organizačnej jednotky, resp. mohol nastaviť iné podmienky fungovania škôl. A to napriek relatívne rozsiahlej autonómii cirkevných zborov. Keď sa pozrieme na konflikty v evanjelickej cirkvi v 19. storočí a na cirkevno-politickú situáciu v Gemerskom senioráte a na charakter seniorátu ako takého, musíme si položiť otázku, ako je možné, že konvent Gemerského seniorátu, ktorý sa konal dňa 6. mája 1862 v Dobšinej pod predsedníctvom Istvána Czékusa,²⁴⁵ odsúhlasil vznik gymnázia v Revúcej. Navyše, v senioráte už fungovalo evanjelické gymnázium s maďarským vyučovacím jazykom v Rožňave.

V rokoch 1861/62, keď sa začalo opäť uvažovať o založení slovenskej školy, ktorá sa napokon stala realitou, bol stále v platnosti Protestantský patent. Aj keď ho Gemerský seniorát odvolal, a aj jednotlivé zbory od neho napokon museli ustúpiť, stále existovala možnosť, že sa časť zborov pridá ku patentu a Prešporskej patentálnej superintendencii, ktorá bola spravovaná dr. Karolom Kuzmánym v slovenskom duchu. To by mohlo oslabiť pozície maďarskej šľachty v cirkvi a v regióne ako takom, čo by na nich

244 Konštatujú to už aj starší autori, ako napr. Bodický a iní.

245 ŠKULTÉTY, A. H. *Památi slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. Ružomberok : Karol Salva, 1889. s. 29-31.

v konečnom dôsledku mohlo vrhnúť negatívne svetlo a rôzne obvinenia zo strany župy, vlády i cirkvi.

Keď sa v Gemeri ozvali slovenské cirkevné zbory, ktoré protestovali proti vysokému finančnému zaťaženiu na podporu dištriktuálnych škôl,²⁴⁶ z ktorej sa ani v jednej nevyučovali žiadne predmety v slovenčine, a v súvislosti s narastajúcou nespokojnosťou slovenských evanjelikov so stavom v Gemerskom senioráte, vyjadrila časť gemerskej vyššej šľachty svoje obavy z tohto stavu.²⁴⁷ Prevládali medzi nimi obavy, aby sa predsa len časť zborov nepridala k patentu.

V jednom polemickom rozhovore s maďarskou gemerskou šľachtou Š. M. Daxner protestoval proti vysokým príspevkom slovenských zborov na maďarské školy. Navrhoval, aby sa na vyšších školách v zriaďovateľskej kompetencii Potiského dištriktu vyučovali aj predmety v slovenčine. Miestna šľachta to odmietla s odporúčaním, aby si Slováci založili svoju vlastnú školu. Ako uvádza Škultéty vo svojej knihe „Pamäti slov. ev. a v. gymnasia“, Daxner zhodnotil odpoveď šľachty nasledovne: „To by sa stať mohlo, ale vám páni moji práve toto sa ľúbiť nebude a nazdávam sa, že založeniu takejto školy na senior. a dištrikt. konvente zpierať sa budete. A predsa v tejto záležitosti musí byť nájdený istý expediens, aby rozhorčenosť v slov. cirkvách z medzí nevystúpila.“²⁴⁸ Šľachta konštatovala: „Nebudeme tomu prekážať, ba práve budeme to napomáhať, pod tou výnimkou, že to bude autonómna“²⁴⁹ ev. škola.“²⁵⁰

246 Cirkevný zbor v Ratkovej voči tomu protestoval ešte aj v roku 1864. In *Memorandum alebo Pamätný prípis Cirkve Ev. A. W. Ratkovej, dištriktuálnemu konventu Superintencie Potiskej v R. Sobote d. 27. Julia 1864. Podaný a tamže verejne čítaný*. Viedeň : Leopold Sommer, 1865, s. 17-18.

247 Š. M. Daxnerovi to naznačil v Betliari v súkromnom rozhovore – paradoxne – katolícky gróf Andrásy. GALLO, J. *Revúcke gymnázium (1862-1874)*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 31.

248 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. Ružomberok : Karol Salva, 1889. s. 24.

249 „Autonómna“ (teda „autonomistická“) škola by patrila do rámca uhorskej evanjelickej cirkvi, ktorá sa odmietla zriadiť podľa Protestantského patentu.

250 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*.

Návrh zriadenia gymnázia prešiel aj konventom Potiského dištriktu, ktorý sa konal 22. - 24. júla 1862. Školu podporil aj sám dozorca Potiskej superintendencie Eduard Zsedényi sumou 2000 zlatých, ktoré tvorili základinu gymnázia, z ktorej bude môcť gymnázium čerpať finančné prostriedky len pod podmienkou, že škola zostane vo zväzku s autonomistickou cirkvou.²⁵¹

Po odvolaní Protestantského patentu v máji 1867 a následnom júlovom rakúsko-maďarskom vyrovnaní už neexistoval dôvod podporovať snahu slovenských evanjelikov o národnú emancipáciu a robiť im ústupky, aby sa nepridali na stranu cisára a Patentu. Patentálna superintendencia sa včlenila do rámca autonomistickej cirkvi. Zosilnel tlak na všetky slovenské inštitúcie, vrátane revúckeho gymnázia, následkom čoho bolo v roku 1874 zatvorené.

5. Záver

Vznik slovenského evanjelického gymnázia vo Veľkej Revúcej nie je len vyvrcholením snáh slovenských evanjelikov o školstvo vo vlastnom jazyku, ale je aj výsledkom cirkevno-politických pohybov vo vnútri evanjelickej cirkvi, ktorá bola v prvej polovici 60-tych rokov 19. storočia zmietaná patentalistickými bojmi a rozdelením cirkvi na patentalistov a autonomistov. Založením školy bola uspokojená túžba Slovákov po školstve vo vlastnom jazyku a maďarská šľachta získala záruku o zotrvaní slovenských zborov Gemerského seniorátu v rámci autonomistickej časti evanjelickej cirkvi v Uhorsku, na správe ktorej mala práve šľachta výrazný podiel.

LITERATÚRA

BODICKÝ, M. Čo sa robí v cirkvi evanjelickej augsburského vyznania v Uhorsku? Nitra : Slovenský CHOV, 2017. 123 s.

Ružomberok : Karol Salva, 1889. s. 24.

251 ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. Ružomberok : Karol Salva, 1889. s. 32.

BORBIS, J. *Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protestantischen Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern und in Siebenbürgen*. Nordlingen : Druck und Verlag der C. H. Beckschen Buchhandlung, 1861. 520 s.

BORBIS, J. *Die Märtyrerkirche der evangelisch-lutherischen Slovaken, im Jahre des 1000-jährigen Jubiläums ihrer Gründung*. Erlangen : Andreas Deichert, 1863. 159 s.

BOTTO, J. Z dejepisných rozpomienok na rakúsky katolícky konkordát z r. 1855 a na evanjelický patent z r. 1859. In *Cirkevné listy*. 1911, roč. 15, č. 2, s. 45-50.

BUJNÁK, P. *Dr. Karol Kuzmány, život a dielo*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscus, 1927. 318 s.

DANIEL, D. P. Konfesionalizmus a unionizmus v Európe 19. storočia. In FILO, J. (eds.). *Jozef Miloslav Hurban, evanjelický teológ a národovec*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. s. 61-66.

FRANKOVÁ, L. Dejiny ECAV na Slovensku od osvietenstva po cisársky patent. In UHORSKAI, P.-ALBERTY, J. (eds.). *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*. Liptovský Mikuláš : Tranoscus, 2002. s. 63-81.

GALLO, J. *Revúcke gymnázium (1862-1874)*. Bratislava : Obzor, 1969. 205 s.
GOTTAS, F. Die Geschichte des Protestantismus in der Habsburgermonarchie. In WANDRUSZKA, A.-URBANITSCH, P. (edd.). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. BAND IV. Die Konfessionen*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985. s. 489-595.

HANUS, R. *Jozef Miloslav Hurban ako predstaviteľ evanjelickej ortodoxie na Slovensku*. Dizertačná práca. Bratislava : EBF UK, 2009. 119 s.

HANUS, R. Štruktúra a hlavné dôrazy spisu J. M. Hurbana Únia. In In FILO, J. (eds.). *Jozef Miloslav Hurban, evanjelický teológ a národovec*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. s. 67-75.

HURBAN, J. M.-LEŠKA, J. *Osvědčení evanjelíků nezměněného augsburského vyznání věrně se přidržejících*. Viedeň : Tisk O. O. Mechiaristů, 1862. 147 s.

HVOŽDARA, M. *Jozef Miloslav Hurban a jeho zápas o pravé hodnoty cirkvi a národa*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2008. 224 s.

KOVÁČ, M. *Štúrovci, ako ste ich nepoznali*. Bratislava : Porta libri, 2012. 296 s.

KUZMÁNY, K. Pre aké a ktoré príčiny prijali sme my patent cisársky z 1 – ho Sept. 1859 a následkom jeho Minist. prozatimné nariadenie z 2 – ho Sept. 1859? (Úvod). In *Cirkevní listy*. 1865, roč. 2, č. 5, s. 209-222.

KUZMÁNY, K. Pre aké a ktoré príčiny prijali sme my patent cisársky z 1 – ho Sept. 1859 a následkom jeho Minist. prozatimné nariadenie z 2 – ho Sept. 1859? (Dokončení). In *Cirkevní listy*. 1865, roč. 2, č. 6 - 7, s. 260-271.

Memorandum alebo Pamätný príspevok Cirkve Ev. A. W. Ratkovskej, dištriktuálnemu konventu Superintendencie Potiskej v R. Sobote d. 27. Julia 1864. Podaný a tamže verejne čítaný. Viedeň : Leopold Sommer, 1865. 33 s.

MIKULIK, J. *Dejiny Gemerského ev. a. v. seniorátu 1520-1740*. Dolné Srnie : Združenie evanjelikov a. v. Považského seniorátu, 2012. 111 s.

MRVA, I. *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*. Bratislava : Perfekt, 2010. 256 s.
ONDREJOVIČ, D. Union in der Slowakei. In SCHWARZ, K.-ŠVORC, P. (eds.). *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei*. Wien : Evangelischer Presseverband, 1996. s. 153-158.

OSUSKÝ, S. Š. *Filozofia Štúrovcov II. Hurbanova filozofia*. Myjava : Kníhtlačiareň Daniela Pažického, 1928. 400 s.

PETRÍK, B. *Evanjelickej encyklopédia Slovenska*. Bratislava : BoPo, 2001. 447 s.

RAAB, V. *Dejiny evanjelického a. v. cirkevného sboru v Revúcej*. Liptovský Sv. Mikuláš : Bratia Rázusovci, 1940. 149 s.

RAPANT, D. *Dejiny slovenského povstania r. 1848–49. I.1-2*. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1937. 404 s.

RAPANT, D. *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1943. 1943 s.

RIECKY, M. *Dejiny Malohontského seniorátu Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2015. 174 s.

SACERDOS. 20. zákonný článok z r. 1848. In *Cirkevné listy*, roč. 17, č. 12, 1903, s. 361-363.

SLÁVIK, J. *Dejiny zvolenského evanjelického a. v. bratstva a seniorátu*. Banská Štiavnica : Vdova a syn Augusta Joergesa, 1921. 448 s.

ŠKROVINA, O. (zost.). *Šematizmus cirkvi evanjelickej augšp. vyznania na Slovensku*. Nákladom cirkvi evanj. augšp. vyzn. na Slovensku, 1924. 195 s.

ŠKULTÉTY, A. H. *Pamäti slov. ev. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského seminiska vo Veľkej Revúci*. Ružomberok : Karol Salva, 1889. 270 s.

TÓTH, I. Slovák, luterán a teológ Jozef Miloslav Hurban. In *Cirkevné listy*. 1997, roč. 110 (121), č. 9, s. 134-136.

VESELÝ, D. *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2004. 384 s.

VIRŠINSKÁ, M. Cirkevnopolitická a kňazsko-kazateľská činnosť. In ROLKOVÁ, N. (zost.). *Jozef Miloslav Hurban—prvý predseda slovenskej národnej rady*. Bratislava : Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2007. s. 124-150.

VIRŠINSKÁ, M. *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin : Matica slovenská, 2011. 239 s.

VIRŠINSKÁ, M. Slovenskí evanjelici v habsburskej monarchii 1848-1856. In BOBÁK, J. *Historický zborník 19* č. 2/2009. Martin : Matica slovenská, 2009. s. 55-71.

VONGREJ, P. *Kto za pravdu...* Martin : Matica slovenská, 2002. 68 s.

Pedagogické prístupy vo vyučovaní slovenskej reči na Prvom slovenskom evanjelickom a. v. patronátnom gymnáziu v Revúcej

Doc. PaedDr. Július **LOMENČÍK**, PhD.

*Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela Katedra slovenského jazyka
a komunikácie Banská Bystrica*

Resumé

Príspevok sa využitím metódy historického výskumu pokúša „zrekonštruovať“ vyučovanie slovenskej reči. Na uvedenom základe poukazuje na pedagogické prístupy v sprístupňovaní už štúrovskej spisovnej slovenčiny s dôrazom na vtedajšie hľadania aj prístupov v práci s literárnym textom. Cieľom tohto pokusu je hľadanie a zároveň odkrývanie začiatkov formovania základov metodiky/didaktiky slovenského jazyka a literatúry.

Hodnotiaci prístup vo výskume nášho kultúrno-spoločenského vývinu je neraz určený snahami začínať po každom historickom zlome jednostrannou negáciou minulého a totálnou inováciou. Pritom sa neberie do úvahy, že po závažných spoločensko-politických zmenách ostáva dedičstvo vytvorené predchádzajúcimi generáciami, čiže pôsobí tu zložitá a vnútorne protirečivá kultúrna tradícia. Preto ani pri koncipovaní reformných výchovných

a vzdelávacích snáh bez poznania odkazu z minulosti sa nedá dosiahnuť pokrok v tejto dôležitej ľudskej činnosti. Modernizácia školstva predpokladá aj návrat k progresívnemu a tradíciám, pretože progres nie je len popretím predchádzajúceho. V tomto zmysle je potrebné tvorivo chápať tradíciu ako poznanie hodnôt minulosti s využitím jej energie v súčasnej kultúrnej situácii. Nadväzovať na minulosť ako podnetné energetikum pre tvorbu nového, lebo zo stretnutí s kultúrou minulosti vznikajú prenikavé pohľady do súčasnosti a budúcnosti. Potrebné je prekonať nadradovanie prítomnosti nad minulosť i budúcnosť. Takýmto pôsobením dochádza k strate kultúrneho kontaktu s danou kultúrnou históriou, k odcudzeniu sa vlastným tradíciám. Dôležitý je teda spätný pohľad nielen kvôli orientácii, ale najmä smerovaniu pre poznávanie ciest k súčasnosti a formuláciu cieľov do budúcnosti. Pritom si treba uvedomiť, že iba kritický vzťah k výtvorom ľudskej činnosti z minulosti je predpokladom vytvárania nových reforiem.

V jazykovo-literárnej edukácii sa pri koncipovaní nových didaktických a metodických modelov zanedbáva kritická analýza vývinových tendencií vyučovania jazykovej a literárnej výchovy na slovenských školách. Pritom sa často len mechanicky preberajú niektoré modely z iných kultúrnych prostredí a málo sa v pedagogickej teórii vychádza z reálnych výsledkov vyučovania slovenského jazyka a literatúry v predchádzajúcich historických obdobiach v slovenských podmienkach. Je potrebné dôkladne zhodnotiť predchádzajúci proces vo výučbe slovenského jazyka a literatúry, ktorý prirodzene vznikol a obmieňal sa. Dejiny vyučovania slovenského jazyka a literatúry však doteraz nepatrili do zorného poľa pedagogického výskumu. Pritom živá komunikatívna situácia, spájajúca minulé s prítomným, môže vytvoriť dialóg súčasných učiteľov s tvorivými snahami predchádzajúcich generácií. Predpokladá to hodnotenie vyučovania slovenského jazyka a literatúry v kontexte spoločensko-politickej situácie, ale aj zo širšieho pohľadu na človeka (žiaka, učiteľa, didaktika atď.) vo vzájomnej komunikácii pri odovzdávaní osobných a všeľudských hodnôt bez zjednodušeného čierno-bieleho videnia všetkého z minulosti.

Pri hlbšom kritickom pohľade na didaktický model najmä od národného oslobodenia r. 1918 je potrebné poukázať aj na predchádzajúce historické podmienky vo vyučovaní materinského jazyka a literatúry. Ich základy sa vytvárali v zložitých politických a spoločensko-kultúrnych podmienkach Rakúsko-Uhorskej monarchie už od polovice 19. storočia. Pri prehľade vývinových tendencií v didaktike literárnej výchovy na Slovensku sa Marián Lapitka, ako jeden z iniciátorov nového modelu vyučovania literatúry, v súvislosti s týmto historickým obdobím obmedzil na konštatovanie, že „... absencia slovenských stredných škôl v poslednej fáze uhorského štátu, a tým aj neexistencia vyučovacieho predmetu materinský jazyk a literatúra, celkom logicky umŕtvlí akékoľvek úsilie hľadať funkčný didaktický model...“.²⁵² To v plnej miere platí o spoločenských pomeroch v období pred prvou svetovou vojnou, v čase vystupňovanej maďarizácie verejného života.

Pritom sa však zabúda na prvé slovenské gymnáziá (Revúca, Martin a Kláštor pod Znievom) v matičnom období (1862 – 1875), na ktorých sa formovali aj základy predmetu slovenský jazyk a literatúra ako špecifického predmetu, ktorý obsahuje veľa podnetov aj na komplexný rozvoj osobnosti žiaka. V uvedenom období vyučovanie slovenčiny viedlo vtedajších hlavných pedagogických aktérov k hľadaniu nových didaktických možností (pod vplyvom vtedajších pedagogických teórií) ako uplatňovať hodnoty novej kodifikovanej podoby slovenského jazyka v jazykovej komunikácii a v slovesnom umení, pretože jazyk ako dominantný atribút národa zohráva práve vo výchove mladej generácie významnú úlohu pre zabezpečenie kontinuity kultúrnych väzieb vo vývine národného spoločenstva.

Pozornosť sústredíme na Prvé slovenské evanjelické a. v. patronátne gymnázium v Revúcej, na ktorom vyučovanie slovenčiny nadobudlo úplne nový rozmer vzhľadom na skutočnosť, že vo všetkých vyučovacích predmetoch prebiehala komunikácia v slovenskom jazyku. To vytváralo priazni-

252 LAPITKA, Marián a kol. *Didaktické základy novej koncepcie vyučovania literatúry a štruktúry učebníc na strednej škole*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, Tomášikova 4, Bratislava, 2009. s. 12.

vé podmienky na hľadanie nových metodických možností v sprístupňovaní poznatkov v jednote troch základných zložiek vtedajšieho predmetu „slovenská reč“ – jazykovej, slohovej a literárnej. Pedagogická veda v súčasnosti s historiografiou sa pri poznávaní dejín školstva a pedagogiky doteraz zameriavala predovšetkým na všeobecné poznanie tohto gymnázia so zameraním na podmienky jeho vzniku a existencie na pozadí dobového spoločensko-politického a kultúrneho kontextu. V tomto smere mimoriadne zásluhnú prácu vytvoril kultúrny pracovník, regionálny historik, divadelník a publicista Dušan Dubovský (1943 Krupina – 2016 Revúca) vo viacerých knižných publikáciách (*Revúca – kolíska slovenského stredného školstva*, 1993; *Prvé slovenské gymnázium*, 2001; *Svätýňa osvety a vzdelanosti*, 2004) a pedagóg a historik Ján Gallo (*Revúcke gymnázium 1862 – 1874*, 1969).

Naším cieľom na základe uskutočneného heuristického výskumu primárnych prameňov a sekundárnej literatúry je pozrieť sa na vyučovanie predmetu „slovenská reč“ s cieľom odkryť začiatky uplatňovania pedagogických prístupov vo vyučovaní spisovnej slovenčiny kodifikovanej štúrovcami a stabilizovanej hodžovsko-hattalovskou reformou (1852) a v uplatňovaní literárnej a didaktickej komunikácie vo vyučovaní literárnej výchovy. Viaceré zistenia o vtedajšom vyučovaní nás oprávňujú konštatovať, že hľadaním a uplatňovaním odbornej, výchovno-pedagogickej a odborno-metodickej práce vtedajších profesorov na vyučovacích hodinách slovenskej reči nachádzame viaceré impulzy aj pre súčasný výchovno-vzdelávací proces tohto kľúčového predmetu v základnom a stredoškolskom vzdelávaní. Pre slovenské školstvo a pedagogiku je veľká škoda, že revúcke gymnázium (spolu so slovenskými strednými školami v Martine a Kláštore pod Znievom) bolo v polovici sedemdesiatych rokov 19. storočia zatvorené a prakticky až do roku 1919 slovenská mládež nemala možnosť vzdelávať sa vo svojom materinskom jazyku. Zároveň sa zastavila aj sľubne sa rozvíjajúca pedagogická činnosť tak v praktickej realizácii, ako aj v teórii vyučovania predmetu slovenský jazyk a literatúra.

Pri hodnotení vyučovania slovenskej reči na revúckom gymnázium mož-

no uviesť, že zásluhou vtedajších profesorov („učbárov“) – evanjelického kňaza, pedagóga, folkloristu a národného buditeľa Augusta Horislava Škultétyho (1819 – 1892); pedagóga, básnika, publicistu, ľudovýchovného pracovníka a divadelníka Gustáva Lojku, pseudonym Tisovský (1843 – 1871), a evanjelického kňaza, pedagóga a spisovateľa Mieroslava Ladislava Kovalevského (1838 – 1916) – sa kládli základy didaktiky slovenského jazyka a literatúry, pretože sa vytvárali predpoklady na uplatňovanie metodických postupov na základe vtedajších pokrokových pedagogických teórií, najmä odkazu pedagogického diela Jana Amosa Komenského, ktorého A. H. Škultéty v inauguračnej reči nazval „otcom europejskej výchovy“. Aj reč bola písaná podľa vzoru Komenského *Velkej didaktiky* (spis o pedagogike a školstve napísaný v r. 1627 – 1638 česky a prvýkrát vydaný latinsky r. 1657, *Didactica magna*) synkretickou metódou. Popri tom podľa A. H. Škultétyho profesori mali „siahnúť i do hĺbky vlastného slovenského ducha a ako vzdelaní učítelia staré i nové veci vynášať k obohateniu svojich chovancov potrebnými vedomosťami...“²⁵³ Profesori si uvedomovali, že „...nie veda, čo je i obširnejšia, ubíja ducha a telo mladíkom, lež nerozumný spôsob pri vyučovaní...“²⁵⁴ Vtedajšie vyučovanie tohto centrálného predmetu bolo jednoznačne humanisticky zamerané s výrazným rozvíjaním nielen rozumovej, ale aj mravnej, estetickej a vlasteneckej výchovy, pričom ťažiskom humanitného vyučovania bola snaha o výchovu správneho myslenia a usudzovania. Výchova a vzdelávanie sa zároveň uskutočňovali v demokratickom a národnom duchu, čo zdôraznil aj A. H. Škultéty v inauguračnej reči výzvou pre „mlaď slovenskú“, aby „tu pod správou láskavých a verných vodcov kochaj ducha svojho po zdravých a rozkošných pastvách vedy a umenia! Tu z čistého prameňa ľudskosti, rodoľubstva, vlastenectva, a zneprebranej studnice

253 ŠKULTÉTY, A. H.: *Pamäti slovenského ev. a. n. gymnázia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Velkej Revúzi*. Na základe hodnoverných listín pomocou priateľov usporiadal, zostavil a vydal. Ružomberok : tlačou Karola Salvu – nákladom vydavateľovým, 1889, s. 49.

254 ŠTILLA, Miloš. *Znievske gymnázium 1869 – 1959*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969, s. 177 – 178.

vody živej náboženstva napájaj srdce svoje krásnymi šľachetnými zbožnými citátmi! – Tak vystrojená silou ducha, pôjdeš tvoriť život vyšší, ľudskejší, kresťanskejší, blaženejší!“²⁵⁵ Už vtedy sa začali prekonávať niektoré tradičné predstavy o žiakovi ako o objekte vzdelávania, pretože žiak sa začínal vnímať ako individualita s vlastnými potrebami svojho osobnostného rozvoja. O humanistickom prístupe slovenčinárov k žiakom svedčia aj výpovede niektorých absolventov gymnázia, napr. Ondreja Miloslava Bella (1851 – 1903; počas štúdia v Revúcej literárne činný, neskôr evanjelický kňaz, básnik, prekladateľ) alebo Michala Bodického (1852 – 1935; počas štúdia v Revúcej divadelne činný, neskôr evanjelický kňaz, spisovateľ, prekladateľ, historik).

Z viacerých indícií sa domnievame, že v jazykovom vzdelávaní sa už uplatňoval komunikatívny charakter sprístupňovania jazykových javov v zmysle najnovšej kodifikácie spisovnej slovenčiny, ktorá sa po prvýkrát takto didakticky premietla aj do vtedajších učebníc a následne celého vyučovacieho procesu. Učebnicové výklady boli zväčša dopĺňané podnetnými otázkami a úlohami, ktoré u žiakov rozvíjali popri vedomostiach aj vyššie poznávacie procesy. Pre vyučovanie slovenského jazyka mala osobitný význam učebnica *Slovenská mluvnica pre gymnasia, reálky, praeparandia a vyššie oddelenia hlavných škôl*, ktorú „vypracoval a vydal Fraňo Mráz, prof. na kat. kr. b. bystrickom gymn.“ už podľa hodžovsko-hattalovskej opravenej slovenčiny. Prvé vydanie tejto učebnice vyšlo vo Viedni r. 1864, druhé opravené vydanie v Pešti 1872. Na margo práce na zostavení tejto reprezentatívnej príručky reformovanej slovenčiny, ktorá sa používala v školách (a verejnosti) až do vydania *Rukoväti* od Sama Czambela (1902), poznamenal: „S ochotou chytil som sa do diela, radujúc sa z toho, že budem môcť poslúžiť niečím k obľahčeniu obtiažného doteraz vyučovania reči slovenskej bez príhodnej školskej knihy a že môžem niečím prispieť k tomu, aby slovenskí mladíci učiaci sa krásam a zvláštnostiam reči svojej milovanej zamilovali si ju a prostredníctvom jej

255 ŠKULTÉTY, A. H.: *Pamäti slovenského ev. a. v. gymnázia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. Na základe hodnoverných listín pomocou priateľov usporiadal, zostavil a vydal. Ružomberok : tlačou Karola Salvu – nákladom vydavateľovým, 1889, s. 45.

vzdelávajúc sa i v druhých rečiach a vedách, stali sa hodnými synmi vlasti a národa.²⁵⁶ Mrázova gramatika vychádzala v ústrety dobovým aktuálnym školským potrebám a na svoje časy pomerne dobre spĺňala poslanie vytýčené v úvode – učiť slovenskú spisovnú reč. V učebnici sa prehľadne členia slovanské jazyky, uvádzajú sa základné pravopisné pravidlá, upozorňuje sa na výslovnosť, tvaroslovie a mimoriadny dôraz sa v nej kladol na syntax, a to tak na jednoduché vety, ako aj na zložené, skrátené a tzv. mnohonásobné vety. F. Mráz zdôrazňoval najmä etymológiu, syntax a pravopis, pretože podľa neho „toto sú tri hlavné diely každej mluvnice“²⁵⁷ s odporúčaním v predhovore k druhému vydaniu, že „... je potrebné, aby každý nelen povšedne vedel rozprávať svojou rečou, ale aby bol schopný myslieť v nej i o vyšších a odt’áženejších predmetoch a aby aj môhol vyslovovať poriadne tyto myšlienky“²⁵⁸ Tieto odporúčania sa vtedajší učbári slovenskej reči usilovali metodicky spracovať v intenciách Komenského pedagogiky, aby ľudská myseľ i reč boli súbežné s presne korešpondujúcim odzrkadlením, vyjadrením vecí, javov, zákonitostí prírody a spoločnosti. Prínosom učebnice sú didakticky inštruktívne úlohy na záver každej kapitoly na precvičovanie, ktoré slúžili na preverenie porozumenia predstavenej problematiky. Ústredný slovenčínar na gymnáziu A. H. Škultéty sa neopieral len o poznatky z tejto učebnice. Indíciu k takémuto konštatovaniu predstavuje zistenie, že v školskom roku 1864/65 v tretej triede preberal „náuku o vetách a obvetách“ podľa rukopisu, čiže pravdepodobne sa pri sprostredkovaní poznatkov Škultéty opieral aj o iné teoretické zdroje, ktoré si spracovával. Napokon o A. H. Škultéty bolo známe, že k vyučovaniu pristupoval kreatívne a pri viacerých témach,

256 Podľa: RICHTER, O. Slovenská kapitola banskobystrického rímskokatolíckeho vyššieho štátneho gymnázia 1862 – 1867. In: *Literárnomúzzejný letopis* 28. Zostavil I. Sedlák. Martin: Matica slovenská, 1998, s. 258.

257 MRÁZ, F. *Slovenská mluvnica pre gymnasia, reálky, praeparandie a vyššie oddelenia hlavných škôl*. Viedeň, 1864, s. 2

258 MRÁZ, F.: *Slovenská mluvnica pre gymnasia, reálky, praeparandie a vyššie oddelenia hlavných škôl*. – 2. oprav. vyd. V Pešti : Nákladom Wiléma Lauffera, 1872, predmluva k 2. vydaniu.

napr. konkrétne z rétoriky a literatúry si vypracovával vlastné poznámky, ktoré vytvorili výrazný teoreticko-metodický základ pre vypracovanie viacerých učebníc (14), ktoré napokon zostali v rukopise. V tomto sa naplňali slová výraznej učiteľskej osobnosti gymnázia evanjelického kňaza, pedagóga, spisovateľa, autora učebníc, dramatika a ľudovýchovného pracovníka Samuela Ormisa (1824 – 1875), že dôležitú úlohu vo výchovno-vzdelávacom procese zohráva aj samotný učiteľ. V školskej správe za školský rok 1865/66 ako vtedajší správca uviedol, že „každý učbár prinútený je v svojom odboru učiť podľa rukopisov, ktoré z roka na rok opravuje, aby časom vytlačené pri vyučovaní za rukovod slúžiť mohli.“²⁵⁹

Vyučujúci poznatky sprostredkovali najmä pomocou indukcie s cieľom, aby žiaci získavali vedomosti, čím sa u nich pestovalo samostatné myslenie a vyjadrovanie. Sprístupňovanie jazykových noriem v duchu novej kodifikácie bolo pritom mimoriadne náročné, lebo žiaci prichádzali z rôznych regiónov, pričom boli ovplyvnení nárečovou podobou svojich jazykových prejavov. Produkčné komunikačné schopnosti žiakov sa prehlbovali v písomných a ústnych prejavoch, pretože učitelia zadávali množstvo písomných prác na rôzne aktuálne témy a prostredníctvom rečníckych cvičení rozvíjali hovorenie s využitím nielen jazykových, ale aj mimojazykových prostriedkov. Hlavným cieľom sa stalo nielen pasívne prijímať poznatky, ale získané teoretické vedomosti aj prakticky uplatňovať v písomnej a ústnej komunikácii, čiže spojiť vedomosti a jazykové znalosti s vhodným uplatnením komunikačnej stratégie.

Na vyučovacích hodinách literárnej výchovy žiaci získavali čitateľskú a literárnu kompetenciu aj prostredníctvom slovenských čítaniek, ktoré boli základným zdrojom literárnych zážitkov a estetických skúseností z rozličných literárnych žánrov, najmä z najnovšej slovenskej literatúry. Boli to dva zväzky *Slovenskej čítanky pre gymnáziá* (1864, 1865), ktoré zostavil banskobystriický

259 Podľa: DUBOVSKÝ, D. *Revúca kolíska slovenského stredného školstva*. Revúca : Mestské kultúrne stredisko Revúca, 1993, s. 65.

profesor Emil Černý. Išlo primárne o prierez dejinami slovenskej literatúry, zameraný na konkrétnu pedagogickú prax. Najmä druhý zväzok je už svojou štruktúrou priamo inštruktážnou ukázkou dobového chápania a hodnotenia literárnych faktov. Popri svojráznej antológii prác rozličných autorov (člení ich chronologicky, tematicky a žánrovo – „básnictvo výpravné, citné, predstavné“ – teda epika, lyrika a dráma), Emil Černý odtláča aj ukážky z „článkov prostomluvných“. Literárnej histórie sa dotýka oddiel s názvom „Dejepis písomníctva“ (literatúry), v ktorom popri ukážke z Hurbanovho diela *Slovensko a jeho život literárny* uverejňuje svoje „Doby písomníctva slovenského“, ako aj úvahu „Najstaršia pamiatka maďarského písomníctva“ (v rámci „kultúrnej rubriky“ vtedajšieho Uhorska povinné penzum vládneho aparátu). Čítanku Emil Černý ukončil ukázkami životopisov, cestopisov, rečí, povestí a slovenských porekadiel. Súčasťou učebnice boli aj vedecké texty – človekopis (biológia), nerastopis (geológia). Okrem literatúry výučba zahŕňala aj náučné texty z dobovej tlače – prevažne zo Štúrových Národných novín a ich prílohy Orol tatranský. Vyučovali sa pomocou nich napríklad fyzika či chémia, články opisovali opracovanie kovov či výbuch sopky Vezuv. Aj tieto články vyberal Černý, ktorý mal o časopisoch veľmi dobrý prehľad. Podľa Jany Pácalovej „vedecké články, respektíve texty odlišné od ukážok z umeleckej literatúry zaraďoval Černý do čítanky z pedagogických – praktických dôvodov (substitúcia učebných textov z iných odborov). Ponímanie čítanky bolo v tej dobe širšie, ako sa chápe dnes – vhodnejšie by bolo označenie „multidisciplinárna učebnica, v ktorej ale prevahu majú literárne texty“²⁶⁰. Dielo okrem využitia v školskej praxi sa stretlo so značným čitateľským ohlasom a v krátkom čase vyšlo aj v druhom vydaní (1866). V roku 1874 s likvidáciou troch slovenských gymnázií bola zakázaná aj Slovenská čítanka.

Prostredníctvom ukážok z vtedajšej literárnej tvorby žiaci vnímali sloves-

260 PÁCALOVÁ, J. Na literatúre sa v 19. storočí učil aj človekopis. Dostupné online : www.science.dennikn.sk/clanky-arozhovory/spolocnost-a-kultura/clovek-a-spolocnost/5465

né umenie vlastným čítaním a následnou prácou s textom podľa metodických pokynov učiteľa. Učitelia v práci s literárnym textom popri uplatňovaní zaužívaných metodických postupov hľadali aj nové prístupy vo vedení žiakov k porozumeniu čítaného textu ako predpokladu rozvíjania ich literárneho vzdelania. Vtedajšia slovenská literárna tvorba z predchádzajúceho polstoročia (prvá polovica 19. stor.) obsiahnutá v čítankách u žiakov rozvíjala istú mieru samostatnosti myslenia a tvorivosti pri vnímaní úryvku z literárneho diela. Výber textov splnil aj významnú pedagogickú a kultúrnu funkciu, pretože sa zároveň utvárali predpoklady na zafixovanie hodnôt slovenskej literatúry vo vedomí žiakov ako ich trvalá hodnota. Pri výchove kultivovaného čitateľa sa takto podporovala orientácia žiaka v národnej literatúre. Žiaci sa oboznamovali so základnými literárnoteoretickými pojmami a poznávali osobitosti jednotlivých literárnych druhov a žánrov, čím sa rozvíjali ich odborné vedomosti o literatúre.

Aj keď sa nezachovalo viacero dobových prameňov o vyučovacom procese v literárnej výchove, predsa z niektorých náznakov možno predpokladať jeho komunikatívny charakter. Slovenčinári popri výklade využívali aj metódy podľa prameňa poznávania, najmä metódu práce s umeleckým textom a metódu práce s učebnicou. Podľa vonkajších činiteľov a vnútorného vnímania učiteľa a žiaka na základe recepcnej a komunikačnej zviazanosti s literárnym dielom učitelia používali základné metódy: čítanie, počúvanie, písanie, rozhovor, prežívanie a hodnotenie. Podľa poznávacej činnosti žiaka sa dá predpokladať používanie metódy výkladu a metódy hodnotenia literárneho textu. Uplatňovali sa aj metódy dialógu a diskusie, čiže pravdepodobne malo vyučovanie vcelku tvorivý charakter.

Presadzovanie pri čítaní ukážok z literárnych diel najmä prácu s textom napomáhala aj aplikácia názorov viacerých pedagógov, osobitne pedagogických názorov J. A. Komenského, ktoré si postupne stále viac osvojovali aj vtedajší slovenčinári. Kolegiálne boli určite ovplyvnení aj pedagógom Samuelom Ormisonom, ktorý svojou tvorivou pedagogickou činnosťou výrazne prispel k rozvoju pedagogického myslenia vrcholným dielom – *Výchovoveda*

(1871), *Učboveda* (1874) a v rukopise ostal tretí diel s názvom *Spôsoboveda*. Boli pre nich výrazom ľudského úsilia formovať intelektuálny, emocionálny a vôľový svet mladého človeka tak, aby sa neuspokojoval len s prijímaním, ale aby prijaté hodnotil, tvorivo dotváral a pretváral. Do svojich pedagogických postupov sa slovenčinári v jednotlivých ročníkoch usilovali primerane pretransformovať aj Komenského realistické stanovisko v prístupe k žiakovi. Konkrétne že je dôležité vzbudiť, uchovať a rozvíjať ochotu žiaka zo začiatku hovoriť a postupne jeho komunikačné schopnosti spresňovať na základe poznania jazykovej teórie, čiže treba žiaka naučiť vecne a výstižne, pritom logicky správne hovoriť a popri tom v sprístupňovaní slovesného umenia dbať aj na estetickú stránku prejavu, a tak pripraviť žiaka ako plnoprávneho člena spoločnosti, kde bude uplatňovať svoje názory, organizovať spoluprácu s inými ľuďmi a pod. Pri tvorení prejavov sa dôraz kládol aj na správnu výslovnosť. Bol to aj dôsledok toho, že spisovná slovenčina nestačila ešte zaujať plné pozície vo verejných prejavoch a žiaci prichádzali z jednotlivých regiónov s rôznou úrovňou ovládania slovenského jazyka ovplyvnení nárečovými slovami zo svojho kraja. Potvrďuje to aj vyjadrenie absolventa školy Michala Bodického, že A. H. Škultéty mal „... s nami mnoho oštary, dokiaľ vyrovnal rečové odchyľky rozličných krajov...“²⁶¹ A. H. Škultéty ako ústredný slovenčinár mal výborné teoretické základy spisovnej slovenčiny pri uplatnení lingvistického zreteľa v príprave učiteľa. Ved' bol blízkym priateľom Ľudovíta Štúra a na zasadnutia spolu Tatrín sa zúčastňoval diskusie medzi bernolákovcami a štúrovcami o spisovnej podobe národného jazyka. Napríklad na základe návrhu predsedu Tatrína bol členom komisie na preskúmanie pravopisu na podnet mladej bernolákovskej generácie. Výborná znalosť spisovného jazyka aj po hodžovsko-hattalovskej úprave z pravopisného, hláskoslovného a tvaroslovného hľadiska utvárala v úzkej súčinnosti s uplatnením pedagogického zreteľa – bol kvalifikovaným profesorom gymnázia získaním učbárskej skúšky – vynikajúce predpoklady pre hľadanie

261 BODICKÝ, M. *Rukopisné poznámky*, rukopis uložený v Archíve literatúry SNK Martin, s. 21.

a uplatňovanie efektívnych metodických prístupov pri sprostredkovaní jazykových javov spisovnej slovenčiny. Vo vyučovaní jazyka sa usiloval z vyučovania odstraňovať v školskej praxi zaužívaný mechanický dril pri osvojovaní poznatkov. Uvedomoval si, že prameňom nedostatkov býva jednostranná orientácia pedagogického procesu vo všetkých svojich varietách na mechanický reproduktívizmus pamäťovo osvojených a izolovane bratých faktov z dovedty nahromadených poznatkov.

Základom pre zvládnutie potrebných pedagogických úloh v hľadaní nových didaktických prístupov bola mimoriadna tvorivosť vtedajších slovenčinárov – A. H. Škultétyho, G. Lojku a M. Kovalevského. Boli nielen literárne činní (A. H. Škultéty vydal básnickú zbierku *Básne*, 1840, s J. D. Čipkom a Š. M. Daxnerom vydal dva zväzky *Zorničky*, zborníka pre dietky, prvého diela pre deti napísaného v spisovnej slovenčine; G. Lojko vydal básnické zbierky *Hlasy z cudziny*, *Spomienky* a *Zvuky gemerské*; M. L. Kovalevský pôvodné básne uverejňoval v *Sokole* a práce pre deti a mládež v časopisoch *Včelka* a *Priateľ dietok*), ale svoje didaktické schopnosti prejavovali aj písaním prednášok a odborno-metodických článkov do vtedajších pedagogických časopisov. V prednáškach na odbornej úrovni spracovali doveddajšie poznatky z dejín slovenskej a českej literatúry s didaktickým uplatňovaním princípov zreteľnosti, systematickosti a primeranosti. Škultétyho (*Historia literatury Česko-slovenskej pre 7. a 8. triedu*) a Lojkove (*Dejiny literatury vseslovenskej, latinskej a gréckej*) rukopisy prednášok znamenajú priekopnícku prácu v dejinách učebnicového spracovania česko-slovenskej literatúry. V prednáškach sa autori usilovali vysvetľovať dejiny literatúry nielen na základe súboru faktov, ale aj uplatňovaním zásady postupnosti poukázať na literárny proces so zdôraznením národných duchovných hodnôt, a tým presadzovať zásadu vychovávať v národnom duchu. Pritom neustále mali na pamäti didaktický aspekt, ktorý sa prejavil v primeranom výklade mien a bibliografických údajov s hlavným sústredením sa na hodnotenie života a diela významných osobností literatúry. Prednášky z dejín literatúry boli súčasťou výučby v najvyšších triedach. Keďže prednášajúcimi boli vynikajúci rečníci (A. H. Škul-

téty a G. Lojko), možno predpokladať, že ich prednášky popri odbornej fundovanosti boli aj ukážkou ich rečníckeho umenia. Funkčným využitím jazykových prostriedkov, prozodických vlastností textu a primeraných mimojazykových prostriedkov ich prednášky nepôsobili na žiakov nudne, ale naopak, viedli ich k aktívnemu počúvaniu, k spracovaniu informácií z počúvaného textu. Nedostatkom v porovnaní s nižšími triedami bolo, že chýbali čítankové ukážky z literárnych diel na ilustráciu literárnohistorického výkladu. Preto si žiaci dejiny literatúry osvojovali skôr pamäťovo-reproduktívnym spôsobom z poznámok, ktoré si zapisovali pri učiteľovom výklade a ktoré pravdepodobne používali aj pri ústnych odpovediach.

Významným doplnením obsahu vyučovania literárnej výchovy bola veľmi bohatá mimoškolská činnosť študentov vo „vzdelávacích spolkoch“, ktoré nadviazali na literárne spolky z čias, keď ich členmi boli terajší profesori. Oproti tomu sa najmä A. H. Škultéty a G. Lojko usilovali v revúckych podmienkach o niečo nové. Zatiaľ čo predtým sa vyučujúci na kultúrnej a literárnej činnosti prakticky nezúčastňovali, na tomto gymnáziu profesori podporovali študentov v ich činnosti, boli im nápomocní, povzbudzovali ich, radili, a keď bolo treba, i usmerňovali. Vo vzdelávacích spolkoch sa študenti zdokonaľovali v slovenskej reči a literatúre, o literatúre diskutovali a prezentovali sa aj vlastnými prácami uverejňovanými v rukopisných časopisoch (Svit, Zore, Včela, Lancuško, Bubon) – najlepšie z nich sa zapisovali do Pamätnice. Všetkými aktivitami sa naplňoval základný cieľ vzdelávacieho spolku „vzájomné vzdelávanie sa mládeže slovenskej pestovaním reči materinskej, ducha národného a šľachetných mravov“²⁶². Vytvorením takéhoto tvorivého ovzdušia sa podnecovali literárne ambície žiakov priaznivo ovplyvňujúce ich literárno-umelecké pokusy. Do prostredia revúckeho gymnázia spadajú literárne začiatky niektorých našich básnikov, prozaikov, literárnych historikov a kritikov: napr. básnika, spisovateľa a publicistu Kolomana Banšela

262 ŠKULTÉTY, A. H.: *Pamäti slovenského ev. a. v. gymnázia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúči*. Na základe hodnoverných listín pomocou priateľov usporiadal, zostavil a vydal. Ružomberok : tlačou Karola Salvu – nákladom vydavateľovým, 1889, s. 140.

la (1850 – 1887), spisovateľa Pavla Beblavého (1847 – 1910), spisovateľa a publicistu Michala Bodického (1852 – 1935), literárneho kritika, redaktora, kultúrneho a verejného pracovníka Jura Janošku (1856 – 1930), verejného pracovníka Gustáva Lehockého (1852 – 1931), prozaika, literárneho kritika a historika, jazykovedca, publicistu Jozefa Škultétyho (1853 – 1948) a iných. Okrem toho v Revúcej, ale i okolitých dedinkách úspešne pôsobil študentský divadelný súbor, ktorý okrem šírenia kultúrneho bohatstva prostredníctvom divadelných hier pôsobil aj inšpirujúco na vznik mnohých ochotníckych divadiel v okolí. Významnú úlohu to zohrali Ivan Branislav Zoch a G. Lojko zásluhou starších kolegov najmä Samuela Ormisa a A. H. Škultétyho, ktorý bol už ako študent bratislavského evanjelického lýcea počas prázdnin aktívny v ochotníckom divadle. Divadlo považoval za účinný prostriedkom na udržanie kolobehu národného života.

Táto práca študentov predstavovala skutočnú realizáciu tvorivo-humanistického vyučovania, pretože žiaci aj za pomoci učiteľov rozvíjali produkčné spôsobilosti – kultivovaný hovorený prejav a pisateľské schopnosti. Na základe zachovaných dokumentov sa dá predpokladať, že sa prakticky u žiakov upevňovala kultúrna a kultivovaná komunikačná kompetencia vo vtedajšom slovenskom spisovnom jazyku. Na ilustráciu možno uviesť aktivity v rečníckom krúžku, ktorého hlavnou činnosťou bol nácvik rétorických zručností. Spočívali vo vystúpení študenta na určenú tému bez písomnej prípravy a následné zhodnotenie jeho rečníckeho výkonu ostatnými členmi. V tomto sa prakticky preukázal vplyv nových pedagogických teórií – žiaci boli aktívni a umožňovalo sa im zdokonaľovať v stavaní slov a štylizovaní. V rámci takto koncipovaného rečníckeho fóra učili sa verejne vystupovať, vyjadrovať vlastné názory, argumentovať. Rečnícke cvičenia tak zohrali významnú úlohu v príprave žiakov na ich neskoršie verejné pôsobenie, najmä v právnickom, teologickom a učiteľskom povolaní. Zaujímavú činnosť pre rozvíjanie komunikačných zručností predstavovala študentská aktivita počas prázdnin (vakácií). Vtedy väčšinou každý, najmä z literárne tvorivých, dostal zoznam niekoľkých dedín, aby tam chodiac z domu do domu vyberal

na svoje gymnázium a alumneum po grošíku, po dvoch a každý dar zapísal aj s darcom do suplikačnej knižočky (zbierkam sa hovorilo „grajciarové“). Uvedenú činnosť možno vnímať ako výborný marketing pre propagáciu školy v jednotlivých regiónoch Slovenska, pri ktorej museli študenti vedieť potenciálnych darcov primerane pozdraviť, oslovit’ a tvorivou komunikáciou získať pre uvedené dary. Myslíme si, že to bolo vynikajúce využitie získaných teoretických poznatkov zo slovenskej reči v uplatňovaní praktickej komunikácie.

Na vytvorení takejto koncepcie mal najväčšiu zásluhu A. H. Škultéty, čím vlastne položil základy v didaktike slovenského jazyka a literatúry pre zdokonaľovanie jazykových a komunikačných spôsobilostí, ktoré úzko súvisia s rozvojom kognície žiaka. Žiada sa poznamenať, že Škultéty takto prakticky uskutočňovaná pedagogická koncepcia sa v súčasných pedagogických dokumentoch neustále zdôrazňuje, pričom paradoxne v jej praktickej realizácii sa vo viacerých materiáloch, štúdiách, publikáciách poukazuje na nedostatočné naplnenie v rozvoji intelektuálnych schopnostiach žiakov.

Rozpracovanie výučby slovenského jazyka a literatúry na revúckom gymnáziu vytvára produktívne východisko pre výskum dejín vyučovania slovenského jazyka a literatúry nielen vo vyučovaní slovenčiny na revúckom gymnáziu, ale aj na ďalších dvoch slovenských gymnáziách (Martin, Kláštor pod Znievom) s cieľom jeho nadviazania na slovenské stredoškolské literárne vzdelávanie po roku 1918. Spracovanie týchto historických prameňov nám zároveň umožní porovnať vyučovanie slovenského jazyka a literatúry v jeho rôznych historických súvislostiach. Vytvorí sa tým možnosť porovnávať minulosť s prítomnosťou a zamýšľať sa nad týmto kľúčovým predmetom v slovenskej edukácii, v ktorej sa rôzne teórie a skúsenosti prevzaté z iných kultúrnych prostredí v jednotlivých obdobiach spájali s domácimi tradíciami a skúsenosťami vo výučbe slovenského jazyka a literatúry ako kľúčového predmetu výchovy a vzdelávania mladej generácie po skúšku dospelosti – maturitu.

LITERATÚRA

BELLA, O. *Zápisky*, rukopis uložený v Archíve literatúry SNK Martin, sign. č. 210 a.

BODICKÝ, M.: *Rukopisné poznámky*, rukopis uložený v Archíve literatúry SNK Martin.

ČERNÝ, E.: *Slovenská čítanka. Pre nižšie gymnasia*. Diel II. V B. Bystrici : na sklade u Eugena Krčméryho matičného kníhkupca, 1865. – VIII, 518 s. – (Matičných spisov ; č. 3).

DUBOVSKÝ, D.: *Revúca kolíska slovenského stredného školstva*. Revúca : Mestské kultúrne stredisko Revúca, 1993.

DUBOVSKÝ, D.: *Svätyňa osvety a vzdelanosti*. Revúca : Mestské kultúrne stredisko v Revúcej, 2012. 246 s.

CHOMOVÁ, A.: *Vybrané kapitoly z dejín spisovnej slovenčiny od 15. storočia*. Banská Bystrica : Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta, 2016. 158 s.

KRAUS, C.: O literárnej výchove na slovenských gymnáziách. In: *Literárnomúzejný letopis 28*. Zostavil I. Sedlák. Martin: Matica slovenská, 1998, s. 131 – 135.

LAPITKA, Marián a kol. 2009. *Didaktické základy novej koncepcie vyučovania literatúry a štruktúry učebníc na strednej škole*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, Tomášikova 4, Bratislava, 2009. 65 s.

LOMENČÍK, J.: *Literárna a didaktická komunikácia v diachrónnom a synchrónnom*

kontexte stredoškolskej edukácie [Habilitačná práca]. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2013. 156 s.

MRÁZ, F.: *Slovenská mluvnica pre gymnasia, reálky, praeparandie a vyššie oddelenia hlavných škôl*. Viedeň, 1864.

MRÁZ, F.: *Slovenská mluvnica pre gymnasia, reálky, praeparandie a vyššie oddelenia hlavných škôl*. – 2. oprav. vyd. V Pešti : Nákladom Wiléma Lauffera, 1872. 191 s.

PÁCALOVÁ, J.: Na literatúre sa v 19. storočí učil aj človekopis. Dostupné online: www.science.dennikn.sk/clanky-a-rozhovory/spolocnost-a-kultura/clovek-a-spolocnost/5465

RICHTER, O.: Slovenská kapitola banskobystričského rímskokatolíckeho vyššieho štátneho gymnázia 1862 – 1867. In: *Literárnomúzejný letopis 28*. Zostavil I. Sedlák. Martin: Matica slovenská, 1998, s. 257 – 261.

ŠKULTÉTY, A. H.: *Pamäti slovenského ev. a. v. gymnázia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. Na základe hodnoverných listín pomocou priateľov usporiadal, zostavil a vydal. Ružomberok : tlačou Karola Salvu – nákladom vydavateľovým, 1889.

ŠTILLA, Miloš. *Znierske gymnázium 1869 – 1959*. Banská Bystrica : Stredo-slovenské vydavateľstvo, 1969. 442 s.

VARSÍK, M.: *Z viery túžob a nádejí*. Martin : Osveta, 1993. 282 s.

Filozofické aspekty v diele Samuela Ormisa

Bc. Lucia **KOREŇOVÁ**

Múzeum Prvého slovenského gymnázia v Revúcej

Resumé

Myslenie Samuela Ormisa (1824–1875) sa opieralo o základné princípy akými boli národnosť, humanizmus a demokracia. Podľa Ormisa sa musí filozofia realizovať ako prostriedok v boji za zlepšenie životných podmienok národa a ľudstva vôbec. V predkladanom príspevkusa pokúsime uchopiť filozofické aspekty v jeho tvorbe. Rozanalyzujeme filozofické inšpirácie a vplyv hegelianizmu v jeho hre *Mataj* a práci *Filozofické úvahy*, v ktorých zhrnul svoje filozofické východiská. Pokúsime sa zostaviť Ormisovu filozofickú platformu na základe jeho špecifického prístupu pri riešení konkrétnych filozofických otázok a stanovísk, ktoré zastáva vo svojich dielach v 2. polovici 19. storočia na území Slovenska.

Filozofovanie ako cieľavedomé vykonávanie filozofickej činnosti nadobudlo na Slovensku od jeho počiatkov až po súčasnosť rôzne podoby. Filozofia k nám začala prenikať v 14. a 15. storočí, v čase, keď už bola takmer poldruha tisícročiana svete, a pestovala sa v západných, kultúrne vyspelejších krajinách. Na feudálnom, kultúrne zaostalom, vnútrozemskom Uhorsku ne-

boli na samostatné rozvíjanie filozofie podmienky.²⁶³ Nebola tu dostatočne vyvinutá materiálna a duchovná kultúra a nebola tu ani potrebná duchovná sloboda.²⁶⁴ Boli tu práve, ako zdôrazňuje Münz, len podmienky pre preberanie filozofie, pre jej propagáciu, a v niektorých prípadoch dokonca aj pre svojskú domácu odozvu, ktorá bola niekedy pre náš kultúrny, politický, sociálny vývoj veľmi významná, no vo filozofii ako takej nie prielomová.²⁶⁵ Od polovice šesťdesiatych rokov 19. storočia sa hlavným kultúrnym centrom Slovákov stala Matica slovenská. Táto významná inštitúcia sa vyznačovala predovšetkým svojou organizátorskou a edičnou aktivitou (vydávanie kníh, organizovanie kultúrneho života, podporovanie vedeckých bádání a literárnych činností). Aj napriek tomu bola činnosť v odbore filozofia sporadická, okrajová, poznačená viac menej náhodným výberom problémov a amaterizmom riešení.²⁶⁶ Samonastopovanie filozofických otázok a pokusy o ich riešenie pomáhali však budiť a rozširovať záujem o filozofiu a vytvárali tak skromné predpoklady na jej ďalší vývin.²⁶⁷ Na území Slovenska sa filozofovalo najmä receptívnym spôsobom, a to na úrovni širšie zameranej duchovnej kultúrnej tvorby, ktorá bola až do kodifikovania „spisovnej slovenčiny“ (v r. 1843) rozvíjaná najčastejšie v latinskom, staročeskom, maďarskom a nemeckom jazyku.²⁶⁸ Podľa Münza sme nemohli písať o dejinách slovenskej filozofie, ale len o dejinách filozofie na Slovensku.²⁶⁹ Preto autori prvých

263 MÜNZN, T. Recepcia a odozvy západnej filozofie v dejinách filozofického myslenia na Slovensku. In *Filozofia a slovanské myšlienkové dedičstvo*. 2008. s. 52.

264 MÜNZN, T. Recepcia a odozvy západnej filozofie v dejinách filozofického myslenia na Slovensku. In *Filozofia a slovanské myšlienkové dedičstvo*. 2008. s. 52.

265 MÜNZN, T. Recepcia a odozvy západnej filozofie v dejinách filozofického myslenia na Slovensku. In *Filozofia a slovanské myšlienkové dedičstvo*. 2008. s. 52.

266 BODNÁR, J. *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku*. [Diel] 1. 1987. s. 419.

267 BODNÁR, J. *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku*. [Diel] 1. 1987. s. 419.

268 DUPKALA, R. Filozofovanie na Slovensku: reflexie a súvislosti (K problematike receptívnosti filozofického myslenia na Slovensku). In *Filozofia*. 2009. roč. 64. č. 6. s. 553.

269 MÜNZN, T. Recepcia a odozvy západnej filozofie v dejinách filozofického myslenia na Slovensku. In *Filozofia a slovanské myšlienkové dedičstvo*. 2008. s. 52.

syntetických dejín filozofického myslenia na Slovensku diferencujú pojmové spojenia „filozofovanie na Slovensku“, „filozofické myslenie na Slovensku“, „slovenské filozofické myslenie“, „filozofia na Slovensku“, „slovenská filozofia“.²⁷⁰ Pri určení za obsahovo najširšie spojenie všetkých uvedených pojmových spojení sa prikláňame k rovnakému názoru ako Dupkala, a to k „filozofovaniu na Slovensku“.²⁷¹ O filozofii písanej po slovensky možno hovoriť až od polovice 19. storočia²⁷², a to vďaka významnej epoche už nielen dejín filozofie na Slovensku, ale čiastočne už aj dejín slovenskej filozofie zásluhou národno-obrodenskej generácie štúrovcov. Pojem *slovenská filozofia* prvýkrát použil Jozef Miloslav Hurban (1817 – 1888) ako redaktor *Slovenských pohľadov* v nasledujúcom kontexte: „Mi sme všetci od odporníkov našich Hegelianmi menúvaní... mi sme však presvedčení, že ani slovenskej filozofii ňemužedokonálo ten rozumieť, kdo Hegelou sistemňepoznau, a s ňím more filozofie ňepreplávau“.²⁷³ Dupkala a podobne aj ostatní autori upozorňujú práve na receptívny (tradičný), ale aj na imanentistický (modernistický) prístup filozofovania na Slovensku²⁷⁴ tak, ako to dokazuje vyššie uvedený citát. Receptívnosť spočíva v ideovej a metodologickej väzbe na dobovo aktuálne smery, prúdy, resp. koncepcie európskej filozofie. V prípade slovenskej filozofie v období národného obrodenia ide predovšetkým o nadväznosť na Heglovu filozofiu. Moderný prístup v tvorbe štúrovcov nespočíva len v osvojení, ale najmä prerobení a reinterpretácii filozofie tohto najvýznamnejšieho predstaviteľa nemeckej klasickej filozofie. Vzhľadom na osobitné postavenie literatúry a jazyka v národnostne utláčanom prostredí jadrom jej

270 BODNÁR, J. *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku*. [Diel] 1. 1987.

271 DUPKALA, R. Filozofovanie na Slovensku: reflexie a súvislosti (K problematike receptívnosti filozofického myslenia na Slovensku). In *Filozofia*. 2009. roč. 64. č. 6. s. 553.

272 DUPKALA, R. Filozofovanie na Slovensku: reflexie a súvislosti (K problematike receptívnosti filozofického myslenia na Slovensku). In *Filozofia*. 2009. roč. 64. č. 6. s. 553.

273 Redakčná poznámka J. M. Hurbana k článku E. Geromettu Slovanou náklonnosť ku slobodě. In *Slovenskej pohľadí*. 1847. roč. II. Svazok II. s. 32.

274 DUPKALA, R. Filozofovanie na Slovensku: reflexie a súvislosti (K problematike receptívnosti filozofického myslenia na Slovensku). In *Filozofia*. 2009. roč. 64. č. 6. s. 554.

programu boli otázky kultúrne a literárne. V rámci filozofie sa v tomto období rozvíjali problémy, ktoré patria do oblasti ontológie a gnozeológie, teórie človeka a teórie vedy, filozofie národa a etiky. Mnohé z týchto problémov sa neformulovali práve v najčistejšej podobe, ale navzájom sa prepájali. Ich riešenia boli svedectvom zápasu o vyrovnanie sa so zložitými filozofickými otázkami zo špecificky slovenských pozícií, v špecificky slovenských pomeroch.²⁷⁵ Slovenskí vzdelanci mali aj k filozofii „národnostný“ prístup. Pri riešení konkrétnych filozofických otázok sa však pýtali, aký význam majú pre Slovákov, prípadne akým príspevkom k ich riešeniu môže a má prispieť slovenská alebo slovanská veda.²⁷⁶ Ormisv tomto smere nebol výnimkou.

Spoločenské pomery a život Samuela Ormisa (1824 – 1875)

Meno Samuela Ormisa, jedného z najvýznamnejších revúckych rodákov, je natrvalo spojené s jeho pedagogickou prácou. Ormis patrí spolu s ostatnými učbármí²⁷⁷ Slovenského evanjelického a. v. gymnázia ku generácii gemerských intelektuálov, ktorí boli významnými a aktívnymi predstaviteľmi národného života v päťdesiatych až sedemdesiatych rokoch 19. storočia na území Slovenska. Jeho názory úzko súviseli s princípmi slovenského národného hnutia. Slováci v tomto období hľadali v európskej politike veľmi systematický postup a víťazstvo národnostného princípu. Situácia sa po páde Bachovho absolutizmu mierne uvoľnila, čo im dalo priestor na politické aktivizovanie (predloženie *Žiadosť slovenského národa* z roku 1847 a *Memoranda národa slovenského* v júni 1861). Neúspech týchto krokov znamenal, že slovenské snahy získať územie a kultúrnu autonómiu padli a nebola perspektíva ju uskutočniť. Nespokojnosť bola aj na strane tých, ktorí očakávali porozumenie u viedenskej vlády a panovníka, čiže stúpenci Memoranda na čele so

275 BODNÁR, J. *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku*. [Diel] 1. 1987. s. 420.

276 BODNÁR, J. *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku*. [Diel] 1. 1987. s. 420.

277 Učbár je dobový výraz pre profesora.

Štefanom Markom Daxnerom.²⁷⁸ Napriek tomu trvali na memorandovom programe naďalej. Nevydarené výsledky vyburcovali Slovákov k založeniu Slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej (1862 – 1874), Matice slovenskej (1863 – 1875) a ďalších dvoch matičných gymnázií.²⁷⁹ Ustálenie spisovnej slovenčiny a založenie týchto dôležitých inštitúcií podnietilo rozvoj slovenskej literatúry, ktorý predtým nemal obdobu. Ďalšiu vážnu významnú krízu spôsobilo Rakúsko-maďarské vyrovnanie, kedy sa Slováci ocitli vo veľmi zložitej situácii. Maďarská politika bola posadnutá ideou jednotného maďarského národa a centralizáciou uhorského štátu, v zmysle ktorej podporovali jazykovú a kultúrnu maďarizáciu.²⁸⁰

Ormis sa narodil v Revúcej 1. júla 1824, kde získal aj základné školské vzdelanie, ktoré si rozšíril štúdiom na lýceu v Banskej Štiavnici. Jozef Škultéty v úvode životopisu od Sama Bodického o ňom napísal: „Ormis revúcky človek, zvláštny svojím charakterom i umom, bol akoby narodený za vychovávateľa a učiteľa slovenskej mládeže... Od Ormisa ako nikto, tak najmä žiak, s ktorým on rád hovorieval i mimo školských hodín, nepočul frázy. On o zmužlosti, hrdinstve nehovorieval, osoby svojej nevyzdvihoval, reč jeho bola tichého tónu, ale žiakovi pri nej otvárala sa hrud' a vysoké pochopy dostával i o osobnosti profesorovej.“²⁸¹ Ormis bol evanjelický kňaz, pedagóg, spisovateľ, autor učebníc, dramatik, ľudovýchovník. Absolvoval teológiu na lýceu v Bratislave, kde sa zúčastňoval na činnosti mládeže pod vedením Ľudovíta Štúra. V Banskej Štiavnici pracoval v Jednote bratskej mládeže slovenskej. Počas pôsobenia na banskoštiavnickom lýceu sa zaoberal nedostatkom učebníc. V Nižnej Slanej bol v roku 1859 vymenovaný za dekana vyšno-rožňavského dekanátu a popri povinnostiach kňaza sa venoval školstvu. Od roku 1863 pôsobil ako profesor a niekoľko rokov aj ako

278 KOVÁČ, D. Dějiny Slovenska. 2010. s. 127.

279 V Turčianskom svätom Martine a Kláštore pod Znievom.

280 KOVÁČ, D. Dějiny Slovenska. 2010. s. 134.

281 BODICKÝ, S. Samuel Ormis (život a dielo) s úvodom Dr. Jozefa Škultétyho. 1930. s. 1.

správca na Slovenskom evanjelickom a. v. gymnázium v Revúcej. Vyučoval prírodné vedy, ale aj latinčinu, maďarčinu a filozofiu. S jeho menom je spojený vznik Učiteľského semeniska, Dievčenského vychovávacieho ústavu, Potravného spolku v Revúcej, Vzájomnej pomocnice a Nakladateľského spolku pre vydávanie slovenských kníh v Revúcej.²⁸² Je autorom pedagogického diela *Výchovoveda pre seminaristov a rodičov* a ďalších školských učebníc. Zaoberal sa ľudovýchovou i literárnou tvorbou. Požadoval, aby sa vzdelanie prístupnilo všetkým, a to nielen to základné, ale aj vyššie. Postavenie učbárov na gymnázium nebolo závideniahodné. Spolu s ostatnými bol neustále obviňovaný z vlastizrady a vystavený inkvizícií, čo vyvrcholilo, aj napriek obhajobám, k násilnému zatvoreniu všetkých matičných gymnázií a Matice slovenskej. Zomrel 18. októbra 1875 v Revúcej. O Ormisovi môžeme povedať, že bol hlboko veriaci človek. Veriaci v zmysle, že bol doslova závislý na vzťahu s Bohom. Tento úzky vzťah sa pretavil aj do jeho vlastných filozofických názorov a do spôsobu života a najmä do vzťahu k svojej vlasti. Povinnosť konať podľa božích príkazí stojí u Ormisa na prvom mieste. „Ormis si žiadal premenenie mnohých ustanovizní vlasti našej, ale všetko riadnou, zákonnou, ústavnou cestou, a to je – myslím – nie vlastizrada. On nebol nikdy burič, ani revolucionár; mal síce svoje vlastné náhľady o mnohých veciach, ktoré však mali svoju hať v zákonitom smýšľaní.“²⁸³

Filozofické inšpirácie Ormisovho diela

Významnými myšlienkovými inšpirátormi Ormisa na poli filozofie boli dvaja lídri, G. W. F. Hegel (nemecká klasická filozofia) a recipient jeho myšlienok na území Slovenska E. Štúr (slovenské romantické obrodenecké hnutie). Ormis rieši otázky filozofie veľmi premyslene a cielene. Svoje filozofické názory zhrnul v štúdiu *Filozofické úvahy* uverejnenej v *Letopise Matice slovenskej* v roku 1869. V tejto štúdiu vysvetlil chápanie Heglovej

282 DUBOVSKÝ, D. *Svätyňa osvety a vzdelanosti*. 2012. s. 154.

283 BODICKÝ, S. *Samuel Ormis (život a dielo)* s úvodom Dr. Jozefa Škultétyho. 1930. s. 27.

filozofie u Nemcov a Slovanov. Filozofický postoj môžeme sledovať aj v jeho dramatickom diele, hre Mataj. Pokúsime sa ukázať, nakoľko bol Ormis inšpirovaný nemeckou filozofiou a ako sa jeho filozofické úvahy premietli aj do jeho dramatického diela. Vo Filozofických úvahách rozanalyzoval filozofické smery a názory, určil vlastný filozofický smer, ktorého sa pridŕžoval už vo svojich predchádzajúcich dramatických dielach.

Hegel tvrdí, že filozofia je vyjadrením obdobia v myšlienke.²⁸⁴ Toto jeho tvrdenie má dva aspekty. Na jednej strane vychádza z toho, že každé „obdobie“ je špecifickým spracovaním výsledkov všetkých predchádzajúcich období, a preto naozaj „byť vo svojom období“ znamená vedieť sa orientovať aj v jeho predpokladoch. Každé obdobie je nielen dôsledkom, ale aj predpokladom a preto „byť v období“ znamená zachytiť myšlienku aj ako „prísľub“ budúceho rozvoja. „Každá filozofia je podľa Hegla filozofiou svojej doby, článkom v celej reťazi duchovného vývoja. Môže teda uspokojiť len tie záujmy, ktoré sú primerané tejto dobe.“²⁸⁵ Podľa Novosáda je to na prvý pohľad paradoxná myšlienka, pretože diela filozofov čítame ako sled odpovedí na „večné“ problémy.²⁸⁶ Tie môžu byť v danej dobe aktuálne, tak ako sa zdali pre Ormisa Heglove filozofické názory prenášané na územie Slovenska prostredníctvom Štúra.

Ormisov vzťah k Heglovi je pozoruhodný, pretože v ňom nevidí správny vzor pre slovenskú a slovanskú filozofiu, odsudzuje kabinetný charakter jeho filozofie, jej abstraktný a neživotný obsah, ktorý podľa Ormisa neutvára návod na praktickú činnosť.²⁸⁷ V slovenskom romantizme vznikol jeden významný paradox, a to fakt, že Ľudovít Štúr a celý predmetno-pragmatický prúd slovenského romantického obrodeneckého hnutia sa inšpiroval filo-

284 HEGEL, G. W. F. *Dějiny filosofie I.* 1961. s. 74.

285 NOVOSÁD, F. O čom sú dejiny sociálnych a politických teórií. In NOVOSÁD, F. – SMREKOVÁ, D. *Dejiny sociálneho politického myslenia.* 2013. s. 19.

286 NOVOSÁD, F. O čom sú dejiny sociálnych a politických teórií. In NOVOSÁD, F. – SMREKOVÁ, D. *Dejiny sociálneho politického myslenia.* 2013. s. 19.

287 BODNÁR, J. *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku.* [Diel] 1. 1987. s. 421.

zofiou Hegla, ktorá je rozvíjaná z inej dejinnej perspektívy než slovenskej, a to z pohľadu veľkého európskeho národa.²⁸⁸ Tento paradox možno podľa Markoviča vysvetliť tým, že k Heglovej systematickej filozofii pristúpili slovenskí romantici selektívne. Štúr prebral od Hegla s určitými modifikáciami jeho náhľady na dejiny a vývoj umenia, pričom na piedestál umenia postavil slovanskú, romantickú, z folklóru vychádzajúcu poéziu. Jedným z rozdielov medzi Heglom a Štúrom, na ktorý upozorňuje aj Markovič je, že akýmsi hýbateľom pre Hegla bol abstraktný absolútny duch, idea, no pre Štúra je ním práve národný a slovenský génius.²⁸⁹ „Nemci kladú za hlavnú známku ducha, že je svobodný hovoriac: der Geist ist Freiheit, a svobodu určujú, ako prísebnosť... My všetci Slovania pod menom ducha rozumieme viac, nežli Nemci pod svojim „Geist“-om. U nás duch znamená predne sve-byt čili svo-bodu, ale nie abstraktnú svobodu, lež spolu i moc, a účinkovanie, tak že ducha, čo by nemal žiadnej moci a neúčinkoval by, neuznávame za ducha“²⁹⁰ Práve Slováci takýto praktický návrh potrebujú. Filozofia sa musí realizovať ako prostriedok v boji za zlepšenie životných podmienok národa i ľudstva vôbec. V tomto zmysle Ormisovi lepšie vyhovujú ruskí slaviofilci, poľskí mesianisti, a predovšetkým Štúr, ktorý podľa Ormisazdôrazňuje odvislosť hmoty od ducha.²⁹¹

V gnozeológii mal Ormis blízko k filozofickým názorom Thomasa Reida, opierajúcim sa o vrodené psychologické základy. „Preto chválim smer filozofie škótskej skrze pánov Reida a Stewarta v Británii, skrze Rogera Collarda vo Francúzsku vzdelávanej. Filozofi túto za príkladom Bacona skúmanie jednotlivých duševných výjavov kladú na základ filozofie, a tak psychológiu

288 MARKOVIČ, P. Cestopisné a memoárové texty Ľudovíta Štúra ako ideologické výpovede. In DOMENOVÁ, Marcela. *19. storočie v zrkadle písomných prameňov (z dejín knižnej a duchovnej kultúry Slovenska)*. 2016. s. 38.

289 MARKOVIČ, P. Cestopisné a memoárové texty Ľudovíta Štúra ako ideologické výpovede. In DOMENOVÁ, M. *19. storočie v zrkadle písomných prameňov (z dejín knižnej a duchovnej kultúry Slovenska)*. 2016. s. 38.

290 ORMIS, S. *Filozofické úvahy*. 1869. s. 33.

291 BODNÁR, J. *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku*. [Diel] 1. 1987. s. 421.

považujú za jediné pole, na ktorom sa má filozofia pohybovať, ale v tejto psychológii nachádzajú i koniec a hranicu filozofických bádání — a zavrhujú všetky formálne a čistomyseľné náhľady filozofov Schellinga, Hegla atď.²⁹² Ale ani tento vplyv nie je pre Ormisa smerodajným. K pravej slobode podľa Ormisaprináleží vzdelanosť, osveta, známosť ľuďí, známosť seba, známosť pravej filozofie, národnej, nie cudzej, „lebo cudzia filozofia je ako zakúrená pec, ktorá ťa síce zohrieva, kým pri nej sedíš, ale jaknáhle od nej odídeš, prestane ťa hriať, a ty zamrzneš“²⁹³ „Svedomie sa musí vyvinúť v sebaurčenie“, to podľa neho znamená, že si človek sám položí ciele a hľadá k nim cestu a prostriedky, a toto je skutočná podľa Ormisa obsahovo naplnená sloboda.²⁹⁴ „Čo má svedomie, to má rozumnú dušu, to je duch, to vedie k Bohu.“²⁹⁵ Ormisa predovšetkým opiera o filozofické názory Štúra. Najmä na tú časť Štúrovho stanoviska, v ktorej zdôrazňuje, že zmysel a cieľ ideovej väzby na Heglovu filozofiu nespočíva len v jej osvojení, ale aj v prerobení, čo sa nepochybne odrazilo nielen na celkovom charaktere nadväzovania štúrovcov na Hegla, ale i v konkrétnych spôsoboch ich recepcie Heglovej filozofie. Osvojovanie a prerábanie Heglovej filozofie v tvorbe štúrovcov napokon vyústilo až do sformovania dvoch relatívne samostatných ideových pozícií, do štúrovského variantu hegelovstva a štúrovského variantu antihegelovstva.²⁹⁶ Ormislavíruje medzi oboma variantmi, od Hegla si prepožičiava filozofický slovník a Štúr mu ukazuje smer, ktorým vytvára vlastnú, slovenskú filozofiu. Ormis týmto postojom jednoznačne deklaruje reinterpretáciu novej filozofie.

292 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 33.

293 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 34.

294 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 34.

295 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 42.

296 DUPKALA, R. Filozofovanie na Slovensku: reflexie a súvislosti (K problematike receptívnosti filozofického myslenia na Slovensku). In *Filozofia*. 2009. roč. 64. č. 6. s. 556.

Filozofické aspekty v hre Mataj

Hru Mataj v štyroch dejstvách venoval autor Štefanovi Markovi Daxnerovi, ako zosobnenej povesti slovenskej. Daxnerbol svojou horlivosťou Slováka prirovnávaný k hrdinovi v slovenských povestiach, ktorý sa neobzrie ani napravo, ani naľavo, ale prosto ide k cieľu, a odkľáje zakliate zámky, ako tvrdí Ormis v úvode do svojho dramatického diela.²⁹⁷ Autor prízvukuje, že za celých dvanásť rokov nezložil ani jednu hru, no toto dielo dokončil za necelé dva týždne. Dielo začal písať 6. júna 1861, počas národného zhromaždenia v Turčianskom svätom Martine a 20. júna 1861 už bolo dokončené. Hra je pomenovaná podľa postavy zbojníka a je rozložená do štyroch dejstiev Podpis, Vábec, Mataj a Pokánie. V hre Ormis vychádzal z rozprávkovej predlohy, ktorú zapísal a pomenoval tak isto ako svoju hru. Rozprávkovú predlohu sa nedržal verne, ale prispôbil si ju a doplnil o viacero dejových zvrátov. V hre chcel upozorniť na osobitné poslanie slovanského národa s cieľom zvýrazniť charakter slovanského ducha, ktorý stelesňuje hlavná postava Bohusvat.²⁹⁸ Postavy z ľudových rozprávok a povestí slúžili Ormisovi ako vzorové charaktery hrdinov slovanskej drámy. Z rozprávky prebral polarizáciu postáv a binárnu opozíciu dobra a zla, ktoré následne sprevádzajú a anticipujú celý dej hry. Kladné postavy sú nositeľmi slovanských vlastností a negatívne postavy sa spájajú so západným spôsobom myslenia.²⁹⁹ V hre nielenže víťazí dobro nad zlom, ale ho dokonca pretvára na dobro (Mataj ako záporná postava prichádza k pokániu).

Bohusvat, ktorého jeho otec Zlatomil podpísal čertovi ešte pred jeho narodením, sa vydáva na cestu do pekla odňať čertovi tento podpis. „Otec, otec, ak môžete také slovo povedať, že toto nie, veď s pomocou Boha vrchy prenesiem, morá vysuším, slunko, mesiac vyhasím a hviezdy z modriny ne-

297 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 5.

298 KELČÍKOVÁ, P. Mesianistické tendencie v dramatickej tvorbe Samuela Ormisa. In *Motus in verbo*. 2012. č. 1. s. 57.

299 KELČÍKOVÁ, P. Mesianistické tendencie v dramatickej tvorbe Samuela Ormisa. In *Motus in verbo*. 2012. č. 1. s. 61.

beskej natrhám, ba stúpim aj do priepasti pekelnej a Satana zakormútím, ^{3/4} všetko s pomocou Boha.³⁰⁰ Bohusvat je odhodlaný za každú cenu pomôcť otcovi, aj keby mal zostúpiť do pekla, jeho odhodlanosť posilňuje pevná viera v Boha. Počas putovania odoláva rôznym pokušeniam čerta, ktorý sa ho snaží odlákať od jeho cieľa (v rozprávkovej predlohe táto cesta zaznamenaná nie je). Zlatomil zapredal to, o čom doma nevedel, za lepší materiálny život. „Zlatomil. No, poslyš Synak, poslyš, milá Boženo, poslyšte, milé dcéry, čo od 17 rokov, ako žeravý uhel na srdcu nosím, to vám teraz vyjavím. Robte vy, čo za dobré uznáte, a jestli možná rata, ratujte. ^{3/4} Pred sedemnáctrokami vracal som sa z cesty bez groša, chudobný, ošarpaný, a myslel som na vás opuštěné a na dlužobu veľkú u Žida. Lebo som na ceste bol ochorel, a zvyšok ani čudáci zbojníci odobrali. Bál som sa domov prísť, že ma Žid dá eksekovať, a ja posmech z domu i s vámivynst musím. Bolo mi do zúfania. Prišiel ku mne Čert a sľúbil mi pomoc, keď podpíšem to, o čom doma neviem, Ja o tebe, Syn môj ľúbezny, nevedel, ani že sa narodit máš, bo som už tri čtvrté roka bol na ceste, ani že si sa narodil, podpísal som teda teba za to bohatstvo, ktoré vidíš na nás, ktorému do konca kraja nevidíme.“³⁰¹ Počas cesty vábi čert Bohusvata trikrát. Pri prvom pokúšaní sa čert mení na nemeckého filozofa a pýta sa Bohusvata, čo ho v škole učili. „Všeličomu, učenie by obstálo, ale životom svojim refutovali svoje nauky. Tak jedon z nich sa horároví, čo všetky stromy hubí, len Brezinu seje. Jeho slova sme brali za zlato, ale jeho bolo blato, lebo iné zamlčiac, len to pripomeniem, že bol neverný svojmu národu, ba prenasledoval nás, že sme materinský jazyk svoj jemu podobne zapriet’ nechceli. My sme si tak mysleli, že nás vo všetkom len mámi, lebo kto môže svoj národ zapredať, zradit, opustiť, ten môže aj pravdu, mrav, nevinu, ba samého Boha zapret, zatajit.“³⁰² Ďalší učiteľ, ktorého Bohusvat učil bol predstaviteľ agnosticizmu.

300 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 21.

301 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 22 – 23.

302 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 27 – 28.

Čert kladie Bohusvatovi priamu otázku, či je zástancom ortodoxného kresťanstva, pretože sa ho snaží presvedčiť, že človek má len v to veriť, čo sa dá vysvetliť rozumom, a čo nie je pochopiteľné rozumom, to sú podľa čerta výmysly kňazov.³⁰³ Bohusvat sa nenechá čertom zlákať. „Tak vravia tí, čo neveria v Boha, tí nechápajú peklo, a tak nemôžu pochopiť ani nebo, ani slávu božiu; ale ja verím, že jesto Bôh živý na nebu, ktorý odplatí dobrým dobré a zlým zlé, a tak musí byť nebo pre dobrých a peklo pre zlých. A ja idem do toho pekla pre môj podpis.“³⁰⁴ Následne sa ho čert pýta, akého filozofa nasleduje a aký filozofický smer zastáva. „Žiadneho, ja len Krysta nasledujem.“³⁰⁵ Bohusvat filozofiu nezatraca, ale nepripisuje jej to, čo podľa neho nemá. „Filozofia je tuňa pravdy, obraz ohraničený a predaj bez konca, kde si od bójov oddychujeme, nie aby sme novú silu nabrali, bo chládok to nedá, ale sa uchránili pred stvorením od úpeku života!“³⁰⁶ Bohusvat sa odmieta pridať k čertovi, pretože podľa neho je pravda len jedna, a to pravda Božia. Bohusvat týmto spôsobom kritizuje nemecký racionalizmus. Druhýkrát čert siaha po podobe kráľa a sľubuje mu moc a slávu. Bohusvat sa nedá zlákať a trvá na tom, že hľadá pravdu a odmieta materializmus.³⁰⁷

Tretíkrát sa prezlečie za starú bylinkárku a pošle mu do cesty krásnu kňažičku Miládu. Bohusvat odoláva všetkým čertovým ponukám, mysliac na svoj prvoradý cieľ, ktorý mu pripomenie spev žobráka (ako nositeľa duchovného princípu). Hoci sa do krásnej kňažnej Milády zaľúbi, neuprednostňuje lásku pred povinnosťou. „Počuj, Anjel môj, pozri do srdca môjho, že je čisté, jako ten éter nebeský, že krem lásky k tebe, tam nič niet, — ale i tá láska zkameňuje, keď povinnosť opustím.“³⁰⁸ Bohusvat ženský element neodmieta, ale stáva sa mu prostriedkom k dosiahnutiu cieľa. Bohusvatovi sa podarí dostať

303 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 28 – 29.

304 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 28 – 29.

305 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 28 – 29.

306 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 30.

307 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 32.

308 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 57.

do pekla, vymôže si od čerta otcov podpis a zároveň privedie k pokániu i zbojníka Mataja. „Biedny Mataju, posial si len zlý bol, teraz si biedny, keď už pochybuješ o všemocnosti Boha nebeského. Pozri, svet tento z ničoho on stvoril, aj tvoju dušu z ničoho vyviedol, a ty, ty predcaj o tom pochybuješ, žeby suchého listím, kvet, ovocím ozdobiť mohol Hospodín kyjáka! Dobre sa mávaj, úbohý Matajumalsjedon vlások, i ten si sám trháš, a nechceš ho dat Bohu k obživenú, keď pochybuješ o všemoci Boha!“³⁰⁹ Bohusvat v pekle zistil, ako môže Mataj dosiahnuť pokánie. „...keď ten tridsaťročný kyjak na ten suchý vrch zasadí, kde ten hlavový dom vystavil, a v ústoch bude naň kolenačky vodu nosiť, a keď sa ten kyjak prijme, zazelená a ovocia donese,tedy bude Mataj slobodný!“³¹⁰ V rozprávke vystupuje Bohusvatako študent teológie, ktorý sa neskôr stáva biskupom a po rokoch príde zbojníka Mataja vyspovedať. V hre kňaza privedie k Matajovi práve Bohusvat, ktorý sa ožení s Miládou.

Ormis nepomenoval hru podľa zbojníka Mataja náhodne. Podľa Ormisa každý môže dosiahnuť pokánie, pretože to je zmyslom kresťanstva. Mataj-bol príliš pyšný a jeho pýcha rástla vplyvom „krivých náuk sveta“. „Bázeň pred večnou po smrti odplatou vypleli zo mňa zlí tovarišovia tvrdiac, že nieto ni peklo, ni nebo. Tak som rosnul, neškodný nikomu...“³¹¹ Týmto spôsobom Ormis v podstate ironizuje, zosmiešňuje západný spôsob myslenia a zároveň glorifikuje slovanskú filozofiu. Mravný princíp, ktorý je typický pre ľudové rozprávky stotožňuje s kresťanskou morálkou kladných postáv. Postavy konajú v súlade s vierou v Boha. Ormis v tom čase veril, že tak ako postavy z rozprávok, tak aj slovenský národ dokáže s Božou pomocou prekonať všetky nástrahy. „Bôh zpravuje svet, zpravuje národy, i nás zpravuje a vedie ku sláve. My nestaviame na bludných nádejách, naša vec jistá, ako

309 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 83 – 84.

310 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 74.

311 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 104.

Bôh na nebu!³¹² Myslenie Bohusvata stojí v opozícii k nemeckému spôsobu myslenia, na čo upozornil porovnaním postavy Bohusvata s postavou Fausta už Peter Kellner Hostinský vo svojej kritike.³¹³ Ormis tu siaha po (anti) faustovskom motíve, ktorým podčiarkuje opozíciu západného a slovenského.³¹⁴ Ormis aplikoval faustovský motív na ľudovú rozprávku a tým napísal „kresťanského antifausta“.³¹⁵ Zlatomil uzavrie s čertom zmluvu a podpíše ju vlastnou krvou, tak ako Faust s Mefistom. Jediný, kto môže Zlatomilovi pomôcť, je Ormisov národný hrdina, odhodlaný a posilnený vierou v Boha, ktorý stojí medzi čertom a Zlatomilom. Zala hovorí o Bohusvatovi ako o mediátorovi a proces, v ktorom dochádza k náprave, nazýva mediácia. Bohusvat je mediátorom medzi jeho otcom, Zlatomilom a čertom, ktorému Zlatomil Bohusvata podpísal. Mediátor funguje ako prostredník medzi binárnymi opozíciami. V slovenskom romantizme ide o základnú opozíciu hmota – duch, ktorá sa podľa Zalu v mesianizme realizuje v rozložení duchovnej zložky na opozície Ducha a Duše, resp. na mužské – ženské.³¹⁶ Práve žáner ľudovej slovesnosti, z ktorého Ormis čerpá, pôsobí ako logický operátor pri riešení základných protikladov prostredníctvom mediátora. Mediácia je tak vlastne humanizáciou sveta, ktorému pričleňujeme osobnostný a udalostný rozmer... získava charakter sľubu spasenia a človek musí vziať na seba osud sveta, aby ho zápasom a utrpením zmenil.³¹⁷ Prostredníkom medzi ľuďmi a Bohom v hre Mataj je práve Bohusvat. Kelčíková upriamuje pozornosť na takzvané mesianistické tendencie v dramatickej tvorbe Samuela Ormisa, a tvrdí, že ide o vnútornú drámu lyrického subjektu, boj medzi duchom a dušou, dráma takmer zatratenej duše prinavrátivšej sa k Bohu.³¹⁸

312 ORMIS, S. *Mataj*. 1862. s. 90.

313 KELLNER-HOSTINSKÝ, Peter. Slovo k návštevi. In *Sokol*, roč. 1, 1862, s. 206 – 210.

314 RAMPÁK, Z. *Dráma, divadlo a spoločnosť*. 1976. s. 97.

315 RAMPÁK, Z. *Dráma, divadlo a spoločnosť*. 1976. s. 97.

316 ZALA, B. *Skrýty svet významov*. 1996, s. 260.

317 ZALA, B. *Skrýty svet významov*. 1996, s. 260.

318 KELČÍKOVÁ, P. Mesianistické tendencie v dramatickej tvorbe Samuela Ormisa. In *Motus in verbo*.

Za prejav mesianizmu v nej možno považovať to, čo do nej Ormis vsunul oproti prvotnej rozprávkovej predlohe navyše a čo teda hrá v prospech jeho autorského zámeru v súvislosti so zdôraznením mesianistickej idey.³¹⁹

Hra Mataj je teda motivovaná Ormisovým osobitým názorom, že slovan-
ský národ má osobitné poslanie a taktiež vlastnú filozofiu. „My Slovania teda
takú morálku sme mali pred tisíc rokmi, jako dnes; A nie nadarmo Štúr ho-
vorieval, že keď románske národy Petrovým mečom rozširovali kresťanskú
vieru, Nemci ju hlbokým umom Pavlovým systemisovali, Slovania ju srdcom
Jánovým uvedú do života.“³²⁰ Ormis sa odvoláva na základy v našej reči,
na povesti, porekadlá, zvyky, staroslovanské náboženstvo, z ktorých čerpá,
a pomocou ktorých aktualizuje národnú situáciu. Jeho osobitý filozofický
názor má pôvod práve v tradíciách, konkrétne v ľudovej rozprávke. Ľudová
slovesnosť mu pomáha zdôrazniť jedinečnosť slovenskej filozofie, v ktorej
spočíva pravá sloboda.

Filozofické aspekty v práci Filozofické úvahy

Konkrétnym filozofickým otázkam sa Ormis venoval vo svojej štúdií *Filozofické úvahy*, uverejnenej v *Letopise Matice slovenskej* v roku 1869. V úvahe autor rozpracoval rôzny pochop Heglovej filozofie u Nemcov a Slovanov. „Národný život na Slovensku zobudila, alebo aspoň smer mu dala Hegelovská filozofia, čo najistejšie dokazuje Ľudovíta Štúrové účinkovanie.“³²¹ Ormis upozorňuje na odklon od nemeckej filozofie v slovanskom prostredí. „Naproti tomu Slováci a za to mám, že aj iní Slovania, pochopili Hegelovú myšlienku lepšie, nežli sám Hegel, a zachytili niť histórie tam, kde ju Nemci priasť prestali.“³²² Podľa Štúra nemecký duch zanechal slovanskému duchu

2012. č. 1. s. 59.

319 KELČÍKOVÁ, P. Mesianistické tendencie v dramatickej tvorbe Samuela Ormisa. In *Motus in verbo*. 2012. č. 1. s. 59.

320 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 27.

321 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 23.

322 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 23.

vedecké vojvodstvo.³²³ „Škola štúrovska vchovala mužov róznych, obetavých, opravdových hrdinov národných, ktorí jako tí tam v našich povestiach, neobzerajú sa nazpät, čo jich nasleduje, ale v dôvere božej stúpajú k vytknutému cieľu...“³²⁴ Ormismá negatívny postoj k racionalizmu a materializmu, pretože prívrženci týchto smerov sa vždy odklonili od národnej veci.³²⁵ Skôr ozrejmjuje heglóvské myšlienky, tak ako ich pochopili Slováci. V texte nabáda, aby sa každý, kto zastáva filozofické stanovisko v duchu národnom, vyjadril. Len takouto činnosťou sa vyvinie slovenská filozofia, ktorá má podľa Ormisa základy v slovenskej reči, v našich povestiach, porekadlách, zvykoch, staroslovanskom náboženstve a v celej histórii Slovákov. Práve vo vedení (filozofii) a duchovnej osvetespočívá moc a len prostredníctvom vedenia sa dokážeme vymaniť z hegemonie. „Keď teda výtečnejší v tomto obore nevystupujú probujem ja, lebo držím za povinnosť každého národovca: „nech povie, jako vie“ $\frac{3}{4}$ a za hroznú škodu vyhlasujem to, keď v prílišnej skromnosti obávame sa vystúpiť s nedokonalými prácami ducha! Však za planými prídu lepšie, $\frac{3}{4}$ len pracujme a hovorme!“³²⁶ Ormis verejne nabáda všetkých k vlastnej filozofickej činnosti, pretože si uvedomuje, že len tak sa môže prezentovať a šíriť. Ormis v úvahách ponúka prehľad dejín filozofie so zreteľom na Heglovu filozofiu a prejavuje sa v nich ako dobrý systematik. V prvej časti s názvom *Duch, duša a telo* sa zaoberá otázkou metafyziky a hovorí, že od počiatku ľudskej vedy (filozofie) bolo jej hlavnou otázkou, otázka pomeru medzi *duchom a hmotou*, resp. čo je *duch, duša, telo, hmota*. Uvádza, že filozofi sa v tejto otázke rozdelili na tri smery (dualizmus, monizmus: materializmus a spiritualizmus). „Hegelovská škola chcela všetky tieto tri stránky spojiť, a síce takto, že uznala len hmotu za hotovú prabytnosť, ducha tak za nehotového, t. j. za takého, ktorý sa z tej hmoty len vyvinuje. Podľa toho duch je

323 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 24.

324 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 24.

325 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 24.

326 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 24.

zapieranie hmoty, a hmota zapieraním ducha, a predsa tieto dve protivy jedno sú, ako jedno cieľ a prostriedok, lebo hmota je prostriedok, duch pak je účel hmoty.³²⁷ Podľa Hegla pojem *duch* znamená podstatne viac než to, čo tradične vyjadruje pojem *mysel* a *filozofia ducha* zahŕňa podstatne viac ako filozofia ľudského rozvažovania. *Duch* nie je bytím, ale dianím, činnosťou, oslobodzovaním seba samého, návratom do seba samého, bytím u seba samého a rovnosťou so sebou samým.³²⁸ Ormis porovnáva heglovskú školu so školou štúrovskou. Hoci Štúr preberá myšlienky z heglovskej školy, snaží sa poukázať na hlavný rozdiel medzi nimi. „V tom záleží i slabá i silná strana hegelovskej školy; slabá preto, že zdravý rozum ju v tomto zavrhnú a porazí, silná preto, že svojich bojovníkov naplňuje pýchou a ukrutnosťou pantheizmu, ktorí seba držia za Boha, lebo v nich je ten najvyšší pochop, teda oni sú Bôh, a jako bohovia považujú ostatných ľudí za nižšie podriadenejšie pochopy, ktoré voľno užiť a vykoristiť. Preto pýcha a necit!³²⁹ Hlavný rozdiel spočíva v tom, že za jedinú podstatu považuje štúrovská škola ducha a bez neho nič neexistuje. „Duch stvoril hmotu, ktorá nie je negáciou ducha, ale výtvorom ducha“³³⁰ *Duch* je stotožňovaný so stvoriteľom a *hmota* je jeho výtvor. „Rozdiel teda medzi Štúrom a Heglom je ten, že u Hegla duch je ešte nehotový, 3/4 u Štúra pak je príroda ešte nehotová. U Hegla z tela sa vyvíja duch, u Štúra si duch tvorí telo.“³³¹ Ormis porovnáva pojem Boha u Štúra a Hegla a prichádza k záveru, že Štúr zastával stanovisko kresťanské a mravovedu filozofickú stotožňoval s mravovedou kresťanskou.³³² Ormis zastáva myšlienky Štúra a *ducha* stotožňuje s Bohom, ktorý je pánom všetkého, *duch* je v jeho pojmovom ponímaní prabyt, svebyt, vekobyť.³³³ V druhej

327 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 25.

328 JAESCHKE, W. – ARDNT, A. *Německá klasická filosofie II. Od Fichta po Hegela*. 2016. s. 274.

329 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 26.

330 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 26.

331 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 26.

332 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s.27.

333 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 28.

časti s názvom *Čo je duch?* Ormis rozoberá, čo je podstatou *ducha*. Prívrženci Hegla tvrdia, že *duch* je sloboda v zmysle aktívnej činnosti, pôvodcu hýbania.³³⁴ Ormis si pri odpovedi na túto otázku pomáha etymológiou slova *duch*. „Lebo slovak vyslovuje to skrze: Bôh, čili buoh, to jest: súhrn všech foriem byt, bol, budem, ako teda od kořenaru-jem, ry-jem, roním pochádza roh, od sto-jím, sta-viam pochádza stoh, od pír-im piroh, tak od bu-dem, bol som, byt': pochádza Bôh.“³³⁵ Podľa Ormisanajbližšie k výkladu pojmu *duch* má slovanská filozofia, ktorá sa opiera o svoju tradíciu a staroslovanské názvy zodpovedajú kresťanským pojmom. Ormis *ducha* stotožňuje s *Bobom*. „... to jest, že člověk Boha určit' nikdy nebude v stave, a ponevadžBôh je duch, teda ani ducha určit' nemožno. Ovšem, ale vyslovit' můžeme tie vlastnosti a účinky jeho, ktoré buďto svedomím, alebo mysl'ou, alebo zrakom a smyslami přijímame. A na tomto stanovisku stojí všechny filozofie.“³³⁶ V tretej časti *Filozofických úvah* s názvom *Moc, účinkovanie, a byt* Ormis zastáva názor, že ak nemôžeme určit' podstatu *Boha*, čiže *ducha*, musíme skúmať jeho výjav.³³⁷ Nemci považujú za hlavnú známku *ducha*, že je slobodný, sve-byt-ný, svo-bud-ný, svo-bod-ný.³³⁸ „...Slovan má tam zachytiť' nit' filozofie, kde ju Nemec snovat' prestal.“³³⁹ Ormis ako zástupca Slovanov preferuje názor, že *duch* znamená najprv *sve-byt*, čiže *svo-bodu*, ale nie v abstraktnom zmysle, ale takú, ktorá má byť spolu s mocou a účinkovaním, viditeľná a aktívnavo verejnom živote.³⁴⁰ Ďalej nadväzuje, že táto obsahuje chcenie a nechcenie, ktoré plodí vôľu. Vôľa má byť podľa Ormisa vedomá a svedomá a svedomie sa vyvíja v sebaurčenie, a toto je podľa Ormisa skutočná sloboda.³⁴¹ „K pravej

334 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 31.

335 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s.31

336 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 32.

337 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s.33.

338 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 33.

339 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 33.

340 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 33.

341 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 34.

slobode teda prináleží vzdelanosť, osveta, známosť ľudí, známosť seba, známosť pravej filozofie, ale filozofie samorostlej, národnej, nie cudzej...“³⁴² Nemeckú filozofiu a racionalizmus, ktoré prenikli do filozofického myslenia na Slovensku Ormisúplne neodsudzuje, práve naopak, dopomohli tomu, aby sa prostredníctvom pôsobenia Ľudovíta Štúra určila, vymedzila a vytvorila naša filozofia. V štvrtej časti s názvom *Duša. Ako účinkuje na telo*, hľadá odpoveď na otázku, ako je *duša* spojená s *telom* a snaží sa napoloženú otázku odpovedať z hľadiska slovenského povedomia. Ormis nesnaží hneď presadiť vlastný názor, ale hovorí, že povinnosťou každého *slovanského vedomca* je skúmať *duchu Slovanstva*, pretože len spoločné ciele národa predstavujú od nepamäti dôležitú podstatu. Podstatu tohto ducha treba hľadať v tradícii, aby sa následne, ako prízvukuje Ormis, mohla podrobiť kritike. „Tým cieľom mala by sa ustrojiť spoločnosť zo všetch krajín a kmenov slovanských, ktorá by rozoslala mužov k tomu schopných, aby zevšech strán posbierali a hodnoverne spísali povesti, poveru, porekadlá a zvyky národa, a potom vydalo by sa všetko v nárečiach, aby pôvodninu mohla vziať veda pod kritiku.“³⁴³ Na vyššie položenú otázku sa snažili nájsť odpoveď mnohí filozofi. Ormis ich uvádza ako štyri domnienky, a to *scholastickú, occasionalistickú, Leibnicovú* a *hegelovskú*. V závere kapitoly a v celej úvahe vyjadruje aj svoj názor a odpoveď, ktorú už naznačil. Odpoveď na túto otázku hľadá Ormis v ľude slovanskom. „Teda čo poviem, bude výsledok môjho skúmania povestí a povier slovanských. Slovania rozdiel činia medzi dušou a dušou. Dušu nerozumnú nazývajú ináče para... Dušu rozumnú počítajú k duchu, a na príchode stojí svedomie. Čo nemá svedomie, to nemá rozumnú dušu, to má len paru: čo má svedomie, to má rozumnú dušu, to je duch, to vede k Bohu!“³⁴⁴ Ormis sa nestotožňuje s *heglou* domnienkou, pretože duch podľa neho

342 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 34.

343 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s.38.

344 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 42.

nie je výsledkom hmoty, ale *dýchnutie ducha Božieho*.³⁴⁵ „Zeliny a živočichy tam cieľ majú, aby slúžili za pokrm pohodlie človeku: človek má cieľ, aby sa vinul za duchom!“³⁴⁶

Záver

V príspevku sme hľadali filozofické prvky v Ormisovom diele. Analýzou preskúmaného rozsahu jeho diel dospievame k záveru, že jednotiacou filozofickou a ideovou platformou jeho tvorby je hlboké náboženské presvedčenie. S cieľom identifikovať túto filozoficko-náboženskú platformu sme podrobnejšie analyzovali hru *Mataj* a prácu *Filozofické úvahy* zamerané na všestrannú obrodu slovenskej spoločnosti v druhej polovici 19. storočia. V dielach sme nachádzali priam univerzálnu predstavu autora o tom, že Boh nespochybniteľne zasahuje do behu individuálneho a kolektívneho konania ľuďí. Ovplyvňovanie ľudského diania Bohom je väčšinou pozitívne (postava Bohusvata ako záchrancu otca), ale vyžaduje si pozitívnu akceptáciu zo strany človeka (Mataj vplyvom Bohusvata dospieva k pokániu). V našich analýzach *Filozofických úvah* sme tiež poukázali na väzbu medzi Heglovými definíciami filozofických kategórií a Ormisovým chápaním a používaním týchto pojmov. Ormis síce patrí do skupiny kultúrno-politického prúdu štúrovskej generácie šesťdesiatych rokov 19. storočia, ktorý nachádzal ideové podnety v Štúrovej interpretácii Hegla, sme však presvedčení, že Ormis prezentuje reinterpretáciu novej filozofie na území Slovenska. Nabádaním k slovenským tradíciám a upriamením pozornosti na žánre ľudovej slovesnosti aktualizuje národnú situáciu, čím aktívne prispieva a tvorí počiatky filozofovania na Slovensku. Odkazovanie na to, čo je Slovákom vlastné a blízke (tradície, rozprávky, povesti) ich majú pritiahnúť k vlastnej filozofickej činnosti, pretože iba takto sa môžu vymaniť z područia Maďarov a prezentovať sa ako svojbytný národ. Človek má byť slobodný a povolaný k dokonalosti pro-

345 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s.43.

346 ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 43.

stredníctvom vzdelávania sa, je ohnivkom v reťazi ľudského rodu, ktorý sa na ceste pokroku približuje k tomuto ideálu dokonalosti. Každý jedinec a národ vďaka svojej špecifickosti majú splniť svoju osobitnú úlohu v rozvoji ľudstva. „Len študujte a zbierajte známosti, však príde čas, že z toho cit a myseľ vaša utvorí také presvedčenie, v ktorom zaniknú mnohé pochyby a zaligocú sa teraz netušené ideále. Preto len študovať.“³⁴⁷

LITERATÚRA

BODICKÝ, S. Samuel Ormis (život a dielo) s úvodom Dr. Jozefa Škultétyho. Revúca : Sdruženie Gemer-malohontských slovenských akademikov, 1930. 40 s.

BODNÁR, J. Dejiny filozofického myslenia na Slovensku. [Diel] 1. Bratislava : Veda, 1987. s. 419.

DUBOVSKÝ, D. Svätyňa osvety a vzdelanosti. Revúca : Mestské kultúrne stredisko, 2012. 246 s.

DUPKALA, R. Filozofovanie na Slovensku: reflexie a súvislosti (K problematike receptívnosti filozofického myslenia na Slovensku). In Filozofia. 2009. roč. 64. č. 6. s. 552 – 559.

HEGEL, G. W. F. Dějinyfilosofie I.Praha : Nakladatelství Československé akademievěd, 1961. 328 s.

JAESCHKE, W. – ARDNT, A. Německá klasická filosofie II. Od Fichta po Hegela. Praha : Oikoymenh, 2016. 367 s.

347 BODICKÝ, S. Samuel Ormis (život a dielo) s úvodom Dr. Jozefa Škultétyho. 1930. s. 36.

KELČÍKOVÁ, P. Mesianistické tendencie v dramatickej tvorbe Samuela Ormisa. In *Motus in verbo*. 2012. č. 1. s. 55 – 63.

KELLNER-HOSTINSKÝ, Peter. Slovo k návštevi. In *Sokol*, roč. 1, 1862, s. 206 – 210.

KOVÁČ, D. Dějiny Slovenska. Praha : Nakladatelství lidové noviny, 2010. 434 s.

MARKOVIČ, Pavol. Cestopisné a memoárové texty Ľudovíta Štúra ako ideologické výpovede. In DOMENOVÁ, Marcela. 19. storočie v zrkadle písomných prameňov (z dejín knižnej a duchovnej kultúry Slovenska. Prešov : ŠVK Prešov, 2016. 276 s.

MÜNZ, T. Recepcia a odozvy západnej filozofie v dejinách filozofického myslenia na Slovensku. In *Filozofia a slovanské myšlienkové dedičstvo*. Bratislava : Iris, 2008. 294 s.

NOVOSÁD, F. O čom sú dejiny sociálnych a politických teórií. In NOVOSÁD, F. – SMREKOVÁ, D. *Dejiny sociálneho politického myslenia*. Bratislava : Kalligram, 2013. 800 s.

ORMIS, S. Mataj. Rožňava : Killyén, 1862. 110 s.

ORMIS, S. Filozofické úvahy. In *Letopis Matice slovenskej*. roč. VI. sväzok I. 1869. s. 23 – 43.

RAMPÁK, Z. *Dráma, divadlo a spoločnosť*. Bratislava : Tatran, 1976. 439 s.

ZALA, B. *Skrytý svet významov*. Bratislava : Iris, 1996, 260 s.

Revúcki discipuli. Zo života študentov gymnázia

Mgr. Martina **KOČÍ**

Múzeum školstva a pedagogiky Bratislava

Resumé

Slovenské gymnázium v Revúcej – to nebola len samotná inštitúcia a profesori, ktorí na nej pôsobili, ale i študenti, v latinskej reči nazývaní discipuli, ktorí školu navštevovali. Príspevok sa zameriava na ich sociálne, národnostné a konfesijné zloženie, ale najmä na ich každodenný život. Približuje, ako sa študenti do školy dopravovali, kde bývali, ako bolo zabezpečené ich stravovanie, či ako trávili svoj voľný čas.

V roku 1862 bolo založené Slovenské ev. a. v. gymnázium v Revúcej. Bola to prvá vyššia stredná škola, na ktorej sa vyučovali všetky predmety v slovenskom jazyku a na ktorej pôsobili len slovenskí učitelia. Bolo to tiež prvé gymnázium, na ktorom sa maturovalo v slovenčine. Škola, to však nie je len samotná inštitúcia, budova a profesori, ktorí na nej pôsobili, ale i študenti, v dobovej reči nazývaní discipuli, ktorí školu navštevovali. Poznanie ich každodenného života tak dopĺňa celkový obraz nie len o dejinách gymnázia, ale i doby, v ktorej vzniklo.

Keďže išlo o prvú vyššiu strednú školu, na ktorej sa vyučovali všetky predmety v slovenskom jazyku, je len prirodzené, že národne citiaci Slováci posielali študovať svojich synov práve sem. V Revúcej sa tak zišli študenti

z celého územia dnešného Slovenska, ale aj Čiech, Maďarska, Srbska, Rakúska a Nemecka.

Tu vyvstáva hneď prvá otázka, a to otázka mobility – ako sa študenti do školy dopravovali, keďže mnohí museli prekonať pomerne veľké vzdialenosti. Tí z odľahlejších miest využívali hlavne dopravu na vozoch ťahaných koňmi. Zabezpečovali ju buď samotní rodičia, ktorí deti do školy zaviezli na vlastnom voze, alebo bolo potrebné dopravu dohodnúť. Niektorí sa zviezli so spolužiakom, ak býval v blízkosti, iní využili furmanov – profesionálnych „šoférov“, ktorí za poplatok dopravovali tovar, ale i ľudí na svojich vozoch s konským záprahom. Niektorí furmani vozili do Revúcej študentov pravidelne každý rok. Postupne si vytvorili svoje trasy, na ktorých študenti pristupovali.

Jeden furman z Myjavy spomína na svoje pravidelné cesty do Revúcej takto: „Z nášho kraja študovalo v Revúcej 18 šubajon. Vozili sme ich tam na dvoch rebriniakoch, ja z nášho kraja 10 a vozár Ondrčka z Fraštáku [dnes Hlohovec]8. Z Myjavy som viezol dvoch, v Novom Meste[nad Váhom] čakal už Rízner, v Bánovciach prisadli traja a neš som prišiel do Prievidze, mal som ich 10. V Prievidzi na mňa čakal Ondrčka so svojimi ôsmimi... Šubajci sedeli na voze pod plachtou na otiepkach sena a na pytlí ovsá. Celou cestou spievali. Z domu mali po pecníku chleba a kus slaniny, to jedli a u studní zapájali. Šli sme ... šesť dní a šesť nocí.. Šubajci museli do kopca peši, v noci vo voze spali.“⁶⁴⁸ Okrem úlohy vodiča boli furmani aj sprostredkovateľmi medzi rodičmi a profesormi gymnázia. Podľa spomienok Martina Kukučina, absolventa gymnázia, furman „musel ísť usporiadať veci svojich zverencom. Rodičia, ktorí sa nemohli vybrať na takú dlhú cestu, zverili mu peniaze, aby za ich deti všetko, všetko poplatil. ... I profesori si ho vážili.“⁶⁴⁹

Cesta do školy bola pre mnohých niekoľkodňovým výletom. Napríklad študent gymnázia Michal Bodický spomína, že mu cesta z obce Čerenčany

348 Úradníček, D.: Kronika Starej Turej. <http://www.staratura.sk/kronika-starej-turej/> zo dňa 4.9.2017.

349 Kukučín, M.: Úvod k vakáciám. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1101/Kukucin_Uvod-k-vakaciam/1.

do Revúcej trvala na voze ťahanom koňmi dva dni. Pre porovnanie – Čerenčany sú od Revúcej vzdialené 52 km a autom dnes túto trasu prejdete asi za hodinu. Študent Andrej Halaša z Dolného Kubína (ten je od Revúcej vzdialený 155 km) cestoval do školy 4 dni. Dnes by tam bol za 2,5 hodiny. Študenti z menej vzdialených miest chodili pešo. Putovali aj 2-3 dni, kým sa do školy dostali.

Gymnázium nemalo internát v dnešnom ponímaní, ani spoločnú ubytovňu pre študentov. Tí boli ubytovaní v súkromí – u obyvateľov Revúcej. Ubytovanie sa v dobovej reči volalo *hospoda* a študenti si ho najímali s „povedomím“ správcu gymnázia a bez jeho vedomia a súhlasu ho nesmeli zmeniť. Bývali 2-3, ale i viacerí v jednej izbe. Deti bohatších rodičov si prenajímali izby u profesorov a mešťanov, chudobní chlapci bývali v domoch pospolitého ľudu, často s domácimi v jednej izbe.

Nájomné za byt bolo pomerne vysoké. Napríklad za izbu, v ktorej bývali bratia Gustáv a Viktor Augustínyovci, platili ročne 20 zlatých. A to sa v liste rodičom sťažovali, že *“namiesto pece majú deravý „šporbert“, deravú rúru, z ktorej sa valí dym. Dreva dostávajú od gazdinej málo, takže im izba skoro vychladne. Dvere a obloky majú zlé, pod izbou je pivnica, takže aj keď sa v izbe kúri, od vrchu po pás im je teplo, ale od spodku mrznú.”*⁵⁰ Ubytovanie potrebovali vyše 3/4 študentov, ktorí pochádzali zo vzdialených obcí, priemerne teda bolo potrebné ubytovať asi 100 chlapcov.

Tak ako na dnešných internátoch sa dejú rôzne veci, o ktorých rodičia radšej nechcú vedieť, ani v minulosti to nebolo inak. Svedčia o tom spomienky študentov. Michal Bodický spomína: *“Bývali sme s bratom, s Milošom Kramárom z Martina, s Gustávom Bernátom zo Záturčia a Jánom Štepitom z Mikuláša u Bakošov pri mestskom dome, kde bola vtedy piata a šiesta trieda i alumneum. Náš byt bol ozajstná študentská knajpa, v ktorej sa diali rozličné nešváry, varila sa krampampa (alkoholický nápoj) a všeličo inšie. Učiť sme sa učili, ale málo. Ja som radšej*

350 Gallo, J.: Revúcke gymnázium (1862 – 1874), Bratislava: Obzor, 1969.

*opatruval mladú sovu, dokiaľ sme ju pre smrad nemuseli z izby vyložiť.“*³⁵¹

Bodický spomína aj na „večierky“ na privátoch: „...bolo tam i víno, lebo sme boli všetci veselí, bez spevu, keriku to nebolo, a náš vrtký Jožko vyskočil a začne tancovať i bez hudby. Zrazu, okolo jedenástej v noci, otvoria sa dvere, a vkróči s lampášikom v ruke nečakaný sused Zoch (profesor). Vybrešil nás všetkých, mňa najväčšmi, že čo tam hľadám, lebo ostatní boli doma. Práve vtedy bola prusko-francúzska vojna a v najbližšom čísle študentského humoristického časopisu vyšla takáto zpráva: „Najhluchnejšie oslávili Ondreja vo Francii [ten dom, v ktorom sa scénka odohrala, sa volal Francov dom], ale príchodom pruského generála bola zábava pokazená.“⁶⁵²

Stravu mali bohatší študenti zabezpečenú priamo v domácnosti, kde bývali. Väčšina sa však stravovala v tzv. alumneu – akejsi školskej jedálni. Tá spočiatku fungovala priamo v budove gymnázia, kde bola aj kuchyňa. Za jedáleň slúžila jedna z tried. Neskôr bola presťahovaná do druhej budovy. Alumneum zabezpečovalo žiakom obedy a večere. Za jeho chod zodpovedal jeden z učbárov (profesorov) – tzv. ephor alumnea. Učbári sa každý rok v tejto funkcii striedali. Ephor mal na starosti nákup tovaru a každé ráno prišiel vydať kuchárkam potraviny. Počas obeda a večere mal službu v jedálni, kde dohliadal na dodržiavanie poriadku.

Poplatok za stravu bol spočiatku 20 zlatých ročne, postupne sa kvôli zdražovaniu zvýšil až na 40 zlatých. Vďaka naturálnym a finančným darom dobrodincov však mohli byť najchudobnejší študenti prestravovaní zdarma, mnohým bol poplatok znížený.³⁵³

Čo vlastne študenti jedli? Zo záznamov ephora alumnea sa dozvedáme,

351 Bodický, M.: Rozpomienky a pamäti. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1311/Bodicky_Rozpomienky-a-pamati-1/1.

352 Bodický, M.: Rozpomienky a pamäti. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1311/Bodicky_Rozpomienky-a-pamati-1/1.

353 Napríklad v školskom roku 1865/66 sa do alumnea prihlásilo 116 študentov zo 138, ktorí tento rok školu navštevovali. Poplatok bol v tomto roku 30 zlatých. Platili nasledovne: 26 študentov po 30 zl., 2 po 28 zl., 16 po 15 zl., 27 po 20 zl., 9 po 16 zl., 9 po 15 zl., 1 zaplatil 12 zl., 7 po 10 zl., 2 po 6 zl., 1 zaplatil 5 zl., a 16 dostávali stravu zdarma. Zpráva o slovenskom evanjelickom. a. v. gymnasium Veľko-Revúckom na rok školský 1865/66. Rožňava, 1866.

že alumnisti, teda stravníci, dostávali „na obed ¼ funta hovädziny, polievku, strovu (prílohu k mäsu) a pol funta (asi 200 g) chleba, na večeru polievku, strovu a pol funta chleba. Študent Michal Bodický spomína na stravu takto: „*Postarané bolo i o telo, na to bolo alumneum. Mali sme tam obed a večeru, o raňajkách, desiatej a iných novovekých výdobytkoch sme neslychali. Na obed sme mali polievku s mäsom, prívar (bób, hrach, zemiaky, kapustu), chlieb, na večeru to isté okrem mäsa. I toto bolo dost' za peniaze, ktoré sme platili za stravovanie.*”³⁵⁴ Zdanlivo jednotvárna strava bola z času na čas spestrená vďaka tzv. benefíciu – pohostenia pre študentov, ktoré hradil niektorý z profesorov, prípadne mešťanov. Martin Kukučín si na to spomína takto: „*Mávali sme na mena prednejších pánov i benefície halušky i pečienku. Také benefícium malo i ten význam, že senior nesmel na ten deň nikoho absentovať od obedu. ... Keď sa pánovi na mena zahrabalo, zaspievalo a zarečnilo, odpoveď obyčajne znela: ‚Ďakujem, páni študenti, ďakujem, a zitra bude benefícium.‘ Takéto dni boli v kalendári každého alumnistu červenou ceruzkou podtiahnuté ako sviatky.*”³⁵⁵

Ak si študent neplnil svoje povinnosti, či inak sa previnil proti školskému poriadku, bolo odopretie alumnickej stravy spolu s telesnými trestami a “vyobcovaním” zo školy jedným z najprísnejších trestov.

Čo sa týka denného režimu, najviac času zaberala študentom samozrejme škola. Podľa náukového plánu zo školského roku 1869/70 zahŕňalo vyučovanie priemerne 27 hodín týždenne plus nepovinné predmety.³⁵⁶ Profesori kládli na študentov vysoké nároky. Aj preto malo revúcke gymnázium v Uhorsku dobré meno. Jeho absolventi museli zvládnuť niekoľko, aj pre dnešných študentov náročných predmetov. Veľký dôraz sa kládol najmä na štúdium jazykov, ktorým bolo venovaných až 40 percent vyučovacích hodín. Učila sa latinčina, gréčtina, maďarčina, nemčina a samozrejme materin-

354 Bodický, M.: Rozpomienky a pamäti. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1311/Bodicky_Rozpomienky-a-pamati-I/1

355 Kukučín, M.: Úvod k vakáciám. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1101/Kukucin_Uvod-k-vakaciam/1

356 Zpráva o slovenskom evanj. A. v. vyššom gymnasiueme Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na rok školský 1869/70. Rožňava, 1870.

ský jazyk – slovenčina. Tej však bolo venovaných menej vyučovacích hodín ako latinčine alebo maďarčine. Z ďalších predmetov to bolo náboženstvo, zemepis, dejepis, počty a merba, prírodné vedy a filozofia. Nepovinné bolo kreslenie, krasopis a spev. K vtedy netradičným predmetom patrila telesná výchova, ktorá sa v Revúcej vyučovala ako na jednom z mála uhorských gymnázií. Vyučoval ju profesor Zoch, ktorý vypracoval k tomuto predmetu aj učebnicu. Hoci bola nepovinná a za jej navštevovanie platil žiak zvláštny poplatok 50 grajciarov, patrila k obľúbeným a navštevovaným hodinám. V školskom roku 1869/70 ju navštevovalo 96 zo 122 žiakov školy.³⁵⁷

Pre študentov posledného ročníka končila škola maturitnou skúškou. Maturovalo sa zo siedmich predmetov, skúšky boli písomné aj ústne. Písomná maturita trvala 5 dní a študenti museli vypracovať písomné práce zo slovenčiny, maďarčiny nemčiny, preložiť zadaný text z gréčtiny a z latinčiny a tiež urobiť preklad zo slovenčiny do latinčiny. Potom nasledovalo riešenie matematických úloh. Po 15 dňoch nasledovali skúšky z telesnej výchovy a po nich ústne skúšky. Tie sa konali pred verejnosťou v evanjelickom kostole. Komisia skúšala vždy dvoch študentov naraz a trvalo to aj niekoľko hodín. Nie každý študent však po tejto náročnej skúške dospelosti odišiel ako “homines maturi” a musel si skúšku zopakovať po prázdninách. S výborným prospechom skončilo len zopár najlepších.

Ako trávili študenti voľný čas po škole – či už po vyučovaní, alebo cez víkendy? Podľa školského poriadku malo byť „*domácim zaneprázdnením pre žiaka hlavne dôkladné naučenie sa a opätovanie lekcií, vypracovanie písomných úloh a príprava k nastávajúcim školským hodinám. Popri hlavnom zaujatí tomto pílňý žiak ostatní čas slobodne volenými prácami, ktoré sa na jeho studium vzťahujú, a dobu sporiadaným súkromným čítaním dľa úpravy učbárov bude cieľu primerane vynakladat', k ukojeniu svojej vedochtivosti a k úspechu duchovnomravnému vzdelávania svojho.*”³⁵⁸ Že sa ale

357 Zpráva o slovenskom evanj. A. v. vyššom gymnasiueme Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na rok školský 1869/70. Rožňava, 1870.

358 Dubovský, D.: Revúca. Kolíska slovenského stredného školstva. Revúca, 1993.

študenti venovali aj iným činnostiam, napovedajú ďalšie paragrafy školského poriadku, ktoré zakazujú navštevovanie hostincov, krčiem, či miestneho kasína, ale aj hru v karty a iné hry o peniaze. Zvláštny paragraf je venovaný “kúreniu dohánu”, čiže fajčeniu, ktoré sa samozrejme zakazuje tiež. Okrem toho poriadok vystríha študentov pred vyberaním vtáčích hniezd, lovením zveri a rýb, či kradnutím zeleniny a ovocia v záhradách a na poliach.

Aby sme však revúckym študentom nekrivdili – nevyplňali si samozrejme voľný čas len nedovolenými aktivitami. Mnohí sa venovali spevu, hudbe či divadlu. Pri gymnáziu pracoval napríklad spevokol – spevácky súbor, ktorý viedol Ján Kordoš. Skúšok spevokolu, ktoré sa konali dvakrát do týždňa, sa napríklad v roku 1968 zúčastňovala asi tretina študentov. Hudbokol, teda v dnešnom ponímaní študentská kapela, účinkoval ako tanečný orchester pri spoločenských akciách, na zábavách, bálach, majálesoch i v divadelných hrách. Často hral aj na rôznych oslavách, ktoré venovali činovníkom alebo profesorom gymnázia pri príležitosti ich menín alebo narodenín. Veľmi známym sa stal revúcky študentský divadelný súbor pod vedením profesora Zocha. V rokoch 1866-1873 naštudoval 23 divadelných hier a odohral vyše 150 predstavení v meste a jeho okolí. Z 566 študentov, ktorí navštevovali gymnázium počas 12 rokov jeho existencie, sa najmenej každý piaty zapojil aj do činnosti ochotníckeho divadla.

Okrem týchto „krúžkov“ pracovali pri gymnáziu aj rôzne spolky, napríklad Zábavno-poučné kolo, či neskôr vzdelávací spolok. Cieľom jeho činnosti bolo „*pestovanie národného ducha, materinskej reči a ušľachtilých mravov.*“ Členovia spolku sa stretávali raz v týždni a zaoberali sa čítaním svojich prác, básní a prózy, cvičili si tým prednes a navzájom sa hodnotili.

Literárne diela študentov – ich básne a malé prozaické útvary - sa zachovali v študentských rukopisných časopisoch, ktoré vydávali. Podľa názvov ich poznáme šesť – Bubon, Lancuško, Slovák, Svit, Včela a Zore.

Okrem tejto pravidelnej činnosti boli medzi študentmi obľúbené celodenné výlety, napríklad na Muránsku planinu, či hrad Muráň. Učbári tiež rozširovali obzor svojich študentov rôznymi exkurziami do blízkeho okolia.

Vrcholom každého školského roka bol študentský majáles. Bol to celodenný program pripravený študentmi gymnázia určený pre samotných študentov, ako aj obyvateľov Revúcej a jej okolia. Súčasťou majálesu bol študentský pochod, rôzne hry, súťaž a deň vyvrcholil tanečnou zábavou.

Národné noviny opísali revúcky študentský majáles v roku 1873 takto: *„Zábavy mládeže ako strielanie fukačkou, kapslovou puškou, bádžanie do papule lodbou, do hlavy týkami, behanie a skákanie o závod, kolkovanie, čulý tanec, hudba žiackeho zboru, spev kolospievu, zdravice a dohovory starších, všetko to striedalo sa tak živo a prirodzene, že až radosť, od obedu až nad ráno v miestnostiach pomocných.“*⁶⁵⁹

Každý študent netrpezlivo čaká na prázdniny. Tí revúcki ich mali tri krát do roka – na Vianoce, Veľkú noc a, samozrejme, cez leto. Nie všetci sa však na Vianoce alebo Veľkú noc dostali domov – ak boli zďaleka, trávili prázdniny v Revúcej, prípadne u niektorého spolužiaka, ktorý býval bližšie. Ani cez letné prázdniny sa mnohí nedostali domov hneď, ale odchádzali na tzv. suplikácie. Boli to cesty po krajine, počas ktorých vyberali príspevky na školu. Na cesty chodili väčšinou vo dvojici. Suplikanti dostali pridelené územie, na ktorom chodili od dediny k dedine a prosili o podporu pre gymnázium. Niekde ich vyhнали, niekde prispeli, ba dali aj najesť či prenocovať. Vybrané príspevky zapisovali do suplikačných knižiek a sústreďovali ich u miestnych farárov, ktorí potom celé zbierky posielali do Revúcej. Jedna tretina vyzbieraných peňazí išla študentom, dve tretiny na gymnázium, prípadne na podporu alumnea.

Ako vidieť, študentský život pred 150 rokmi sa samozrejme od toho dnešného líšil, mnohé však majú študenti minulosti a súčasnosti spoločné.

LITERATÚRA

BODICKÝ, M.: Rozpomienky a pamäti. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1311/Bodicky_Rozpomienky-a-pamati-I/1

359 Národné noviny, 4, 1873, č. 60, s. 2.

DUBOVSKÝ, D.: Revúca. Kolíska slovenského stredného školstva. Revúca, 1993.

GALLO, J.: Revúcke gymnázium (1862 – 1874), Bratislava, 1969.

KOČÍ, M., Abaffyová, L.: Zo života revúckeho gymnázia. Bratislava, 2013.

KUKUČÍN, M.: Úvod k vakáciám. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1101/Kukucin_Uvod-k-vakaciam/1
Národné noviny, 4, 1873, č. 60.

ÚRADNÍČEK, D.: Kronika Starej Turej. <http://www.staratura.sk/kronika-starej-turej/> zo dňa 4.9.2017

Zpráva o slovenskom evanjelickom. a. v. gymnasium Veľko-Revúckom na rok školský 1865/66. Rožňava, 1866.

Zpráva o slovenskom evanj. A. v. vyššom gymnasiu Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na rok školský 1869/70. Rožňava, 1870.

*Každodenný život na Prvom
slovenskom gymnáziu v rokoch
1862 - 1864 (vo svetle slovacikálnych
dokumentov uložených v archíve
Gemerského seniorátu v Revúcej)³⁶⁰*

Mgr. Ján JAKUBEJ, PhD.

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína filozofa v Nitre Katedra histórie

Resumé

Predložený príspevok mapuje zložité začiatky existencie Prvého slovenského gymnázia, ako sa javia vo svetle dokumentov uložených vo fascikli „Gymnázium 1863 – 1867,“ opatrovanom v archíve Gemerského seniorátu v Revúcej. Dosvedčuje, že na jednej strane sa miestnym rodoľubom poda-

360 Zachovalo sa ešte viacero iných slovacikálnych dokumentov, no kvôli problémom so zrakom ich, žiaľ, už nie som schopný prečítať. Jedná sa o 1 list Jána Blažku, Karola Bradovku, Eudovíta Gedulyho, Pavla Holečka (?), Adama Kostku, Jána Kostku z Pešti, P. Krmanna, K. I. Langoffera, Daniela Licharda, J. D. Makovického, Daniela Maróthyho, Samuela Tomášika a Eudovíta Vansu, 1 list neznámeho autora (vážne poškodený a písaný na modrom papieri) po 2 listy Leopolda Abaffyho, Andreja Dianišku, istého Izáka, Emila Kolenyho a Bohuslava Nosáka, po 3 listy Michala Godru, Jonáša Bohumila Guotha, 4 listy Eudovíta Grossmana, 5 listov Jána Martiča, 6 listov Samuela Nováka, 15 listov Štefana Homolu, jednu správu o vykonaní zbierky a jeden nečitateľný listok.

rilo podnietit' mnohé láskavé duše k poskytovaniu finančných či materiálnych darov na chod školy, prípadne dodať im odhodlanie, aby sa vydali tak nevyhnutne potrebné peniažky zbierať formou „suplikácií,“ no na strane druhej si tiež všíma, koľko mladíkov túžiacich po vzdelaní bolo na takúto formu pomoci odkázaných, o čom jasne vypovedá zachovaná korešpondencia. Neopomína ani dobrozdania a odporúčania, ktoré nadaným chlapcom zväčša vydávali miestni duchovní. Vďaka tomu vrhá svetlo i na živý záujem krajanov žijúcich v iných uhorských stoličiach – neraz značne vzdialených od Gemera – na rozmach vzdelanosti a kultúrne dianie v našom nádhernom regióne.

1862

Duchovný Ľudovít Reuss a richtár Juraj Kalina oboznámil zbor (6. 8. 1862) s tým, že po odobrení seniorátom aj dištriktom si i mesto mieni splniť svoje povinnosti, a tak od nového školského roka otvorí I. a II. gymnaziálnu triedu. „Rectorom“ sa mal stať A. H. Škultéty. Žiada objasniť, koho mieni zbor vymenovať za učiteľa, kto ho má zastupovať na patronátnom konvente, praje si, aby došlo k spresneniu dátumu konania tohto konventu, na ňom nech je zvolený patronátny výbor a gymnaziálne záležitosti nech sa odovzdajú práve jemu, nech z kazateľnice oznámia, kto koľko prispel na založenie školy a nech sa s ohľadom na vznik gymnázia upraví činnosť „elementárnych“ škôl.³⁶¹ Daniel Goldberger z Brezna posielal (18. 10. 1862) do školy svojho syna a prosí pre neho o „lacnú hospodu.“ Jeho matka, Jana

361 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok i jednotlivina bez signatúry. Dokument vrhá svetlo aj na finančné zázemie vznikajúcej inštitúcie: v hotovosti mali 355 zlatých, z úrokov z dvoch súm - 6% z 2255 zlatých a 50 grajciarov a 5% z 3500 zlatých - im pripadlo 5755 zlatých a 50 grajciarov a duchovní prispeli celkovo sumou 2760 zlatých, spolu šlo teda o 8871 zlatých. Ročný zisk mal dosahovať 926 zlatých: 500 úroky z „kapitálu,“ 315 od Poúiského dištriktu, 105 od Gemerského seniorátu a 6 od Karola Bradovku, kňaza v Kameňanoch. Žiadať peniažky aj od seniorátu podal práve Ormis (ešte 2. 5. 1863, signatúra 65). V tomto dokumente sa spomína, že on, Gustáv Kellner a Samuel Szontágh sa vydali žiadať o podporu peštianske a novohradské zbory. Keďže im miestodržiteľská rada vydala povolenie na zbierku len do 17.5., museli prosiť o jeho predĺženie, lebo listinu dostali až 24. apríla a skôr, ako 1. júna sa kvôli povinnostiam nemohli vydať na cestu.

Ondrušová, pracovala námezdne, a tak nedokázala synovi pomôcť. Zaujímavé je, že učiteľ Ľudovít Pauer vydal svedectvo o mladíkovom štúdiu, „maďarsky, no preda len dost' chybne už aj preto ho napísal, lebo slovensky len podľa pravidla pána Bartolomeja Mikovíniho, redaktora „Domáceho radcu,“ písať vie a pritom je skromnejší od spomenutého pána, lebo o takú chválu, aká sa onomu v poslednom čísle „Pešťbudínskych vedomostí“ dostala, nestojí.“³⁶² Zuzana Lojková z Tisovca zaslala alumneu (3. 11. 1862) „nepatrný dar“ - Mária Ambróziová poskytla 10 rífov plátna, Juditka Antalíková 3 uteráky, Mária Daxnerová obrus a plachtu, Juditka Demjanová obrus a dva uteráky, Kristína Fašková jeden uterák, Zuzana Lojková 1 obrus, Žofia Mezibrocková 3 uteráky a Ľudovíta Šotínová plachtu, uterák i mak.³⁶³ Dozorca Štefan Marko Daxner oznámil (8. 11. 1862), že presbyter rybnického zboru, Gedeon Libertínyi, sa zaviazal, že v novembri alebo v decembri urobí zbierku na alumneum „tam, kam ho pošleme.“³⁶⁴

1863

Štefan Homola posielal (7. 2. 1863) svoj návrh, ako «by sa dalo naše gymnaziálne stavenie obnoviť a usporiadať.» Vyčíta «drahému bratovi,» že ak sa k jeho názoru znovu postaví tak ľahostajne, ako posledne, «stratím vôľu niečo pre výbor robiť» a ohľadne záhradky pokračuje: «moja ženička záhradu chce mať vysádzanú a síce najviac slivami, niekoľkými hruškami, jednu broskyňou a jednou jabloňou vo dvore. Sadiť sa to má od pivnice ku Kohú-

362 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 14. V predošlom liste (z 9. 10. 1862, signatúra 10) posielal tento pán v mene pána farára výnos zo zbierky v celkovej výške 66 zlatých a 90 grajciarov, ktoré sa mu podarilo vyzbierať za dva dni, čo prekvapilo aj samotného pisateľa - hovorí, že duchovný „na neočakávanú podielubravosť na svätej veci národnej v ňom natrafil.“ Navyše už predtým vyzbieral nejaké peniažky, spolu teda smú poslať až 90 zlatých. Pýta sa, či by prijali najstaršieho syna vdovy Márie Kupčekovej. Matka mu síce smie prispievať iba 12 zlatých ročne, ale chlapec patril k snaživým - v breznianskom zbere pôsobil ako „choralista.“

363 Zoznam je priložený k dokumentu z 3.11.1862, Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 20.

364 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 23.

tu, ale nie až po samotný hrebeň tohto gemerského velikána!»³⁶⁵ Michal Algaver informoval (10. 2. 1863) „vysokoučeného pána,“ že kedysi ešte v češtine pripravil učebnicu matematiky, no keďže neveril v jej užitočnosť, ostala v rukopise. Neskôr vydal - už po slovensky - prvý diel (aritmetiku) u Krčméryho v Banskej Bystrici v náklade 600 kusov, ale „do roka sa ich ešte len voľačo vyše 40 minulo.“ Pýta sa preto, či má zmysel vydávať „názorný“ druhý diel (pravdepodobne geometriu) v náklade 300 kusov. Argumentuje logicky: „náklady už nestačím znášať, aspoň také nie, ktoré sa nikdy nemajú vrátiť a Vy ráčite lepšie poznať okolnosti, za aký asi čas³⁶⁶ by sa mohlo 300 výtlačkov názorníctva minúť?“³⁶⁷ Daniel Gallay z Ratkovej oboznamuje (14. 3. 1863), že získal prísľub podpory gymnázia od „rozličných národovcov našich.“ Čo vnímam ako ešte dôležitejšie, podarilo sa mu „spolu s Homolom a Dobšinským“ vyzbierať vyše 100 zlatých.³⁶⁸ Učiteľ v Sáse, Daniel Sivák upozornil, že ak adresát mieni byť suplikantom, mal sa by najneskôr v utorok «po Rusadlách» vydať na cestu a dovtedy uzavrieť skúšky na svojej škole. O všetkom ale musí vedieť «dekan» Karol Bradovka a dotýčny by nemal zabúdať, že podľa prania podžupana Štefana Marka Daxnera by bolo vhodné, ak by vyučujúci neodchádzali na iné školy, než na tie, na ktorých sa zúčastňovali jesenných záverečných skúšok. On sám si však plánuje k Malohontu pripojiť aj Gemer, pretože « „mne je všetko jedno, či sa týždeň dlhšie, alebo kratšie zabavím.“³⁶⁹ Samuel Ormis z Nižnej Slanej navrhuje (2. 4. 1863), aby sa členom deputácie, ktorú plánujú vyslať do novohradského a

365 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 44.

366 = v origináli „pod akým asi časom“

367 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 45.

368 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 51.

369 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 61.

dvoch peštianskych seniorátov,³⁷⁰ stal aj duchovný v Betliari, Samuel Szontzagh, pretože „mnoho cirkví obsahujú, a preto vymenovanej deputácii mnoho času zaujíma, aby každú cirkev navštíviť mohla.“ Radí tiež: „Aj k Draškóciemu, pokiaľ udarí sa, malo by gymnázium deputáciu poslať.“³⁷¹ Mesto snáď daruje súrne.³⁷² Rudolf Góttner z Branča posíla (1. 5. 1863) výnos zo zbierky svojho otca, ktorý sa rozhodol gymnázium podporovať zo všetkých svojich síl. Po osemdňovej chorobe sa ho však „Pánovi zaľúbilo do večnosti povolať“, pričom zanechal šiestich synov.³⁷³ Gustáv Kellner sa pýta (7. 5. 1863), či si Michal Mráz, učiteľ v Selciach, ktorý sa podujal robiť zbierku na gymnázium na „Dolnej zemi“, musí prísť po suplikantskú knižku osobne až do Revúcej, alebo by existovala možnosť poslať mu ju do Rimavskej Soboty.³⁷⁴ Imrich Manica žiada z Tisovca (20. 5. 1863) vyplatiť „za papier a compactiu“ 6 zlatých a 96 grajciarov. Ak som totiž správne vyrozumel, zviazal 4 protokoly na základe žiadosti adresovanej jeho pani manželke.³⁷⁵ Juraj Bohumil Hlaváč, žiak 7. triedy na evanjelickom lýceu v Prešove, ponúkol sa (21. 5. 1863), že na Liptove a Turci urobí zbierku pre revúcke gymnázium, ak mu „vysokoučený pán“ natoľko dôveruje, ak však nie, nech mu to

370 Rybnický duchovný Štefan Homola sa vyslovuje (12.10.1862, signatúra 17), že vo svojom zbore navrhoval, aby ako vyslanca do iných seniorátov vyslal Samuela Ormisa, so svojou predstavou však neuspel a tak - vidiac zložitosť pomerov - s trpkosťou o založení slovenskej strednej školy vyhlásil: „Svätý Martin sa prihlásil za školu vlastnú - teraz môžeme už žobrať.“

371 K uvedenému aj došlo, no neznámy autor ju komentuje veľmi kriticky - hovorí, že Draškóci „len sľubuje,“ pretože údajne „to je údajne pamätné pri ňom, že on ako hovoril má vyše 1000 hlasov a tak naše vraj nepotrebuje, len to ho bolí, že ani jeden kňaz z jeho luteránskej stránky pri ňom nestojí.“ Vyčítal mu dokonca, že „jeho pán otec z vdovskej pokladnice 36 zlatých nechal a ktovie pri jeho štátnych úpisoch kassa utrpela.“ (25.11.1865, signatúra 49).

372 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 56.

373 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 62.

374 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 69.

375 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 73.

čím skôr oznámi a pôjde do „podtatranských krajov“ zbierať peniažky pre svoju školu. Neodradila ho ani nebezpečná situácia, kvôli ktorej utrpeli vážne zranenia Hodža i Makovický: „Boli tu práve dnes dvaja sedliaci zo Smrečian (fília, patriaca ku Mikulášu), títo doniesli ten chýr, že je vraj Hodža už o mnoho lepšie, Makovický ale že je smrteľne ranený. Ďalej, že sú zločinci, z ktorých jeden je Lehotský Vojtech už v chládku a pred vojenským súdom. Aký je tam ľud pobúrený, boli dôkazy dostatočné títo dvaja. Vojakov je tam už tri kompánie a to ešte primálo! Aké to ozaj následky mať bude! Ja sa toho ale pri suplikácii, vysokoučený pane, ťakat' nebudem, presvedčený súc, že zo zápalom sa aj obetavosť dvíha.“³⁷⁶ Ormis prosí z Rožňavy „drahého bračeka“ (15. 6. 1863), aby sa pokúsil predat' 100 výtlačkov Mataja, každý po jednom zlatom. Jeden výtlačok má poslať do Nandraža a osloviť Krčméryho, aby mu pomohol s predajom v Bystrici. A „do Pešti sme nešli, lebo si odkázal, aby sme nešli - a pochybnosti bránia, či by úžitok bol býval z nazbieraných peňazí, či len náš.“³⁷⁷ Pravdepodobne krúšsky duchovný Karol Rasfanický (?) poslať od suplikanta, „ktorého meno som zabudol,“ výnos zo zbierky uskutočnenej v Novohrade v celkovej výške 14 zlatých.³⁷⁸ Vo fragmente listu z Pešti sa sťažuje (1. 7. 1863) na zložitú situáciu Ján Dobroľub Bella. Vraj sa na neho na konvente oborilo „54 žien spolu s odrodilcami.“ A keďže aj v Kerestúri i Cinkote sa podarilo spolu vyzbierať iba 50 zlatých, celkový výnos, ktorý poslať, predstavuje len 86 zlatých.³⁷⁹ Suplikant z Banskej Bystrice, ktorého meno sa mi, žiaľ, nepodarilo rozlúštiť, poskytol alumneu výnos zo zbierky v hodnote 60 zlatých.³⁸⁰ Tisovecký duchovný, Štefan

376 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 76.

377 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 78.

378 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 79.

379 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 84.

380 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednot-

Lipták, odoslal (8. 7. 1863) gymnáziu nazbierané príspevky: od Jána Rosiara 20 zlatých, 5 od Samuela Medzibrodského a „interes“ od 1. januára“ vo výške 60 grajciarov. Okrem toho bratia Štefan a Juraj Daxnerovci poskytli na chod gymnázia „obligáciu.“³⁸¹ Daniel Maróthy, kňaz v Ľuboreči, posielal (13. 7. 1863) výnos zbierky, konanej v banskom senioráte. Píše, že ju plánoval zaniest' podžupanovi Štefanovi Markovi Daxnerovi, ale nezastihol ho doma, pretože „bol v kúpeľoch“ a objasňuje tiež, že rozšíril znenie otváracjej reči A. H. Škulčetyho po okolitých zboroch. Škole plánuje posielat' 6 zlatých ročne po dobu 10 rokov, alebo - ak by to okolnosti umožnili - poskytnúť 50 zlatých v hotovosti. Ospravedlňuje sa tiež za to, že práve jeho cirkev, majúca „sotva 1000 duší,“ prispela pomerne nepatrne, postretli ju však mimoriadne nepriaznivé okolnosti, takže „od 7 rokov už 6000 zlatých r. č. ku vlastným nutne a neodkladne potrebným stavbám cirkevným vynaložila.“³⁸² Práve 1. júla vypísalo predsedníctvo gymnázia pozvanie za „riadneho učára“ a už o mesiac a pol (presne 15. 8. 1863) ho práve spomínaný Samuel Ormis „s radosťou prijal.“ Profesor v Banskej Bystrici, Henrich Miloslav Balčík, venuje (7. 10. 1863) gymnaziálnej knižnici „1 výtlačok Biblie slovenskej ako pomocnú knihu pre profesora náboženstva a 15 výtlačkov Nových zákonov pre žiakov Vašich cele zdarma.“ Navrhuje, aby ich prišiel prevziať a odvieť Krčméry, „aby ste výdavky s nimi veľké nemali.“³⁸³ Učiteľ zo Šváboviec, podpísaný ako «Miroslav von Grey,» prosí (11. 10. 1863), aby jeho syna napriek dlhu na alumneum vo výške 10 zlatých ponechali na gymnáziu aspoň «do cenzúry,» po ktorej si po neho príde a všetko svedomito uhradí. Ak by to možné nebolo, «práve majú prísť Priekopovci do Spiša po zemiaky, ktoré

liviny 93.

381 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 90.

382 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 94.

383 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 16/1863 - 1864.

som im ja tam nakúpil po 70 zl. r. č., pošlite ho od týchto.» Pisateľ sa skvelo orientoval aj v cenách iných plodín a konštatuje, že napriek neúrode «u nás je taká veľká príliš drahota nie: zemiaky sa môžu dať dostať po 58 t., žito 2/6 80 t, jarce 2/ do 2/6 40 toliarov, hrach a pšenica v jednej miere po 11/6 do 5/6.»³⁸⁴ Duchovný v Trnovci, Ján Lehotský,³⁸⁵ posielal (27.10.1863) 15 zlatých na alumneum - 5 za svojho syna Juraja, 5 za Jána Kochaja (?) a 5 za Martina Kmetiho, „tiež môjho z filiálky cirkevníka.“ Ďakuje Škultétymu, že mu objasnil, akým kľúčom sú delení študenti, stravujúci sa v alumneum, keďže toto rozčlenenie publikovali Peštbudínske vedomosti.³⁸⁶ Ľudovít Hroboň zo Sielnice ozrejmuje (16. 11. 1863), že „pánu Sutorisovi“ sa 30 zlatých ročne na podporu gymnázia vidí priveľa a v súčasnej situácii dokáže prispieť nanajvýš 5 na alumneum. Dohodli sa preto, že istý „Kmet“ z Bobrovníka, otec Martinov, bude platiť 25 zlatých r. č. a sielnický otec Juraj Kmet 15 zlatých r. č., čo vám už Lehotský oznámil...“ Príčinou sa stalo, že „sielnický chotár suchotou a chrústami bol tak skazený, že okrem málo žita nič sa neurodilo.“ Navyše superintendent Máday mienil Liptov vizitovať, čo mu odmietli umožniť, podobne, ako neprijali ani predošlého superintendenta Gedulyho. Už vtedy sa však objavujú úklady proti gymnáziám v Revúcej a Levoči: „...počujeme, že Spišiaci v Novej Vsi založiť chcú ústav pre chudobných slovenských žiakov, kde by hospodu, učenie i chovu zdarma mali a naše deti v duchu maďarskom sa vychovávali. No či to urobia, čas ukáže. No toho sa my nebojíme - ale len vtedy, keď Revúca a ktorékoľvek gymnázium

384 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 24/1863.

385 Práve on sa rozhodol založiť základinu pre žiakov z Liptova, a tak ho myšlienka uchvátila, že „som ani spať nemohol, kým som sa na niečom istom neustálil.“ Podarilo sa mu nazbierať za 5 týždňov na poisťováciu knižku 400 zlatých, z ktorých však ešte „ani polovica nie je splatená,“ verí však, že do Nového roka by sa mu mohlo podariť vyzbierať 300 a do mája 600 zlatých. Okrem toho dosiahol, aby mesto Hybe založilo na činnosť gymnázia základinu v hodnote 100 zlatých (vypovedá o tom dokument zo 7. 12. 1863, signatúra 36/1863).

386 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 22/1863.

slovenské kresťanov bude vychovávať. Lebo naša sila národná založená byť musí na tom večnom grunte, ktorým je Ježiš Kristus, $\text{On } \alpha \text{ i } \Omega$. Bez Krista všetky naše sily sú márne, lebo vtedy sme slabší, než Maďari, bez Krista sme pohania a neobstojíme proti bohatstvu, falošnosti maďarského magnátstva.“³⁸⁷ Kyjatický duchovný Ondrej Antalík sa listom ospravedľňuje (18. 11. 1863), že nemôže poslať gymnáziu viac, než „jedného dobrého chlapca.“ Jasne popisuje, ako by si predstavoval zbierku na alumneum: „10 kíl žita, 20 kíl zemiakov, 2 kily strovy a 40 zlatých hotových peňazí,“ ale na to „ešte čas nenastal a síce najviac preto, že nás z väčšej čiastky po svete a horách rozptýlený ľud len teraz domov sa schádza...“³⁸⁸

1864

Ján Kadavý³⁸⁹ objasňuje z Nemeckej Ľupče (1. 4. 1864), že mešťan Samuel Kusý,³⁹⁰ na ktorého sa „pred polrokom“ obrátil výbor gymnázia zo žiadosťou o vykonanie zbierky, síce „pred 14 dňami previedol svojou výrečnosťou a opatrnosťou v meštianskom výbore, že naše mesto sa zaviazalo na vaše gymnázium úroky vo výške 100 zlatých ročne platiť, ale na vedenie zbierky „nenie dost' súci a smelý.“ Radí preto, aby sa na budúce s prosbou o pomoc obracali radšej na Daniela Kusého.³⁹¹ Budikovanský duchovný Valentín objasňuje (12. 4. 1864), že na mimoriadnom konvente venoval gymnáziu 3 zlaté a teraz posielal príspevok za jeho filie - 3 zlaté od veriacich zo Slizkého a 1 zlatý aj 53

387 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 34/1864.

388 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 26.

389 Už o čosi skôr (10. 11. 1863, signatúra 29/1863) oboznámil riaditeľa školy, že na Liptove organizuje zbierku na podporu jedného žiaka. Poslal Salvovi a Kusymu obom po 13 zlatých - po jednom „na ruku,“ po 4 „na byť“ a po 8 „na alumneum.“

390 v origináli „Kuszy.“

391 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 60/1864.

grajciarov od hostišovských cirkevníkov.³⁹² Učiteľ gymnázia Rudolf Homola vyzbieral «pre pohorelcov hľbockých» 8 zlatých, za čo mu miestny duchovný a nitriansky senior Hodža ďakuje v drobnej tlači, vydanej pri tejto príležitosti a datovanej «v utorok po vzkriesení Pána.»³⁹³ Jozef Institoris, učiteľ v Aradáci, sa dozvedel zo 49. čísla Pešťbudínskych vedomostí, že revúcke gymnázium prijme dvoch profesorov. Ponúka sa (24. 6. 1864) za jedného z nich, pretože absolvoval trojročný teologický kurz v Prešove. Mienil pokračovať na štúdiách v Nemecku, keď si našetrí, ale povinnosti ho prevancovali: mal na starosti 120 žiačok a v zbore odbavoval 4 - 5 pohrebov týždenne. Konštatuje však: „Nechcem o sebe povedať, že by som do počtu tak výnimočných náležal, predsa opovažujem sa Vám, velebný pane, na známosť dať, že by som - snáď pri nedostatku výnimočnejších síl - mile rád svoje sily na slovenskom gymnázium cirkvi a národu venovať.“³⁹⁴ Samuel Bocko z Jelšavy objasňuje (29. 6. 1864), že ako brat zosnulej matky študenta Jána Libertínyho a jeho poručník sa informoval u riaditeľa Lipaiho v Miškovci a na tamojšiu školu mladík „by hneď vzatý bol.“ Dôvod však vyznieva zaujímavo: „ak sa dobre učí, ale obzvlášť, ak dobrý hlas má.“ Preto - ak sa preukáže jeho talent - plánuje ho preložiť tam.³⁹⁵ Slovenský duchovný v Modre, Daniel Minich, posielal (21. 7. 1864) gymnázium 40 zlatých, ktoré vyzbierali suplikanti Jozef Kolényi a Michal Miškóci.³⁹⁶ Juraj Matuška z Liptovského Mikuláša prijal (20. 5. 1864) svoje zvolenie gymnaziálnym výborom (udialo sa ešte 10. 12. 1863) za „jednateľa takého, ktorý v Liptovskom Sv. Mikuláši a jej (!) okolí základiny, ročité príspevky, obete a miloda-

392 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 63/1864.

393 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 72/1864.

394 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 81.

395 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 74/1864.

396 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 114/1865.

ry na slov. ev. a. v. gymnázium vo Veľkej Revúcej zbierať a nazbierané peniaze ta do pokladnice gymnaziálnej posielat' má.“ Ihneď však dopĺňa, že u nich panuje chudoba a keď sa snažil vyzbierať peniažky na štipendium, zišlo sa málo záujemcov.³⁹⁷ Krmann prijal (20. 8. 1864) miesto dočasného učbára ma revúckom gymnázium a vyjadril sa, že okrem „filologických vied“ by v prípade potreby dokázal učiť aj náboženstvo. Jeho poďakovanie skutočne hodno od-citovať v plnom znení: „Za dôveru ako zo strany Vášho direktorátu, tak zo strany vznešeného zboru učbárskeho a obzvlášť zo strany slávneho patronát-neho konventu ústavu Vášho mne, vyvolením mojej osoby za dočasného uč-bára, preukázanú, srdečne týmto ďakujem s tým verejným osvedčením, že keď úrad ten s celou a nerozdelenou ochotou ducha a srdca slovenského luterán-skeho prijímam, povinnosti jeho pokrokom novej vedy žiaducim, blahoby-tom národa a súrnymi potrebami cirkvi našej označené a systémom gymnazi-álnym podpísané, verne a svedomite konať a plniť sľubujem.“³⁹⁸ Z už spomínaného Liptovského Mikuláša zaručil sa (23. 8. 1864) za Jozefa Kostel-ného J. D. Makovický³⁹⁹ a prosil, aby mu „drahý brat“ dohodol čo najnižšiu sumu za alumneum. Dôvod ostáva síce tradičný - mladík pochádzal z mno-

397 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednot-liviny 65/1864.

398 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednot-liviny 92/1864.

399 Spomínaný pán sa spolu s mikulášskym kaplánom Maximiliánom Hudcom, zaručili aj za Karola Šimona, syna miestneho remeselníka, ktorý takisto trel veľkú biedu (list z 2. 9. 1864, signatúra 14/1864). Už skôr (20. 10. 1863, signatúra 32/1863) poslal študentovi Karolovi Štepkovi 7 zlatých, ktoré jeho matka „od dávna ťažko - horko zhromažďovala.“ Sľúbil, že ak bude šuhaj potrebovať peniažky na knihy, poskytne mu aj tie. A uvažuje o založení istiny pre študentov z Liptova, pretože „zozbierať len zopár zlatých v jeden teda i v druhý rok, to veľa nestojí, ale keď by bola istina, tá by lepšie účinkovala.“ A čuduje sa, prečo do ich regiónu neposlali učbári „podpisné hárký“ na podporu školy, čo sa dozvedeli z Pešťbudínskych vedomostí, lebo „my tu o takých hárkoch ani nechyrujeme.“ Zachoval sa aj starší list (z 22. 7. 1864, signatúra 28/1864), podľa ktorého toho roku liptovský spolok nevyplátil štipendium, no Makovický odmieta prezradiť príčinu a zdôrazňuje, že hoci pôvodne nesúhlasil, aby sa časť peňazí, nazbieraných na štipendium, vyplatila na učiteľský plat, teraz zmenil názor a praje si, aby sa čím skôr podarilo otvoriť V. triedu.

hodetnej rodiny - no objavuje sa tu neobvyklý pojem: „peňazonúdzza.“⁴⁰⁰ Ján Bernáth oboznamuje zo Záturčia (27. 8. 1864), že jeho syn príde do Revúcej až 2. septembra s profesorom Kramárom, ktorý vezie svojho syna Milana a s pánom Lamošom. On sám ostáva, žiaľ, doma, pretože ho postretli zdravotné ťažkosti, no posielala aspoň svedectvo o synovom vzdelávaní sa, vydané v maďarskom jazyku.⁴⁰¹ Mestská rada v Komlóši (?) vystavila (30. 8. 1864) svedectvo chudoby pre Jána Matyngu, ktorý okrem 100 zlatých ročného platu nemal žiaden iný príjem.⁴⁰² Duchovný v Záturčí, Ján Bernáth, vyslal (1. 9. 1864) do Revúcej na štúdium svojho syna Gustáva. Hoci mu dokázal poskytnúť 25 zlatých na pokrytie všetkých výdavkov na nasledujúci polrok, predsa len prosí o zľavu na alumneum vo výške 3 zlaté. Hoci si je vedomý jeho „mdlých vlôh,“ potešilo by ho, ak by chlapca zaradili do 4. triedy, pretože sa snaží a v navyše v novembri oslávi už 15. narodeniny. „A moje skromné dôchodky a pritom mnohé výdavky na päť dietok k tomu ma povzbudzujú, žiadať, aby čím skôr aspoň za dedinského učiteľa pripravený byť mohol.“⁴⁰³ Gustáv Kellner zaslal (3. 9. 1864) príspevok v celkovej výške 29 zlatých - 20 od rožňavskej cirkvi, 6 svoj osobný príspevok a 3 od Michala Nickla.⁴⁰⁴ Toho istého dňa vypravuje na štúdium duchovný nečitateľného

400 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 8/1864.

401 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 5/1864.

402 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 20/1864.

403 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 11/1864.

404 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 17/1864. Aj Kellner sa - ako mnohí iní, o ktorých sa zmienim nižšie - zaručil za mladíka z chudobných pomerov, Juraja Šimčíka. Navrhoval, že mu uhradí výdavky na obuv, odev a knihy, prosí však, aby mu gymnaziálny výbor poskytol zdarma stravu a ubytovanie, pretože patrí k chudobným sirotám (dokument z 8. 1. 1865, signatúra 51/1864 - 1865). Jeho podpora pre gymnázium vynikne ešte viac vo svetle staršieho dokumentu (z 13. 11. 1863, signatúra 31/1863), s ktorým síce poslal 10 zlatých, no ponosuje sa, že Veľkú Polomu zachvátil ničivý požiar, pri ktorom „fahlo popolom“ 62 domov aj s hospodárskymi budovami a stodolami. Zaujímavá však ostáva aj jeho pozdravná formulka, poukazujúca

mena, Ondrej... dvoch bratov Herichovcov, „z filiálnej cirkvi verešskej,“ pričom pre druhého z nich ide o prvú cestu do Revúcej. Zaviazal sa tiež naďalej podporovať V. a prispieť na otvorenie VI. triedy.⁴⁰⁵ Daniel Minich zaslal (17.9.1864) riaditeľovi gymnázia 50 zlatých, ktoré zložil suplikant Karol Venich.⁴⁰⁶ Paulína Daxnerová zaslala (11.10.1864) alumneu 6 sudov kapusty a upovedomila, že „zbierky na žito, zemiaky a stravu sa len tento týždeň budú konať.“ Z listu sa dozvedám mnoho o vyt’ážnosti jej manžela: „Môj pán odišiel včera do R. Soboty, stadiaľ ide do Brzotína, Rožňavy a Vlachova - naspäť idúc, bezpochyby vás navštívi.“⁴⁰⁷ Daniel Lichard posla (28.10.1864) svoj príspevok vo výške 10 zlatých, ku ktorým vypísal aj „obligáciu“ na 100 zlatých a sľúbil na začiatku každého školského roka zaslať úrok z nej, predstavujúci 6 zlatých, aby aspoň takto prispel na plat piateho učbára. Objasňuje svoje neľahké rozpoloženie: „divili ste sa azda, že ja, starý profesor, okrem ročných príspevkov na alumneum vaše, dosiaľ žiadnej väčšej obete na prvé slovenské gymnázium (!) nezložil som, ale nedivte sa! viete, aké hrozné nešťastie zachvátilo ma oslepnutím mojej druhej ženy; dva domy za rok vydržiavať, jeden tu, druhý vo Viedni a aspoň každých 6 týždňov cestu konať k navštíveniu nešťastnice: to všetky moje chatrné materiálne sily tak vyvážilo, že som iba s najväčším zaprením seba a potrieb detí mojich matičnú základňu zložiť mohol; z rán finančných, tým nešťastím mi zvaných, krvácam ešte neustále, aj keď nešťastie mojej spoločnice života na polovicu zmiernilo

na rodinné väzby: „pozdravujte môjho drahého kmotra, p. Ormisa, druhého švagra Reussa, p. Škultétyho a p. Nandrássyho.“ Neskôr (3. 9. 1865, signatúra 7/1865) poskytol 20 zlatých a podotkol, že od A. H. Škultétyho očakáva správu o „uponíženom kňazovi“ Jankovi Červenákovi. Ten mienil poslať na štúdiá svojho rovnomenného syna (svedčí o tom list z 26. 6. 1865, signatúra 92/1865). V ňom ďalej Kellner uvádza, že na činnosť školy prispeli: Ondrej Janussy, duchovný Samuel Javor a Pavol Púll po 1 zlatom a za matičné spisy doplatil „brat Rantó“ (duchovný v Ratkovskom Bystrom) ešte 1 zlatý a 22 grajciarov.

405 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 16/1864.

406 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 33 (22/1864).

407 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 27/1864.

sa, takže už doma býva.⁴⁰⁸ Oravský senior Ctiboh Zoch sa z Jasenovej ponosuje (8.11.1864), že jeho syna Pavla učenie v 3. triede priveľmi zat'ážuje. Príčinou sa mohla stať minuloročná choroba, kvôli ktorej mnoho vymeškal. Otec sa o neho, pochopiteľne, bojí, navrhuje preto, aby ho radšej čím skôr preradili späť do 2. triedy, nech nedopadne, ako jeho bratranec, Štefan Janovic, ktorého nútili do učenia, no nezvládol to a napokon musel beztak opakovat' ročník. Argument otca vyznieva logicky: „Ak mu teraz, v 3. triede, ide tak ťažko, neomylné mu na budúce v každej triede tak pôjde a on (to) nezvládne, klesne a bude vždy medzi poslednými, čo ho ešte väčšmi tlačíť bude. Poznám to z vlastnej skúsenosti.“⁴⁰⁹ Rybnický duchovný, Štefan Homola, oboznámil (22. 11. 1864) riaditeľa, že 15 - ročný študent Ondrej Bugár skonal. Prosí preto, aby - ak to bude možné - sa na šiesteho zhromaždili ostatní žiaci i profesori. Poslednú rozlúčku totiž odbaví zbor, pretože otec zosnulého „naskrze nič nemá.“⁴¹⁰ Viliam Paulíny - Tóth sa ponosuje (29. 11.

408 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 29/1864.

409 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 31/1864. Zoch zmobilizoval v senioráte sily a zorganizoval zbierku v troch zboroch, ktorá vynesla celkovo 30 zlatých (list z 9. 2. 1865, signatúra 62/1865). Prispeli na ňu: 1. zbor vo Veličnej: inšpektor Daniel Janovic 4 zlatými, samotné mesto Veličná 3, obec Poruba a Veľký Bysterec po 2 a obec Benova Lehota. Zábřež a farár Andrej Brožík po 1, N. Ferjenčík dal 50 grajciarov a istý Bujdoši 10, spolu teda 14 zlatých a 60 grajciarov, 2. zbor v Istebnom: z cirkevnej kasy zboru 1, obec zložila 1, miestny duchovný Ján Kmeti 1 a Párnica takisto 1, spolu teda 4 zlaté, 3. zbor v Jasenovej: samotný duchovný, senior a pisateľ listu Ctiboh Zoch 5, obec 4 a zbor 3, spolu teda 12 zlatých. Druhú časť zbierky zaslal čoskoro, ako aj sľúbil (list z 27. 2. 1865, signatúra 26 (68/1865)). Podľa jeho znenia doložila obec Jasenová 80 grajciarov a ďalších 16 darcov spolu 39 zlatých: slúžny Ján Bencúr a hlavný slúžny Elek Čaplovič obaja po 5, Vendelín Brock, riaditeľ pozemkovej knihy, Michal Chlúda, tvrdošínsky hlavný slúžny Arpád Kubínyi, Samuel Nosák, duchovný v Dolnom Kubíne, mesto Tvrdošín a zbor v Dolnom Kubíne všetci po 3, Ján Matuga, kurátor tvrdošínskeho zboru, Ján Matuška, úradník stoličného súdu a Bajčí... po 2 a istý Michna, Mugóczy (krstné meno ani raz neuvedené), N. N., „istý známy“ a obec Záskaľia po 1. Už prv (3. 7. 1863, signatúra 87 (34)) zložil u neho suplikant Vitalis Kováč výnos zo zbierky, v ktorej sa nachádzalo „63 zlatých r. č., jeden rubel a tri dvadsiatniky v striebre.“

410 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 33/1866 - 1867. Štefan Homola mal obdivuhodný prehľad o finančnej situácii svojich spoluobčanov: iba tri dni po otvorení gymnázia (19. 9. 1862, signatúra 4), oboznamuje výbor, že Bugár, Cangár i Čípkka z Brusníka budú potrebovať finančnú podporu, Stacho z Rybníka smie platiť za alumneum 10 zlatých,

1864), že prišlo na neho „sedem rokov biedy“, a preto nemôže gymnáziu pomôcť, naopak, sám prosí výbor o ústretovosť. Nie je v stave znížiť sumu za ročné predplatné Sokola pod 5 zlatých, no praje si, aby z predplatného na rok 80 a na polroka 90 grajciarov výbor prijal ako jeho príspevok. Má totiž 5 dietok, už ho penzionovali a jeho manželka kvôli prehratému súdnemu sporu musí splácať 2000 zlatých. Preto mu exekútor sťahuje z penzie 490 zlatých mesačne a ponecháva mu len 15.⁴¹¹ Leopold Abaffy vyjadruje (1. 12. 1864) z Aradáča nádej, že ak i naďalej bude učbár Schmidt po jednej hodine doučovať jeho syna Mikuláša, ten po Novom roku dosiahne značné pokroky. A hoci potomkovi poslal 2 zlaté a dal mu „úplnú slobodu,“ ako s nimi naloží, učbári mali na jeho hospodárenie predsa len dozerat' a oboznámit' ho. Samozrejme, neprial si, aby si jeho syn zvykol na to, že len napíše domov a on pošle peniaze, no ani to, aby „bosý a ošarpaný chodil.“⁴¹² M. M. Hodža zaslal (16. 12. 1864) patrónom gymnázia hodnoverný odpis stanov Spolku liptovského štúpendia.⁴¹³

Vjork i Sivák sú takisto odkázaní na pomoc, Cikray (?) patrí k „dobrým hospodárom“ a „Kúdela je boháč,“ napokon zo Španieho Poľa Forgáč, Orech a Stacho si takisto nemôžu dovoliť štúdium. A bol to opäť on, kto predložil Spolku Gustáva Adolfa v Lipsku žiadosť o podporu pre revúcke gymnázium (dokument zo 8. 10. 1862, signatúra 9). Podľa jeho znenia Homola vedel, že v Lipsku poznajú uhorské pomery v minulosti i dnes a tak - hoci sa držal tónu prosbopisu - používal niekedy „trpkéjšie výrazy“ a nepodal dokument cez seniora. Navyše ponúkol gymnáziu Biblie určené pre jeho zbor a upozornil, že ak by mali záujem, Juliána Kubínyiová je ochotná venovať husle. Znovu Homola sa sťažuje na svojich brusníckych cirkevníkov Bugára, Čipku a Vjorka (14. 10. 1862, signatúra 13), že „celú noc v nedeľu tancovali“ a kým na Vjorka mal ťažké srdce, lebo ako najstarší syn chodieval často a na dlho domov, kde sa nechával živiť svojim otcom, Bugárovi a Čipkovi mal za zlé, že sú deťmi alkoholikov, nuž „majte starosť, aby vina i na synov neprešla.“

411 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 38/1864 - 1865.

412 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 40/1864 - 1865.

413 Archív ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 - 1867, celok bez signatúry, signatúra jednotliviny 282/1864. Aj stanovy sa zachovali v tomže fascikli - pozostávajú z 22 paragrafov, rozdelených do troch oddielov, prijaté boli 28. 7. 1864 a signatúra je 42.

Zoznam bibliografických odkazov

PRAMENE

Archív gemerského seniorátu ECAV v Revúcej, fascikel Gymnázium 1863 – 1867, bez signatúry:

1. list rybnického duchovného Štefana Homolu z 19. 9. 1862, v ktorom objasňuje, ktorí jemu známi mládenci budú potrebovať finančnú pomoc, signatúra 4
2. list rybnického duchovného Štefana Homolu z 8. 10. 1862, v ktorom navrhuje, že by patronátny konvent gymnázia mal požiadať o finančnú pomoc Spolok Gustáva Adolfa, signatúra 9
3. list Daniela Goldebergera z Brezna z 9. 10. 1862, s ktorým posielala výnos zbierky, signatúra 10
4. list rybnického duchovného Štefana Homolu zo 14. 10. 1862, ktorým sa sťažuje na neprístočné pomery troch mladíkov, signatúra 13
5. list Daniela Goldbergera z Brezna z 18. 10. 1862, ktorým súhlasí s vyslaním svojho syna na štúdium do revúckeho gymnázia, signatúra 14
6. list rybnického duchovného Štefana Homolu z 12. 10. 1862, podľa ktorého navrhoval za vyslanca do iných seniorátov Samuela Ormisa, signatúra 17
7. súpis darov tisoveckých žien z 3.11.1862, signatúra 20
8. list Štefana Marka Daxnera z 8. 11. 1862 o ochote presbytera rybnického zboru Gedeona Libertiniho organizovať zbierku na alumneum, signatúra 23
9. list Ondreja Antalíka, kyjatického učiteľa, z 18. 11. 1863, v ktorom opisuje, ako by si predstavoval ideálnu zbierku na alumneum, signatúra 26
10. stanovy Spolku liptovského štipendia, prijaté 28. 7. 1864, signatúra 42

-
11. návrh Štefana Homolu zo 7. 2. 1863 ohľadne úpravy gymnaziálneho stavania, signatúra 44
 12. oznámenie Michala Algavera z 10. 2. 1863, že kedysi vydal v biblickej češtine učebnicu matematiky, signatúra 45
 13. list neznámeho z 25. 11. 1865, veľmi kritický voči Draškóciemu, signatúra 49
 14. list Daniela Gallaya zo 14. 3. 1863, ktorým oznamuje, že ratkovskí vlastníci sľúbili gymnáziu podporovať, signatúra 51
 15. list Samuela Ormisa z 2. 4. 1863, v ktorom navrhuje vyslať posolstvo zo žiadosťou o podporu aj k Draškóciemu, signatúra 56
 16. list Daniela Siváka zo Sásy neznámemu spred Turíc 1863, v ktorom ho oboznamuje, že pokojne smie byť suplikantom, len nech informuje Š. M. Daxnera, signatúra 61
 17. list Rudolfa Götnera z Branča z 1. 5. 1863, s ktorým posielala výnos zbierky svojho zosnulého otca, signatúra 62
 18. list Samuela Ormisa z 2. 5. 1863, v ktorom navrhuje, aby oslovili so žiadosťou o pomoc aj Gemerský seniorát, signatúra 65
 19. list Gustáva Kellnera z Polomy zo 7. 5. 1863, v ktorom sa pýta, či si musí Michal Mráz, učiteľ v Selciach, prísť po suplikantskú knižku do Revúcej, alebo mu ju smú zaslať do Rimavskej Soboty, signatúra 69
 20. list Imricha Manicu z Tisovca z 20. 5. 1863, ktorým sa domáha zaplataenia výdavkov súvisiacich so zviazaním protokolov, signatúra 73
 21. list Jána Bohumila Hlaváča z 21. 5. 1863, v ktorom sa pýta, či mu povolia urobiť zbierku v Liptove a Turci – ak nie, vykoná ju pre gymnázium v Prešove, kde študuje, signatúra 76
 22. list Samuela Ormisa z 15. 6. 1863, v ktorom prosí „drahého bráčeka,“ aby sa pokúsil predat’ 100 výlačkov „Mataja,“ signatúra 78
 23. list zrejme krtíšskeho duchovného, s ktorým posielala výnos zbierky v Novohrade, nedatované, signatúra 79
 24. list Jozefa Institorisa, učiteľa v Aradáci, z 24. 6. 1864, ktorým sa po-

-
- núka za jedného z učbárov, signatúra 81
25. list Jána Dobroľuba Bellu z Pešti z 1. 7. 1863, v ktorom sa ponosuje na miestnych odrodilcov, nechotných prispieť na gymnázium, signatúra 84
 26. list oravského seniora Ctíboha Zocha z 3. 7. 1863, ktorým posíla gymnáziu výnos zo zbierky vykonanej v jeho senioráte, signatúra 87 (34)
 27. list tisovskeho duchovného Štefana Liptáka z 8. 7. 1863, s ktorým posíla výnos zbierky, signatúra 90
 28. list neznámeho suplikanta z Banskej Bystrice, ktorý posíla 60 zlatých, nedatované, signatúra 93
 29. list Daniela Maróthyho, duchovného v Ľuboreči z 13. 7. 1863, ktorým posíla výnos zbierky konanej v Banskom senioráte, signatúra 94
 30. list profesora v Banskej Bystrici, Henricha Miroslava Baltíka zo 7. 10. 1863, že venuje niekoľko zväzkov gymnaziálnej knižnici, signatúra 16/1863 – 1864
 31. list Jána Lehotského, učiteľa v Trnovci z 27. 10. 1863, v ktorom dovedčuje zaplatenie poplatku za alumneum pre troch žiakov, vrátane svojho syna, signatúra 22/1863
 32. list učiteľa zo Šváboviec z 11. 10. 1863, v ktorom prosí, aby jeho syna ponechali v alumneu aj napriek podlžnostiam, signatúra 24/1863
 33. list Jána Kadavého z 10. 11. 1863, v ktorom oboznamuje, že organizuje zbierku na Liptove, signatúra 29/1863
 34. list Gustáva Kellnera z 13. 11. 1863, s ktorým posíla 10 zlatých, hoci sa ponosuje, že Veľkú Polomu zachvátil ničivý požiar, signatúra 31/1863
 35. list J. D. Makovického z 22. 10. 1863, s ktorým posíla študentovi Karolovi Štepkovi 7 zlatých od jeho matky, signatúra 32/1863
 36. list Jána Lehotského, učiteľa v Trnovci zo 7. 12. 1863, ktorým oznamuje, že mesto Hybe sa rozhodlo založiť pre gymnázium základinu, signatúra 36/1863

-
37. list Jána Bernátha zo Záturčia z 27. 8. 1864, že jeho syn nestihne začiatok školského roka, signatúra 5/1864
 38. list J. D. Makovického z 23. 8. 1864, v ktorom sa zaručuje za študenta Jozefa Kostelného, signatúra 8/1864
 39. list duchovného zo Záturčia, Jána Bernáta z 1. 9. 1864, s ktorým vysielala na štúdiá svojho syna Gustáva, signatúra 11/1864
 40. list J. D. Makovického z 2. 9. 1864, v ktorom sa spolu s mikulášskym kaplánom Maximiliánom Hudecom zaručili za študenta Karola Šimona, signatúra 14/1864
 41. list neznámeho duchovného z 3. 9. 1864, s ktorým vypravil na štúdiá dvoch bratov Herichovcov, signatúra 16/1864
 42. list Gustáva Kellnera z 3. 9. 1864, s ktorým posielala výnos zo zbierky, signatúra 17/1864
 43. list mestskej rady v Komlóši z 30. 8. 1864, dosvedčujúci, že Ján Matynga (?) nemá okrem uvedených 100 zlatých žiaden iný ročný príjem, signatúra 20/1864
 44. list modranského slovenského duchovného Daniela Minicha zo 17. 9. 1864, s ktorým poslal výnos zo zbierky, signatúra 22/1864 (33)
 45. list Paulíny Daxnerovej z 11. 10. 1864, s ktorým poslala sud kapusty pre alumneum, signatúra 27/1864
 46. list J. D. Makovického z 22. 7. 1864, v ktorom objasňuje, že tohto roku líptovský spolok nezaplatil štipendium – pravdepodobne vie dôvod, ale odmieta ho uviesť, signatúra 28/1864
 47. list Daniela Licharda z 28. 10. 1864, v ktorom sa sťažuje na svoju zložitú situáciu, pre ktorú nedokázal zaplatiť sľúbené príspevky, signatúra 29/1864
 48. list oravského seniora Ctíboha Zocha z 8. 11. 1864, v ktorom si praje vedieť, ako sa darí v učení jeho synovi, signatúra 31/1864
 49. list Ľudovíta Hroboňa zo Sielnice zo 6. 11. 1863, v ktorom okrem iného po prvý raz upozorňuje, že sa objavujú výpady proti gymnáziám v Levoči a Revúcej, signatúra 34/1864

50. list Jána Kadavého z Nemeckej Lupče z 1. 4. 1864, v ktorom informuje, že tunajší magistrát sa uzniesol podporiť gymnázium sumou 100 zlatých ročne, signatúra 60/1864
51. list budikovanského duchovného Valentinyho z 12. 4. 1864, s ktorým posielala výnos ofery z Budikovian a ich filií, signatúra 63/1864
52. list Juraja Matušku z 20. 5. 1864, ktorým sa podujal v mene gymnázia rokovat' o finančnej podpore, signatúra 65/1864
53. list revúckeho učiteľa Rudolfa Homolu z obdobia „po vzkriesení Pána“, v ktorom oznamuje, že urobil zbierku pre obeť požiaru v Hlbokom, signatúra 72/1864
54. list Samuela Bocka z Jelšavy z 29. 6. 1864, ktorým vyhlasuje, že ako poručník plánuje preložiť študenta Jána Libertíniho do Miškolca, signatúra 74/1864
55. list Daniela Krmanna z 20. 8. 1864, ktorým prijal miesto učbára na gymnázium, signatúra 92/1864
56. list slovenského duchovného v Modre, Daniela Minicha, z 21. 7. 1864, s ktorým posielala výnos zo zbierky, signatúra 114/1864
57. list Michala Miloslava Hodžu zo 16. 12. 1864, podľa ktorého zasiela stanovky Spolku liptovského štipendia, signatúra 282/1864
58. list Viliama Paulínyho – Tótha z 29. 11. 1864, v ktorom ozrejmjuje, že kvôli penzionovaniu nedokáže prispievať gymnázium toľko, koľko sľúbil, signatúra 38/1864 – 1865
59. list Leopolda Abaffyho z 1. 12. 1864, v ktorom prosí učbárov, aby dohliadli na správanie sa jeho syna, signatúra 40/1864 – 1865
60. list Gustáva Kellnera z 8. 1. 1865, ktorým sa zaručuje za mládenca Juraja Šimčíka, signatúra 51/1864 – 1865
61. list Gustáva Kellnera zo 3. 9. 1865, ktorým posielala ďalších 20 zlatých, signatúra 7/1865
62. list oravského seniora Ctíboha Zocha z 9. 2. 1865 o zorganizovaní zbierky v senioráte, signatúra 62/1865
63. list oravského seniora Ctíboha Zocha z 27. 2. 1865, s ktorým posielala

sľúbenú druhú časť zbierky zorganizovanej v jeho senioráte, signatúra 65/1865 (26)

64. list Gustáva Kellnera z 26. 6. 1865, dosvedčujúci, že práve on pomohol Jankovi Červenákovi stať sa žiakom gymnázia, signatúra 92/1865
65. list rybnického duchovného Štefana Homolu z 22. 11. 1864, v ktorom ozrejmuje, že pre biedne pomery rodiny on odbaví pohreb študenta Ondreja Bugára, signatúra 33/1866 – 1867
66. list duchovného Ľudovíta Reussa a richtára Juraja Kalinu zo 6. 8. 1862, bez signatúr

© Vydali Múzeum Prvého slovenského gymnázia Revúca a Prvé slovenské literárne gymnázium v Revúcej, 2017

Zborník vyšiel s podporou Matice slovenskej a Ministerstva kultúry SR

**MATICA
SLOVENSKÁ**

S podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

Reklamný partner Prvá stavebná sporiteľňa, a. s.

PSS

**PRVÁ STAVEBNÁ
SPORITEĽŇA**

PEDAGOGICKÉ POKUSY V DRUHEJ POLOVICI 19. STOROČIA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

© Vydali Múzeum Prvého slovenského gymnázia Revúca
a Prvé slovenské literárne gymnázium v Revúcej, 2017

© Marcela Domenová, Kamila Fircáková, Ján Jakubej, Martina Kočí, Lucia Koreňová,
Július Lomenčík, Veronika Murgašová, Radim Pačmár
Za pôvodnosť / originalitu a formálnu úpravu príspevkov zodpovedajú výlučne autori.

Zodpovedná redaktorka: Lucia Koreňová

Jazyková redaktorka: Ľuboslava Lacjaková

Obálka: Fotografia pôvodného domu Slovenského evanjelického a. v. gymnázia v Revúcej v súčasnosti Múzea Prvého slovenského gymnázia, fotografia novej budovy Slovenského evanjelického a. v. gymnázia v Revúcej v súčasnosti Prvého slovenského literárneho gymnázia; spoločná fotografia účastníkov konferencie z 11. septembra 2017.

Foto: © Ing. Maroš Detko

Grafika: © Róbert Jurových - NIKARA, Krupina

Tlač: Róbert Jurových - NIKARA, Krupina

NEPREDAJNÉ